

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI : NUMBER : 105

TEMMUZ - AĞUSTOS - EYLÜL 1994

JULY - AUGUST - SEPTEMBER 1994

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı: 105

Temmuz - Ağustos - Eylül 1994

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı: 20.000. -TL
Yıllık Abone: 80.000.-TL
Yurtdışı: 3 \$

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A -06420 Kızılay/ANKARA
Tel: 431 61 25 - 431 61 26, Faks: 434 06 46

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Rasih DEMİRCİ

Yazı İşleri Müdürü
Celal ER

YAYIN KURULU

Başkan : Prof. Dr. Celal ER
Raportör : Doç. Dr. Ahmet ÖZÇELİK
Üye : Doç. Dr. Kadir ARICI
Üye : Prof. Dr. Orhan ARSLAN
Üye : Alâattin KORKMAZ
Üye : Osman OKTAY

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Başyazı/.....	3
Bitkisel Yemelik Yağ Acığı ve Alınması Gerekli Önlemler CELAL ER - NURAN VURDU.....	5
Türkiye'de Seker Pancarı Üretim Maliyeti - Fiyat İlişkisinin Analizi AHMET ÖZÇELİK.....	27
SSK (Ek gecici 20 m.) İle Faaliyetlerine Devam İmkânı Tanınan Sandıklardan Ödeme Güçlüğüne Düşenlerin Kurtarılması Meselesi KADIR ARICI.....	46
Sözleşmeli Tarımın Yeniliklerin Benimsenip Yayılması Üzerine Olan Etkileri : Salça Sanayiine Yönelik Domates Üretimi Örneği TANER KUMUK - GÜVEN ÖZERİN.....	62
Tarımsal Proje ve Proje Aşamaları SEMIHA KIZILOĞLU - CAHİT KARAGÖLGE.....	75
Kitle İletişim Araçlarının Kullanım Alışkanlığı Üzerine Bir Araştırma (Gaziantep ve Sınop Pilot Bölgesi) MEHMET KUÇUKKURT - NURETTİN GÜZ.....	91
Türk-Alman İşbirliği ile Uygulanan Samsun Sığırcılık Projesi İşletmesinde İnek Sütü Maliyeti ve Üretimin Fonksiyonel Analizi MEHMET BULBUL - HALİL FIDAN.....	105
Finansman Fonu Uygulamasının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi MEHMET CAHİT GÜRAN.....	121

CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER: 105

July - August - September 1994

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:

Türk Kooperatifçilik Kurumu

Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay/ANKARA

Tel: 431 61 25 - 431 61 26, Faks: 434 06 46

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

Responsible Editor

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

(The opinions expressed in the article belong to te authors)

CONTENTS

Editorial.....	5
Gap of Vegetable Cooking Oil and Measures to be taken <i>CELAL ER - NURAN VURDU</i>	5
The Analysis of Production Cost-Price of Sugar Beet in Turkey <i>AHMET ÖZÇELİK</i>	17
The matter of Survival of the Funds, which are in need of making payments, whose relations have been let to continue with Social Security Corporation (SSK) (Provisional Clause Nr.20) <i>KADIR ARICI</i>	39
Effects on Dissemination and Adoption of Innovation of the agriculture under contract: Tomato puree, Sample of Tomato production for industry <i>TANER KUMUK - GÜVEN ÖZERİN</i>	46
Agricultural Project and Project Stages <i>SEMIHA KIZILOĞLU - CAHİT KARAGÖLGE</i>	62
A research on the Habit of the Mass Media (GAZİANTEP and SINOP Pilot Region) <i>MEHMET KÜÇÜKKURT - NURETTİN GÜZ</i>	74
Cost of Cow Milk and Functional Analyses of Production in the Enterprises of SAMSUN Cattle Project under Turkish-German Cooperation <i>MEHMET BÜLBÜL - HALİL FİDAN</i> Review and Assessment of the Implementation of Financing Fund <i>MEHMET CAHİT GÜRAN</i>	

Baskı: THK BASİMEVİ İŞLETMECİLİĞİ

Tel: 341 90 60

ANKARA

BAŞYAZI

Değerli Okuyucular;

Kooperatifçilik Derginiz okuyucularının karşısına yeni bir sayı ile çıkarken bütün ekonomik şartlara rağmen sürekli ve düzenli olarak yayın hayatına devam edebilmenin mutluluğunu yaşamaktadır. Ekonomik krizin bütün sektörleri etkilediği gibi kooperatif sektörü de etkilediği şu günlerde kooperatif hareketin mensupları bütün basın ve yayın araçlarından faydalanmalı ve meselelerini kamuoyu önünde tartışarak kamu oyu bilgilendirmelidirler... Ancak kooperatif hareketin mensuplarının kendi aralarında konuştuklarını, söylediklerini yazılı hale getirerek kalıcı kılmaları hususunda yeterli gayreti gösterdiklerini söylemek güçtür. Biz okuyucularımızdan daha çok kooperatif hareketin meselelerine ilişkin yazılar bekliyoruz. Ancak beklediğimiz kadarı ile yazı gelmediği için diğer konularla ilgili yazılara daha fazla yer ayırmak zorunda kalmaktayız. Okuyucularımızın bilgisine sunmak istediğimiz ilk mesajımız budur.

Bu sayımız Türk tarımının meselelerine ağırlık veren bir muhtevaya sahiptir. 1980 öncesi hatıralarımızda kalan şeylerden birisi yemeklik ve sofralık yağ kuyruklarıdır. Bir tarım ülkesi olmamıza rağmen maalesef yemeklik yağ ihtiyacımızın bütününü henüz karşılayabilir hale gelmiş değiliz. Bunun anlamı dış ödemeler dengesindeki en ufak bir tikanıklıkta yine bir paket margarin için kuyrukta beklememiz söz konusu olabilecek demektir. Konu endüstriyel tarla bitkileri alanında uzman hocamız Prof. Dr. Celal Er tarafından ele alınmakta ve çözüm teklifleri sıralanmaktadır.

Ülkemiz insanı ancak Cumhuriyet ile birlikte kendi ürettiği şekeri yiyebilme imkanını elde etmiştir. Maliyet fiyat ilişkisi üzerinde yeterince durulmaz ise sonuçta ne ihtiyaç duyduğumuz şeker üretiminin sağlanması mümkün olabilir ne de Türk insanı ucuz şeker yeme imkanına kavuşabilir. Şeker gibi temel bir gıda maddesi bakımından son derece önemli olan bu konu Doç. Dr. Ahmet Özçelik hocamız tarafından ele alınmış ve incelenmiştir. Konu yalnızca ülkenin ekonomisi, Türk insanının yeterli beslenme meselesi değil binlerce Pancar üreticisinin gelir ve geçim durumu ile hatta pancar üretimi, nakliyesi v.s. ile ilgili geniş bir kitleyi ilgilendirmektedir.

Ülkede tarımsal üretimin artırılması bakımından modern tarım bilgisi ve zihniyetine büyük ihtiyaç bulunmaktadır. pek tabidir ki tarımsal üretim müesseselerinin kurulması ve başarılı bir şekilde sonuç vermesi için de bir takım şeylere gerek vardır. Bunların başında iyi bir proje ile başlamak gelmektedir. Prof. Dr. Cahit Karagölge ile Yrd. Doç. Dr. Semiha Kızıloğlu tarafından yazılan makalenin konusu tarımsal projeler olarak seçilmiştir. Modern tarıma iyi bir başlangıç ancak proje aşamasında yeterince iyi düşünülme ve iyi bir proje hazırlamak ile mümkündür inancındayız. Yazarlar iyi bir proje üzerinde görüşlerini ortaya koymaktadırlar. Dikkatinizi çekeceğini umuyoruz.

Tarımsal üretimin artırılmasında ürünlerin pazarlama meselelerinin çözülmüş olması büyük önem taşımaktadır. Son elli yılda ülke tarımında gelişme gösteren sektörlerle baktığımızda pazarlama meseleleri çözülmüş sektörler olduğu görülmektedir. Piyasa ekonomisine geçme tercihi bu alanda yeni yolların bulunması ve geliştirilmesini gerekli kılacaktır. Sözleşmeli tarım ülke gündemine resmi olarak girmemekle birlikte uygulama bakımından büyük ölçüde kullanılmaya başlanılır hale gelmiştir. Tüccarlar satın alma garantisi vermek suretiyle üretici çiftçilerle belirli ürünlerin üretilmesi hususunda anlaşmakta ve bu suretle çiftçinin en büyük meselesi olan pazarlama meselesi çözüldüğü için çiftçiler gönül rahatlığı ile bu şekilde üretim kararını değiştirebilmektedir. Ancak bu alanda hukuki düzenleme boşlukları bulunmaktadır. Genel hukuki garantilerin yeterli olmaması halinde pek çok mesele çıkabilecektir. Öte yandan bu türlü tarımsal faaliyetin ülke ve dış pazarların en fazla ihtiyaç duyduğu ürünlerin üretilmesi ve hem ihtiyaçların karşılanması, hem elde kalma ve heder olma dolayısı ile üreticilerin mağduriyetlerinin önlenmesi açısından konu önem taşımaktadır. İki öğretim üyesinin hazırladığı bu araştırma okuyucularımız için yeni bir konu olması bakımından da dikkat çekici ve faydalı olacaktır kanaatindeyiz.

Ülkemizde büyük baş hayvan üretim potansiyeli çok büyük olmasına rağmen bu potansiyel de maalesef yeterli bir şekilde değerlendirilebilmiş değildir. Dolayısı ile et ve süt ihtiyacının yeterli bir şekilde karşılanması, ülkeye döviz girdisi sağlanması en azından döviz çıkışının önlenmesi, ki bu da bir tür döviz girdisi sağlamak anlamına gelmektedir, bakımından büyük önemi bulunan bu konu Halil Fidan'ın yazısında ele alınmıştır. Fidan yazısında Türk-Alman işbirliği ile uygulanan bir projenin değerlendirmesini özellikle maliyet ağırlıklı yapmaktadır. Türkiye'de herkesin artık farkına varması gereken konulardan birisi ne üretilirse üretilsin dünyada rekabet edebilir maliyet ve kalitede üretimin yapılması hususudur. Aksi takdirde kendimizi kandırmaktan başka bir şey yapmış olmayız. Bu şekilde bol üretim yapar isek hem insanımızın ihtiyacını ucuz bir şekilde karşılamasını sağlamış hem de fazla üretimin dış pazarlar yolu ile değerlendirilerek ülke ekonomisine katkı sağlanmasını temin etmiş oluruz.

Bu sayımızda tanım dışı konularla ilgili iki araştırma daha yer almaktadır. Bunlardan birisi Doç. Dr. Kadir Ancı'ya aittir. Ancı yazısında sosyal güvenlik sistemimiz içerisinde mecburi sigorta kuruluşu olarak faaliyetlerine devam imkanı tanınmış bulunan banka sandıkları üzerinde durmaktadır. Batık banka sandıklarının SSK ya devrinin hatalı bir davranış olduğunu ve SSK ek m.20 ile faaliyetlerine devam imkanı tanınan bütün sandıkların mensuplarının SSK ya devri ile bu sandıkların vakıf şeklindeki varklarının ek sosyal yardım sandıkları olarak faaliyetlerine devam imkanı verilmesi yazının tezi durumundadır. Bu yazı özellikle SSK neden iflas eşiğinde sorusuna cevap arayanların okuması gereken bir çalışmadır. Doç. Dr. Mehmet Küçükkurt ile Y.Doç. Dr. Nurettin Güz tarafından kaleme alınan yazı ise kitle iletişim araçları üzerindedir. Kitle iletişim araçları yaygın değişim ile medya günümüzde siyasi gelişmeleri dahi etkileyebilen bir güç odağı haline gelmiştir. İki bölgemizde kitle iletişim araçlarının kullanım alışkanlıklarının değerlendirilmesi üzerine kurulu bu çalışma da bazı okuyucularımızın ilgi alanı içinde olabileceği düşüncesi ile yer almıştır.

Okuyucularımızla kooperatifçilik alanında daha fazla çalışmaya yer verebileceğimiz yeni bir sayıda buluşmak dileği ile...

BİTKİSEL YEMEKLİK YAĞ AÇIĞI VE ALINMASI GEREKLİ ÖNLEMLER¹

*Prof. Dr. Celâl ER²
Nuran VURDU²*

I. GİRİŞ

Yağlar, tarihten önceki zamanlardan beri, ayrı bir besin grubu olarak tanınmaktadır. Büyük kısmı insan gıdası olarak kullanılan yağlar, boya, sabun ve diğer sanayi mamüllerinin üretiminde de yer alır.

İnsan organizması için gerekli olan üç temel maddeden birisi olan yağlar¹, bitkisel ve hayvansal kaynaklı yağlar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

Bitkisel yağ tanımı içinde, zeytinyağı dışında kalan ve başta ayçiçeği ve pamuk olmak üzere tüm bitkisel yağlar ve margarinler anlaşılır. Temel gıdalarımızdan olan bitkisel yağlar, yağlı tohumlu bitkilerden elde edilmektedir. Dünyada da aynı sınıflama yapılmakta, dünya ticaretinde de "zeytinyağı dışında kalan ve bitkilerin tohumu, yumrusu, sapı veya meyvesinden elde edilen yağlara, "bitkisel yağ" denmektedir.

Sindirilen her birim yağ yaklaşık olarak aynı enerji değerine sahiptir. Bazı yağlar vücutta sentezlenemeyen esas yağ asiti gliseritlerini içerdiğinden, besleme değerleri daha yüksektir. Bu yağ asitlerinin dışarıdan besinlerle vücuda alınmaları gerekir. Aksi takdirde ölüme kadar yol açabilen rahatsızlıklar meydana gelir. Vücudun sentez yoluyla elde edemediği ve dışarıdan besinlerle almak zorunda olduğu doymamış yağ asitleri: linoleik asit, linolenik asit ve araşidonik asittir. Yağ asitleri içinde linoleik ve araşidonik asitler en önemli olanlarıdır. Linolenik asit bitkisel sıva yağlarda bol miktarda bulunur. Araşidonik asit ise, da-

1) Bu makale A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsünde verilen Lisansüstü bir seminerden hazırlanmıştır.

2) A.Ü.Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü' Ankara

ha çok balık yağlarında vardır. Vücudumuza dışarıdan almak zorunda olduğumuz esas yağ asitleri bitkisel yağlarda daha çok, hayvansal yağlarda daha az oranda bulunmaktadır.

Son yıllarda yapılan çalışmalara göre; koroner kalp hastalıkları sonucu ölümlerin, vücuda alınan doymuş yağ asidi miktarları ile ilgili olduğu kanıtlanmıştır. Hayvansal yağların, yüksek oranda doymuş yağ asitleri ve değişen oranlarda kolesterol ihtiva etmeleri nedeniyle, bu yağlarla uzun süre beslenen kişilerde kalp rahatsızlıkları ve ölüm oranı artmaktadır.

Sıvı yağ tüketen ülkelerde, hayvansal yağ tüketenlere göre kalp-damar hastalıklarından ölümler 4-5 kat daha düşüktür. Kalpte koroner damarları tıkayarak enfarktüse, beyinde tıkanmaya yol açarak felce sebep olan kandaki lipid, kolesterol ve trombosit artışına; daha çok doymuş yağ asidi içerikli hayvansal yağlar ve margarinlerle beslenmenin sebep olduğu ispatlanmıştır. Sıvı yağların ise, başta zeytinyağı ve mısırözü yağı olmak üzere, kandaki bu unsurları azaltıkları anlaşılmıştır. Üstelik, bununla da kalmayıp, sindirim sisteminin tamamında, beyin hücrelerini yenilemede, deriyi korumada, saçları güçlendirmede, bebek ve çocuk gelişimlerinde de bitkisel yağların önemlerinin anlaşılması, bunlara yöneltilen ilgiyi giderek artırmıştır.

Yağların insan beslenmesinde önemli rolleri vardır. Herşeyden önce yağlar yoğun ve en ekonomik enerji kaynağımızdır. 1 gram yağ vücuda alındığında ortalama 9.3 kalori sağlar. Oysa aynı miktar protein ya da karbonhidrat 4.1 kalori vermektedir. Görülüyor ki yağlar, en konsantre besin maddeleridir. Hidrofobik özellikleri dolayısıyla besinlerde saf olarak bulunurlar. Yağların beslenmemizdeki ikinci önemli görevleri, A,D,E,K gibi yağda eriyen vitaminlerin taşıyıcısı olmalarıdır. Yağların üçüncü önemli görevleri, vücut yapısının gelişmesi için gerekli olan esas yağ asitlerinin kaynağının teşkil etmeleridir. Yağların beslenmemizdeki diğer önemli fonksiyonları ise yemeklere lezzet vermesi, midenin boşalma süresini uzatarak acıkma duygusunu geciktirmesi ve organları dış etkilerden korumasıdır.

Temel besin maddelerinden biri olan yağ, insan beslenmesinde önemli bir yere sahiptir. İnsanlar yağ ihtiyaçlarını, dolaylı olarak aldıkları besinlerden ve doğrudan doğruya hayvansal ve bitkisel kaynaklı yağları alarak karşılamaktadırlar. Yağlar için tüketim standardı yoktur, ama yağlardan alınan enerji toplam enerjinin %35'inden fazla olmamalıdır. Bu oran %20'nin altına da düşmemelidir. Zira, yeterince yağ alamayan insan vücudunda da bazı rahatsızlıklar olmaktadır. Yetişkin bir insanın günlük faaliyetlerini sürdürebilmesi için yaklaşık 2000 kaloriye gereksinimi vardır ve bunun 650-700 kadarını yağlardan karşılaması gerekmektedir. 1 gram yağın 9 kalori verdiği bilinmektedir. Bir insan günlük yaklaşık 71 gram yağa gereksinim duymaktadır. bu miktar yağın ancak, 1/3'ü sıvı olarak yemeklerle alınmakta, geri kalan 1/3'ü katı yağ olarak kahvaltılarda ve 1/3'ü peynir, süt, fındık v.b. besinlerden karşılanmaktadır. Diyetisyenlerin günlük normal 2000-2200 kalorilik enerji ihtiyacı tesbitlerinde,

yağlarla %30'luk mühim bir pay tanımaları, beslenmenin yağ boyutunu önemli kılmaktadır. Nitekim, bütün dünyada ölüm sebepleri arasında ilk sırada yer alan kalp-damar hastalıklarının, yanlış beslenmeyle olan yakın ilgisi de, konuya eğilmeyi gerektirmektedir.

Dünya ticaretine konu olan Soya, Ayçiçeği, Çiğit, Yerfıstığı ve Kolza gibi bazı yağlı tohumlar yıllık bitkilerdir. Buna karşın Hindistan Cevizi ve Palm gibi yağlı meyveler çok yıllık bitkilerdir. Başka bir deyişle dünya ülkelerinde çok yıllık ve yıllık olarak üretilen yağlı tohumlu bitkilerden yağ üretilmektedir. Yağlı tohum ve meyveler ile bunlardan elde edilen yağların arzı karmaşık bir yapı göstermektedir. Ayrıca iki ayrı üretim tekniğinin, fiyat dalgalanmalarına olan cevabı farklı olmaktadır. Yağlı meyve üreticilerinin kısa vadede üretim esneklikleri çok az olurken, yağlı tohum üreticileri üretimlerini yıldan yıla kolayca değiştirebilmekte ve üretim hacimlerini dünya fiyatlarına kolayca uydurebilmektedirler. Son yıllarda yıllık olarak üretilen yağlı tohumlu bitkilerin üretiminde hızla artma görülmektedir. Elde edilen yağlı tohumların büyük kısmı yağ üretilmek üzere tüketilmektedir.

Soya yağı, ticarete en çok konu olan yağ olması nedeniyle, diğer yağ fiyatları üzerindeki direkt bir etkiye sahiptir Dünya yağ ticaretinde Palm yağı ve Soya yağı miktar olarak en çok ihraç edilen yağlardır. Her iki yağın da, diğer bitkisel yağların dünya fiyatları üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır.

Dünya yağ üretiminin yaklaşık %86 kadarı bitkisel yağlardır. Bu yağlar, sayısı 14'ü bulan yağ bitkilerinden elde edilmektedir. Bugün dünyada toplam 224.72 milyon ton yağlı tohum üretimi gerçekleştirilmekte olup, ilk sırayı 110.45 milyon tonla Soya, 33.36 milyon tonla pamuk izlemekte, üçüncü sırayı ise 25.89 milyon tonla Kolza almaktadır. Bunları Yerfıstığı ve Ayçiçeği 22.78 milyon ton ve 22.17 milyon tonluk üretim değerleriyle izlemektedir (Worldoutlook 1993-oil seed). Hayvansal yağların üretimi kısıtlı ve pahalıdır. Dolayısıyla bitkisel yağlar hayvansal yağların yerini almış, yağlı tohum üretimi önem kazanmıştır.

İklim ve toprak koşullarının bölgeden bölgeye farklılık göstermesi nedeni ile ülkemizin sahip olduğu avantajlardan biri de tarımdır. Her türlü ekimin yapılıp, ürünün elde edildiği bu güzel yurdumuzda Kakao ve Hindistancevizi gibi bazı tropik yağ bitkileri dışında hemen hemen her türlü yağ bitkisi ve meyvesi yetişmektedir.

Ülkemizde tarımı yapılan yağlı tohumlar grubuna giren ürünleri Ayçiçeği, Pamuk, Susam, Haşhaş, Keten, Kenevir, Yerfıstığı, Soya, Aspir ve Kolza şeklinde sıralamak mümkündür. Kişi başına tüketilen yağa katkıları olması nedeniyle Zeytin ve Mısır'dan da söz etmek yerinde olacaktır. Bunların yanında Fındık, Ceviz, Badem ve Antepfıstığı gibi yağlı meyveler de ülkemizde bol miktarda yetişmektedir.

Türkiye'de bitkisel yağ üretiminin en önemli kaynağı ayçiçeğidir. Pamuk

tohumu (çiğit), doğrudan yağ sanayiine yönelik olmadığından (lif ve pamuk elde etmek amacı ile üretildiğinden) çok etkili değildir, yağ bir yan üründür. Soya'ya 30 yıldır emek verilmiştir ve gelişmesi beklenirken son birkaç yıldır, daha da azalma istidadı göstermiştir. Soya'da esas amaç soya unudur (hayvan yemi) ve yağı da yan ürün sayılmalıdır. Yemelik yağ elde edilen Zeytin, Ayçiçeği, Pamuk, Soya, Kolza, Mısır, Susam ve Haşhaş dışındaki ürünlerin bazılarından elde edilen yağlar çoğunlukla kozmetik ve boya sanayiinde de kullanılmaktadır.

Türkiye yağ üretiminin yaklaşık %80'i bitkisel yağlardan meydana gelmektedir. Bitkisel yağ üretiminin %57.1'ini Ayçiçeği, %21.4'ünü Çiğit, %10.7'sini Zeytin, %7.1'ini Soya ve diğerleri verir. Buradan da anlaşılıyor ki; bitkisel yağ ihtiyacımızın karşılanmasında ayçiçeği ve pamuğun aldığı pay çok yüksektir. Türkiye yağ üretimi 750-800 bin ton civarındadır. Bunun 100 bin tonu tereyağı, 75 bin tonu Zeytin, 400 bin tonu Ayçiçeği, 150 bin tonu Çiğit, 50 bin tonu Soya ve diğer yağlı tohumlardan elde edilmektedir.

Tarımsal ürünler üretiminde kendi kendine yeterliliğinden söz edilen ülkemizin, bitkisel yağ üretimi yönünden bu yeterliliğe ulaştığı söylenemez. Başka bir deyişle yıllık 100-150 bin ton yağ tüketimi açığı vardır. Buna ilave olarak, Türkiye'nin bitkisel yağ ihtiyacı, nüfus artışına ve kişi başına tüketilen yağ oranının yükselmesine paralel olarak artmaya devam etmektedir.

Ülkemizde uygulanan tarım politikasıyla, yağlı tohumlar üretimindeki gerileme sonucu, her yıl ithal etmek mecburiyetiyle karşılaştığımız ayçiçek, soya, paym gibi sıvı ve katı bitkisel yağlar üretiminde kullanılan hammaddelere, bir tarım ülkesi olmamıza rağmen milyonlarca dolar döviz tahsis etmekteyiz (1992 yılı ithalat gideri 275 milyon dolar civarındadır). Oysaki pamuğumuz dünya pazarlarında önemli bir yere sahiptir. Dünyanın en iyi kenevir tohumluğu ülkemizde yetiştirmekte ve en büyük kenevir lifi üreticisi İtalya dahi tohumluğunu ülkemizden temin etmektedir. Susamlarımız özellikle % yağ oranlarının yüksekliği açısından dünya susamcılığı içerisinde önemli bir yer işgal eder.

Avrupa normlarında yılda kişi başına yaklaşık 24 kg yağ tüketildiği takdirde sağlık kurallarına göre yeterli bir beslenme yapıldığı kabul edilmektedir. Ülkemizde kişi başına tüketilen yağ 13-14 kg'dır. Buna Tereyağı, Zeytinyağı gibi fiyat bakımından çok yüksek fiyata sahip olan yağlar da dahildir. Fert başına tüketilen bitkisel yağ 10 kg civarındadır. Yetersiz sayılan bu 10 kg'lık yağ üretiminin bile önemli bir kısmı ithalat yoluyla karşılanmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE YAĞLI TOHUM VE BİTKİSEL YAĞ TİCARETİ

Türkiye'de ekolojik şartlar itibariyle her çeşit bitki kolaylıkla yetişmekte olmasına rağmen artan nüfusa bağlı olarak yağ tüketimi artmakta ve sonuç olarak her geçen yıl yağ ve yağlı tohumlu bitkilerin ithalat hacimleri ve genel ithalattaki payları giderek çoğalmaktadır.

1990'da 37.286 ton yağlı tohum ithal edilmesiyle 32.682 bin dolar ödenmiştir. 1993'de ise yağlı tohum ithalatı 1990 yılına göre artış göstererek 267.837 bin tonu bulmuş, ithalat için ödenen döviz miktarı ise 2 kat artarak 65.737 bin dolara ulaşmıştır.

Türkiye'den 1990 yılında 6.028 bin ton yağlı tohumun ihraç edilmesiyle 7.419 bin dolar gelir sağlanırken, 1993 yılında 9.299 bin ton yağlı tohum ihraç edilerek 15.180 bin dolar gelir sağlanmıştır.

Çizelge 1- Son 4 Yıla Ait Yağlı Tohumların Genel İthalat ve İhracat Değerleri

İTHALAT			
YIL	MİKTAR (TON)	DEĞER (DOLAR)	ORTALAMA BİRİM FİYAT (\$)
1990	37.286	32.682.363	0.877
1991	75.135	32.197.172	0.429
1992	203.644	57.192.000	0.281
1993	267.837	65.737.000	0.245
İHRACAT			
1990	6.028	7.419.173	1.231
1991	8.814	10.003.529	1.135
1992	10.518	12.938.000	1.230
1993	9.299	15.180.000	1.632

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Edinme ve Değerlendirme Dairesi

Çizelge 2a- 1988-1991 Yıllarına Ait Bitkisel Yağların İthalat ve İhracat Değerleri

YIL	MİKTAR (TON)	DEĞER (DOLAR)	ORTALAMA BİRİM FİYAT (\$)
SOYA YAĞI			
1988 İTH.	167.480	71.780.069	0.429
İHR.	-	-	-
1989 İTH.	155.308	70.502.855	0.454
İHR.	0.6	118	1.967
1990 İTH.	108.954	50.183.537	0.461
İHR.	32	20.537	0.628
1991 İTH.	106.952	48.977.743	0.458
İHR.	315	213.621	0.678
PAMUK YAĞI			
1988 İTH.	16.517	6.665.495	0.404
İHR.	12.659	6.307.318	0.498
1989 İTH.	-	-	-
İHR.	586	300.217	0.512
1990 İTH.	0.2	146	9.733
İHR.	-	-	-
1991 İTH.	4.318	1.964.247	0.455
İHR.	-	-	-
HAM AYÇİÇEK YAĞI			
1988 İTH.	146.600	66.248.701	0.452
İHR.	-	-	-
1989 İTH.	218.064	109.427.044	0.502
İHR.	5.446	4.070.554	0.747
1990 İTH.	213.512	107.165.620	0.502
İHR.	4.777	3.665.982	0.767
1991 İTH.	300.389	150.164.629	0.500
İHR.	1.721	1.470.617	0.855

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Edinme ve Değerlendirme Dairesi

Çizelge 2a- (Devam) 1988-1991 Yıllarına Ait Bitkisel Yağların İthalat ve İhracat Değerleri

YIL	MİKTAR (TON)	DEĞER (DOLAR)	ORTALAMA BİRİM FİYAT (\$)
RAFİNE AYÇİÇEĞİ YAĞI			
1988 İTH.	-	-	-
İHR.	19.123	12.952.890	0.677
1989 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
SUSAM YAĞI			
1988 İTH.	0.2	380	1.540
İHR.	1.1	3.655	3.323
1989 İTH.	0.5	2.231	4.375
İHR.	-	-	-
1990 İTH.	-	-	-
İHR.	0.1	882	7.000
1991 İTH.	0.4	1.568	3.920
İHR.	1	1.872	1.607

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Edinme ve Değerlendirme Dairesi

Çizelge 2b- 1988-1992 Yıllarına Ait Bitkisel Yağlı Tohum-
Tohumlukların ithalat ve ihracat Değerleri

YIL	MİKTAR (TON)	DEĞER (DOLAR)	ORTALAMA BİRİM FİYAT (\$)
AYÇİÇEĞİ TOHUMU-TOHURLUK			
1988 İTH.	987	3.377.771	3.422
İHR.	-	-	-
1989 İTH.	688	3.744.980	5.441
İHR.	31	64.883	2.041
1990 İTH.	76	1.881.052	24.667
İHR.	164	433.284	2.642
1991 İTH.	217	708.000	5.597
İHR.	906	2.342.009	2.584
1992 İTH.	17	502.743	30.540
İHR.	1.338	4.913.515	3.674
HAŞHAŞ TOHUMU-TOHURLUK			
1988 İTH.	-	-	-
İHR.	452	430.245	0.953
1989 İTH.	-	-	-
İHR.	75	67.359	0.898
1990 İTH.	-	-	-
İHR.	41	35.998	0.898
1991 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
1992 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
SOYA FASULYESİ TOHUMU-TOHURLUK			
1988 İTH.	3.950	3.377.771	0.683
İHR.	-	-	-
1989 İTH.	2.755	2.934.166	1.065
İHR.	0.2	250	1.190
1990 İTH.	2.374	1.817.130	0.765
İHR.	-	-	-
1991 İTH.	2.315	1.611.691	0.696
İHR.	13	9.596	0.738
1992 İTH.	8	14.328	1.689
İHR.	-	-	-

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Edinme ve Değerlendirme Dairesi

Çizelge 2b- (Devam) 1988-1992 Yıllarına Ait Bitkisel Yağlı Tohum-
Tohumlukların ithalat ve ihracat Değerleri

YIL	MİKTAR (TON)	DEĞER (DOLAR)	ORTALAMA BİRİM FİYAT (\$)
SUSAM TOHUMU-TOHURLUK			
1988 İTH.	-	-	-
İHR.	21	19.767	0.967
1989 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
1990 İTH.	-	-	-
İHR.	0.5	892	1.784
1991 İTH.	-	-	-
İHR.	17.5	21.525	1.230
1992 İTH.	-	-	-
İHR.	0.5	920	1.840
YERFİSTİĞİ TOHUMU-TOHURLUK			
1988 İTH.	-	-	-
İHR.	26.5	26.500	1.000
1989 İTH.	-	-	-
İHR.	56.5	45.160	0.799
1990 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
1991 İTH.	0.5	325	6.500
İHR.	15.8	15.110	0.956
1992 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
KOLZA TOHUMU-TOHURLUK			
1988 İTH.	0.4	1.169	3.247
İHR.	12	8.513	0.698
1989 İTH.	0.1	154	2.211
İHR.	0.2	96	4.800
1990 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
1991 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
1992 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Edinme ve Değerlendirme Dairesi

Çizelge 2b- (Devam) 1988-1992 Yıllarına Ait Bitkisel Yağlı Tohum-
Tohumlukların ithalat ve ihracat Değerleri

YIL	MİKTAR (TON)	DEĞER (DOLAR)	ORTALAMA BİRİM FİYAT (\$)
PAMUK TOHUMU-TOHUMLUK			
1990 İTH.	1.517	2.857.324	1.883
İHR.	-	-	-
1991 İTH.	0.2	320	1.600
İHR.	-	-	-
1992 İTH.	11.8	4.659	0.395
İHR.	-	-	-
ASPIR TOHUMU-TOHUMLUK			
1990 İTH.	-	-	-
İHR.	1	604	0.570
1991 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-
1992 İTH.	-	-	-
İHR.	-	-	-

Kaynak: Başbakanlık, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Bilgi Edinme ve Değerlendirme Dairesi

3. BİTKİSEL YAĞ SANAYİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Bitkisel yağ sanayimizin bugünkü durumunu üç ayrı grupta incelemek mümkündür.

1- Ham Yağlar

2- Rafine Likit Yağlar

3- Margariner

Bitkisel yağ tanımı içerisinde yer alan, Bitkisel Margariner'i hidrojenasyonla katılaştırılmış bitkisel yağların normal veya yağlı alınmış süt ile özel bir teknik uygulanarak karıştırılmasıyla elde edilen katı bitkisel yağlardır, şeklinde tanımlamak mümkündür. Bitkisel margarinerin içerisinde A ve D vitamini, emülsiyon halinde su, pastörize fermente yağsız süt, pastörize taze süt, süt tozu ve peynir tozu bulunabilen yağlardır.

Bitkisel margariner; kahvaltılık (sofra) margariner, mutfak (yemeklik) margarineri ve gıda sanayii margarineri olarak üç ana sınıfa ayrılır.

Sanayii ve yan sanayii dalları açısından zengin olan yağ sanayiinin durumu Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3-1993 Yılında Türkiye'deki Bitkisel Yağ Sanayiinin Durumu

SANAYİİ KOLU	İŞYERİ SAYISI	ÜRETİM (TON/YIL)
Margariner sanayii	12	545.792
Ham Ayçiçek Yağı	17	196.283
Rafine Ayçiçek Yağı	39	453.476
Ham Soya Yağı	1	-
Rafine Soya Yağı	5	9.341
Ham Pamuk Yağı	7	57.481
Rafine Pamuk Yağı	9	23.318
TOPLAM	90	1.285.691

Kaynak: DİE 1993 Yılı İstatistikleri

NOT: Özel Sektöre Ait 3'den Daha Az İşlerince Üretilen Maddelerin Üretim Belgesi GİZLİLİK nedeni ile verilmiştir.

1993 yılında ülkemizde toplam 90 fabrikada 1.285.691 ton/yıl yemeklik yağ üretilmiştir. Ülkemiz Gıda Sanayii içinde, modern teknolojiyi uygulayan en gelişmiş sanayii dalı olarak margarin sanayi görülmektedir. Nitekim, yıllık 545.792 ton yağ üretimi yapan özel sektöre ait 12 fabrika ile Margarin Sanayii ilk sırayı alırken, rafine ayçiçek yağı sanayii yıllık 453.476 ton üretim ve 39 fabrika ile ikinci sırayı almakta, bunları 196.283 tonluk üretimle Ham Ayçiçek Yağı Sanayii, 57.481 tonluk üretimle Ham Pamuk Yağı Sanayi, 23.318 tonluk üretimle Rafine Pamuk Yağı Sanayii ve 9.341 tonluk üretimle Rafine Soya Yağı Sanayii son sırada yer almaktadır. Özel sektöre ait 3'den daha az işyerlerince üretilen maddenin üretim bilgisi gizlilik nedeni ile verilmemiştir. Bu nedenle Ham Soya Yağı üretiminde özel sektöre ait 1 fabrika mevcut olduğundan yıllık üretim miktarı verilmemiştir.

4. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YAĞLI TOHUM ÜRETİMİ

Çizelge 4a- Dünya'da ve Türkiye'de FAO Verilerine Göre Yağlı Tohumlu Bitkilerin Ekiliş (ha), Üretim (ton) ve Verimleri (kg/ha)

BİTKİLER	YILLAR	1990			1991			1992		
		E	Ü	V	E	Ü	V	E	Ü	V
DÜNYA SOYA	E	56.351.000			54.046.000			54.591.000		
	Ü	108.141.000			103.492.000			114.011.000		
	V	1.919			1.915			2.088		
TÜRKİYE SOYA	E	74.000			50.000			50.000		
	Ü	162.000			110.000			95.000		
	V	2.189			2.222			1.900		
DÜNYA YERFİS.	E	20.135.000			20.333.000			20.609.000		
	Ü	23.284.000			23.975.000			23.506.000		
	V	1.156			1.179			1.141		
TÜRKİYE YERFİS.	E	24.000			26.000			25.000		
	Ü	63.000			60.000			58.000		
	V	2.631			2.317			2.320		
DÜNYA AYÇİÇEĞİ	E	16.913.000			16.725.000			17.641.000		
	Ü	22.635.000			22.666.000			21.645.000		
	V	1.338			1.355			1.227		
TÜRKİYE AYÇİÇEĞİ	E	715.000			565.000			700.000		
	Ü	860.000			800.000			950.000		
	V	1.203			1.417			1.357		
DÜNYA KOLZA	E	17.588.000			19.602.000			20.736.000		
	Ü	24.401.000			27.900.000			26.661.000		
	V	1.387			1.423			1.286		
TÜRKİYE KOLZA	E	2.000			1.000			2.000		
	Ü	2.000			1.000			2.000		
	V	1.041			2.008			1.000		

Çizelge 4a- (Devam) Dünya'da ve Türkiye'de FAO Verilerine Göre Yağlı Tohumlu Bitkilerin Ekiliş (ha), Üretim (ton) ve Verimleri (kg/ha)

BİTKİLER	YILLAR	1990	1991	1992
DÜNYA SUSAM	E	6.336.000	6.546.000	6.945.000
	Ü	2.383.000	2.268.000	2.433.000
	V	376	346	350
TÜRKİYE SUSAM	E	85.000	94.000	85.000
	Ü	39.000	43.000	34.000
	V	459	457	400
DÜNYA ASPIR	E	1.234.000	1.170.000	1.203.000
	Ü	854.000	630.000	727.000
	V	692	539	605
TÜRKİYE ASPIR	E	-	-	-
	Ü	-	-	-
	V	849	862	840
DÜNYA ÇİĞİT (PAMUK)	E	32.984.000	34.957.000	33.640.000
	Ü	53.943.000	60.463.000	53.910.000
	V	1.635	1.730	1.603
TÜRKİYE ÇİĞİT (PAMUK)	E	641.000	577.000	633.000
	Ü	1.702.000	1.401.000	1.573.000
	V	2.654	2.429	2.487

Kaynak: FAO Production Yearbook 1992

Çizelge 4b- 1989-1992 Yıllarına Ait Türkiye'de Yağlı Tohumlu Bitkilerin Ekiliş (ha), üretim (ton) Verimleri (kg/ha).

BITKİLER	YILLAR	1989	1990	1991	1992
ÇİĞİT	E	725.000	641.253	598.620	637.478
	Ü	987.200	1.047.360	895.082	905.350
	V	2.500	2.654	2.429	2.487
AYÇİÇEĞİ	E	770.000	716.000	567.500	613.000
	Ü	1.250.000	860.000	800.000	950.000
	V	1.623	1.201	1.410	1.550
SUSAM	E	97.600	85.00	94.000	83.000
	Ü	37.000	39.000	43.000	34.000
	V	379	459	457	410
HAŞHAŞ	E	8.344	9.025	27.030	16.393
	Ü	3.235	5.153	22.538	7.048
	V	388	571	834	430
YERFİSTİĞİ	E	20.000	24.000	25.000	28.800
	Ü	50.000	63.000	60.000	67.000
	V	2.500	2.625	2.317	2.326
SOYA	E	75.300	74.000	49.500	46.000
	Ü	161.000	162.000	110.000	95.000
	V	2.138	2.186	2.222	2.065
ASPIR	E	234	146	160	158
	Ü	168	124	138	126
	V	718	849	863	797
KOLZA	E	3.200	2.017	521	500
	Ü	3.000	2.100	1.046	1.000
	V	938	1.041	2.008	2.000

5. BESLENME VE NÜFUS İLİŞKİLERİ

Genel ortalama olarak dünya yıllık nüfus artış hızı, yıllık besin maddesi artış hızından daha küçük durumdadır. Bu sonuca göre genel anlamda açlığın hatta bir oranda dengesiz beslenmenin olmaması gerekir. Ancak, dünyada, ülke ve bölgelerde ve hatta kıtalarda besin maddesi üretim yoğunluğu ile nüfus yoğunluğu büyük farklılıklar göstermektedir. Besin maddelerinin bir yerden bir yere istenilen hızla nakledilememesi ve bazı gelişmiş ülkelerin ürünlerini stratejik amaçla kullanmak istemeleri nedeniyle, halen dünya nüfusunun önemli bir kısmı dengesiz, bunun azımsanamayacak bir bölümü ise yetersiz beslenmektedir.

Günümüzde dünya nüfusunun 400-800 milyonu, uluslararası kuruluşlarca (FAO ve WHO) önerilen beslenme düzeyinin altında beslenmektedir. Nüfus artış hızına bağlı olarak her yıl gerekli olan yağ miktarı da önemli ölçüde artmaktadır. Bunun sonucu olarak ya insanların büyük bir bölümü yetersiz, dengesiz bir beslenmeye zorlanacak ya da ihtiyaçları olan miktarı üreterek veya ithal yoluyla karşılamaya çalışacaklardır. Türkiye gibi genç nüfusa sahip bir ülke mevcut imkanlarını biraz zorlayarak aslında kendisi için gerekli olan yağı üretebilir. Bunun Devlet Politikası olarak benimsenmesi ve üreticilere yağ bitkilerinin üretilmesi için gerekli teşviklerin yapılmasıyla her geçen gün artarak büyüyen yağ ve yağlı tohum ithalatının önüne geçilebilecektir.

Türkiye'nin nüfusu 1990 genel sayım sonuçlarına göre 57 milyondur, nüfus artış hızı da %2.2'dir. Yıllık ortalama %2.2'lik bir nüfus artışı olacağı düşünüldüğünde; 1995'te Türkiye'nin nüfusunun 62-63 milyonu, 2000 yılındaysa 69-70 milyonu bulacaktır.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planında nüfus artışına ve bitkilerdeki verim artışlarına bakılarak 1994 yılı için 715.026 ton bitkisel yağ üretimi tahmin edilmiş ancak, bu tahmin soya yağı sanayiinin son durumu gözönüne alındığında gerçekleşmeyeceği görülmektedir. Çizelge 5'de altıncı beş yıllık plana göre 1994 yılında yağlı tohum üretimi görülmektedir.

Çizelge 5- 1994 Yılında Türkiye'de Yağlı Tohumların Durumu

YIL	EKİLİŞ(ha)	ÜRETİM (ton)	VERİM (Kg/ha)
AYÇİÇEĞİ			
1994	750.000	1.293.870	1.725
PAMUK (ÇİĞİT)			
1994	600.041	922.293	1.537
SUSAM			
1994	126.530	71.236	563
SOYA			
1994	150.000	375.000	2.500
YERFİSTİĞİ			
1994		73.400	

Çizelge 6- Yağ Üetimi ve Yağ Oranları (1994)

	Üretim (ton)	Oran (%)
AYÇİÇEĞİ	517.548	49
PAMUK	133.728	14.5
SOYA	63.750	17

Kaynak: 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı Hazırlık Çalışmaları Endüstri Bitkileri ve Yağlı Tohumlar özel ihtisas Komisyonu Raporu

Yukarıdaki çizelgede de (Çizelge 6) 1994 yılında, muhtelif bitkilerden üretilen yağ miktarı ve oranları görülmektedir.

Yapılan hesaplara göre:

Türkiye'de 1994 yılı itibariyle fert başına yağ tüketimi 11.37 kg'a çıkacaktır. Bu da gösteriyor ki Avrupa ülkelerinde yağ tüketimi bizdekinin iki katından fazladır.

6. TÜRKİYE'DE YAĞLI TOHURLARIN TARIM POTANSİYELİ

Bugün Türkiye'de en fazla yetiştirilen ve yağ açığının karşılanmasında değerlendirilebilecek bitkiler Ayçiçeği, Soya, Kolza, Aspir, Pamuk, Yerfıstığı, Susam ve Haşhaş gibi bitkilerdir. Bu bitkilerin ekim alanlarının artırılması ve alınacak teknik tarım tedbirleri ile ürünlerinin yükseltilmesi neticesinde büyük üretim artışları temin edilebilecektir.

Türkiye ekolojik şartları bakımından hemen bütün bölgelerinde yağlı tohumlu bitkileri yetiştirmeye elverişlidir. Ancak bunun yapılabilmesi için çiftçi teşvik edilmeli ve elde edeceği ürünün mutlaka değerlendirilmesi temin edilmeli ve onun için çiftçiye garanti verilmelidir. Bununla ilgili olarak yani bir ognazisasyon geliştirilebileceği gibi Tarım Satış Kooperatiflerinin bünyesinde yapılacak bazı yenilikler ile bu kuruluşlardan da faydalanılabilecektir.

7. GAP'TA YAĞ BITKİLERİ ÜRETİM POTANSİYELİ

GAP Bölgesi İçerisinde bugün 3.081.170 hektarlık alanda tarım yapılmaktadır. Bu alanın sadece 120.740 hektarlık kısmı sulanabilmektedir. GAP ile bölgede 1.656.627 hektarlık bir alanın sulanması amaçlanmaktadır.

GAP adıyla bilinen Güney Anadolu Kalkınma Projesinin amacı, bölge halkının ekonomik durumlarını iyileştirmek ve potansiyel kaynakların kullanımını

nı sağlamaktadır.

Proje alanının güneş enerjisi yönünden durumu ülkemizin bu açıdan en zengin bölgesi olan Akdeniz kıyı kuşağına hemen hemen denktir. Bu bakımdan yılda 2 ya da 3 ürün alınmasına elverişlidir.

MEVCUT PAMUK VE YAĞLI TOHUMLAR ÜRETİMİ İLE GAP'TAN BEKLENEN ÜRETİM POTANSİYELİNİN MUYASESESİ

ÜRÜN	MEV. ÜRETİM	GAP ÜRETİMİ	GAP
			MEV. DURUM x 100
PAMUK	580.000	685.402	118
YAĞLI TOHUMLAR	1.807.904	1.327.820	73

Gap ile Türkiye'nin Zirai üretimi yaklaşık olarak 2 katına çıkacaktır.

Türkiye'nin en büyük projesi olan Gap'ın devreye girmesiyle diğer ürünlerde olduğu gibi, yağlı tohumlu bitkilerde özellikle ayçiçeği ekim alanlarında bir artış beklenebilir. Bu artışlar ürün bazında değişmekle beraber genel olarak yağlı tohumlu bitkilerde ortalama 70-80 olarak tahmin edilmektedir. Bu artışların gerçekleşmesiyle ülkemiz bitkisel yağ gereksinimimiz karşılanabileceği gibi, önemli ölçüde bitkisel yağ ihracatı da gerçekleştirilebilecektir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gerçekleştirildiğinde 1.7 milyon ha'lık kuru tarım alanlarının kademeli olarak sulu tarıma açılmasıyla o bölgelerde pamuk ekiliş ve üretim miktarlarında artış olacaktır. Sonuç olarak GAP projesi devreye girdiğinde 1.3 milyon tona ulaşabilecek potansiyel görülmektedir. Bu da, yaklaşık 195 bin ton nötrale pamuk yağı demektir. Bu da, halen devam eden bitkisel yağ açığımızı kapatmada önemli rol oynayacaktır.

Pamuk yağı artışı ülkemizde üretilen pamuk liflerinin iç ve dış piyasadaki pazarlanmasıyla kısı ilişkilidir. Pamuk lifini dış ülkelere pazarlayabildiğimiz oranda pamuk yağı üretimi de artacaktır.

Güney Anadolu Bölgesi'nde sadece ikinci ürün olarak önem taşıyan soya, hububat ve pamuk gibi çiftçinin benimsediği kültür bitkileriyle rekabet etmesi oldukça zordur. Soya'da bugün kurutma önemli bir problem olarak bulunmaktadır. Kurutma problemleri, hasatta karşılaşılan ürün kayıpları çözümlendiği ve ekiliş alanları genişletildiği takdirde yağ sanayi için bir boşluk doldurulabilecektir.

Soya tarımının ülkemizde gelişebilmesi ancak yağ ve küspe yanında, diğer yan ürünlerini de işleyecek, pazarlayacak entegre tesislerin hizmete girmesi ile gerçekleştirilebilecektir.

Bölgede yağ bitkisi olarak diğer bir şanslı bitki yazlık ve kışlık çeşitleri olan Kolza'dır. Sulamayla birlikte yazlık ekim, ekim nöbetine almakla da kışlık Kolza ekimi yörede teşvik edildiğinde bitkisel yağ açığımızın kapatılması olası görünmektedir.

GAP Bölgesi'nin sulamaya açılmasıyla Susamın verim potansiyeli birkaç kat artırılacaktır. Fakat susam tarımının yaygınlaştırılabilmesi; herşeyden önce Susam Yağının bitkisel yağ sanayiine girmesinin sağlanması, bunun için de Susam tarımında mekanizasyonun tamamıyla yerleşmesine bağlı görünmektedir. Ayrıca ihracatın artırılması da Susam tarımını teşvik edecektir.

GAP Projesiyle sulanabilen alan artacağından Yerfıstığı ekiliş alanı ve üretim miktarında bir artış beklenmektedir.

Ekimi devletçe izne tabii tutulmuş ve sınırlı bölgelere tarımı yaygınlaştırılmış olan Haşhaş'tan bitkisel yağ üretiminde fazla birşey beklenmemelidir. Yetiştirildiği yörelerde yöre halkı tarafından basit yağhanelerde primitif yöntemlerle çıkarılan az miktardaki yağ, kendi iç tüketimlerinde değerlendirilmektedir.

Aspir, yağında doymamış yağ asitlerini yüksek oranda bulundurması, %70-75 oranında linoleik asit ihtiva etmesi, arid bölgelerin ürünü olması, kuraklığa karşı mukavemeti ve kazık köklü yapısı ile Geçit ve İç Anadolu Bölgelerimizin ümitvar bir yağ bitkisidir.

Her türlü ekimin yapılıp, ürünün elde edildiği bu güzel yurdumuzda yağ bitkileri ekim nöbeti içerisinde alınarak ekim alanının artırılması suretiyle, yağlı tohum üretiminde artış sağlanacaktır. Türkiye gibi bir ekoloji'ye sahip, gelişmekte olan bir ülkenin kendisine gerekli olan yağı kendi imkanlarıyla (belki de ithal fiyatından daha pahalıya malederek) sağlaması ve ithalat için gerekli olan dövizleri de sanayi için ayırması lazımdır.

8. YAĞ AÇIĞINI KAPATMAK İÇİN ALINMASI GEREKLİ ÖNLEMLER

Türkiye'de bitkisel yağ açığı vardır. Özellikle yağlı tohum üretimi yetersiz kalmaktadır. Ülkemizde gereksinim duyulan yağ miktarı üretimle karşılanamadığı için, her yıl yurt dışından belli bir miktar ham yağ ithal edilmektedir. İthalatta, katma değer in ülkede kalması, ham yağ tesislerinde varolan atıl kapasitenin değerlendirilmesi amacıyla ham yağ yerine tohum ithalatının tercih edilmesine yardımcı olacak olanakların sağlanması uygun olacaktır. İthalatta uygulanan fonlar, bütün ürünler için düşünülmelidir.

Ülkemizde; devlet desteği yerine Tarım satış kooperatifleri özertleştirilerek bu konuya eğilimleri temin edilmelidir.

Yağlı tohum üretim ve fiyat politikaları daha etkin ve sürekli olmalıdır. Pamukta uygulanan destekleme prim sistemi Ayçiçek ve diğer yağlı bitkilere de uygulanmalıdır. Ülke çapında ürün ve üretim planlaması yapılmalı, ekonomik

değeri olmayan ve devlete yük olan ürünlerin üretimine son verilmeli ve uygun alanlarda Ayçiçek ve yağlık bitkiler (Kolza, Soya gibi) üretimine ağırlık verilmelidir.

Türkiye'nin dışa bağımlılığının azaltılması için yeni yağ bitkilerinin üretiminin devreye sokulması gerekmektedir. Ülkemizin yağ açığının azaltılması için ayçiçeğinin yanında başta soya ve kolza olmak üzere, diğer yağlık bitkilerin ekimi özendirilmelidir.

Özellikle ihracata dönük ithalatlarda, ithalat kolaylıkları ve kredi teşvikleri uygulanmalıdır. Yerli ham madde üretiminde; Soya üretimi teşviki devam ederken, Kolza'nın özellikle bir yağ bitkisi olarak, erusik asitsiz türleri araştırılmalıdır. Eğer bu gerçekleştirilecek olursa geniş nadas alanlarında Kolza üretimi yaygınlaşacak ve Türkiye ham yağ sıkıntısı çekmeyecektir.

Tarla verimi ile yağ veriminin artırılması için araştırma ve geliştirmeye önem verilmeli ve tarımın önemli bir girdisini teşkil eden tohumluk konusu öncelikle ele alınmalıdır. Verimli, kaliteli ve ucuz tohum sağlanmalıdır. üstün vasıflı tohumluklar geliştirilmelidir. İslah çalışmalarımız içerisinde maalesef üniversitelerimiz gereken rolü üstlenememiştir, Bu nedenle laboratuvarları, bilim adamları ve binlerce kalifiye işçilik verebilecek öğrencileriyle üniversitemizin ıslah çalışmalarına ağırlıklı olarak girmesi şarttır. Böylece atıl bir kaynak devreye sokulmuş ve üniversiteler döner sermayeleri önemli kazançlar sağlamış olacaktır. Böylelikle, temel felsefe olan kaliteli tohumluğun ülkemizde üretilmesi sağlanmış olacaktır.

Ayçiçek ve onunla münavebeli olarak ekilmekte olan Buğday ve Arpa'nın fiyatları uyum içinde tayin edilmeli ve zamanında gecikmeden ilan edilmelidir. Özellikle Trakya Bölgesi'nde Arpa, Ayçiçeğine rakip olarak gelişmektedir. Dolayısıyla dönüşümlü ekim teşvik edilmelidir.

Ülkede kurulu yağ şanayiinin atıl kapasitesinin değerlendirilebilmesi amacıyla dünya fiyatları ile uyum sağlayacak bir fiyat politikası izlenmelidir.

Gerek ham yağ, gerekse rafine-rafine/vinterize, gerekse margarin (yemeklik-kahvaltılık) sanayiinde kurulu kapasite, üretimin çok üstündedir. Bu sanayi dalına artık teşvik verilmemelidir. Bunun yerine mevcut fabrikaların durumlarının daha da iyileştirmesi sağlanmalıdır. Başka bir deyişle, atıl kapasite dikkate alınarak plan döneminde yeni tesisler teşvik edilmemeli, ancak mevcut tesislerin modernizasyonu ve iyileştirilmelerine imkan tanınmalıdır.

Birlikler düzene sokulmalı, eğer destekleme prim sisteminin uygulamasında birliklere yine görev verilecekse, destekleme görevi işlevleriyle mamul üretim işlevleri kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır. Zaten destekleme prim sistemi düzgün uygulandığında birliklerin üzerindeki yük, büyük ölçüde ortadan kalkacaktır.

Denetimin tek elden yapılması ve kalite kontrolü yapacak sistemin oluşturu-

rulmasında yarar vardır. Kaçak TSE logo kullanımı ağır bir şekilde cezalandırılmalıdır. Yeni ürünlerle ilgili standartlar geliştirilmelidir. Bu amaçla TSE gerekli girişimlerini yapmalıdır.

Yağlı tohumlarda özellikle de soyada olduğu gibi tohum rutubatenin düşürülmesinde ortaya çıkan güçlüklerin önlenerek uygun kurutma ve depolama koşulları sağlanmalıdır. Yağlı tohumların taban fiyatları, günün ekonomik koşulları dikkate alınarak yüksek tutulmalıdır. Yağlı tohumların üretimiyle (şeker şirketinde olduğu gibi) özel bir kuruluş görevlendirilmelidir.

Tarıma uygun olmayan arazilerin değerlendirilmesi yanında sulu tarıma başlanacak GAP bölgesinde yağlı tohumlu bitkilerin planlı ve programlı olarak yaygınlaştırılmasıyla, yağlı tohum üretimi artırılmalıdır.

Tarıma uygun olmayan arazilerin değerlendirilmesi ile birlikte Ayçiçeği, Kolza, Soya, Aspir gibi yağ bitkilerimizin ekim alanlarının artırılmasının sağlanması gerekli görülmektedir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın ve özel tohumluk firmalarının kaliteli tohumluk ithal ederek üreticiye intikalleri yağlı tohumlarda da sağlanmalıdır. En kısa zamanda ülkemiz koşullarında verim ve kalitesi yüksek, yeni çeşitler ıslah edilerek yağlı tohumlarda da dışa bağımlılıktan ve döviz kaybından kurtulmalıdır. Bunun için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın ilgili kuruluşlarıyla, üniversitelerin müşterek çalışmalarına girmeleri ve bu çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir.

Verim artışlarının sağlanması için gerekli yetiştirme teknikleri uygulanmalıdır. Halen birçok yağlı tohumlu bitkilerde eksik olan mekanizasyonun en kısa zamanda, ekimden hasata kadar gelişme periyodunun bütün safhalarında uygulanması, işçilik girdilerinin en aza indirilmesi gerçekleştirilmelidir.

Üretilen ürün devlet ve özel sektör tarafından bekletilmeden alınmalı ve alınan ürünü işleyecek fabrika veya işletmelere ulaştırma işi yüklenmeli veya kolaylıklar sağlanmalıdır.

Hükümet, yağlı tohumlu bitkileri yetiştiren üreticiye verimi arttırıcı (gübre, ilaç, tohumluk v.b.) girdileri için sübvansiyon uygulamalı veya düşük faizli tarımsal kredilerle desteklemelidir.

Ayrıca yağlı tohumlu bitkilerin ekimi yapılacak bölgelerde; yetiştirilecek veya yetiştirmekte olan diğer kültür bitkilerinin taban fiyatlarıyla uygunluk göstermeleri gerekir. Aksi halde üretimi istenen bitki yerine, rekabet edebilecek alternatif başka bitkiler üretici için cazip hale gelebilir.

Üreticilerin tarım kültürünün yükseltilmesi için tarım teşkilatlarına bağlı üretici ile doğrudan bağlantı yayım ve hizmet birimlerinin aktif bir şekilde devreye sokulması sağlanmalıdır.

Kaliteli tohumlukların üreticilere düşük faizli kredilerle desteklenerek, dev-

letin ilgili kuruluşlarınca temin edilmesi sağlanmalıdır. Son birkaç yıldır Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve bağlı kuruluşlar bu konuya eğilerek kaliteli tohumlukları ithalat yoluyla sağlayarak üreticiye intikal ettirmektedirler. En kısa zamanda ülkemiz şartlarında yağlı tohumlarda da kaliteli tohumluk ıslahı gerçekleştirilerek dışa bağımlılıktan ve döviz kaybından kurtulmamız için Araştırma Enstitüleri ve Ziraat Fakültelerinde yürütülen araştırmalar desteklenmelidir.

Üreticinin ürününe gerçek değerini verebilecek destekleme alımlarını yürütmek, uygun pazar ekonomisini sağlamak gibi bir dizi tedbirle bitkisel yağ açığımızın en kısa zamanda kapatılabilmesini sağlayacak sağlıklı çözüm yolları bulunmalıdır.

KAYNAKLAR

1- AYDOĞ, T., 1993. *Bitkisel Yağlar. Tarım ve Köy Dergisi, Sayı: 87, sayfa: 21-22, Ankara.*

2- AYTEKİN, Ş.; VURDU, N. ve GÖNENÇ, B., 1993, *Yabancı Kökenli Kışlık Kolza Çeşitlerinde Verim Komponentlerinin Dağılımı. Bitirme ödevi, Ankara.*

3- BALIKÇIOĞLU, T., 1991. *Tohumculuğumuzun Bugünü ve Yarını. Agro Teknik, Tarım ve Teknoloji Dergisi, Sayı: 6, sf.41-49, Ankara.*

4- BİRGÖREN, M.; KONCA, Ö.; UĞURLU, M. ve MAYMAK, A., 1992. *Türkiye'de Yağ Bitkileri Üretimi, Sorunları ve Çözüm Yolları, Bitirme ödevi, Ankara.*

5- BÜLBÜL, A., 1990. *Türkiye'de Yağlı Tohumlu ürünlerin Tarımı, Bu Konudaki Araştırma Faaliyetleri ve Gelişmeler. "Araştırma" Dergisi, Sayı: 22, sf. 18-20, Ankara.*

6- BÜTÜN, Y., 1993. *Bitkisel Yağlar ve Beslenmemizdeki önemi. Tarım ve Köy Dergisi, Sayı:87, sf. 19-20, Ankara.*

7- DEMİRCİ, M. ve ALPASLAN, M., 1991. *Türkiye'de Bitkisel Yağ Sanayinin Durumu. Agro Teknik, Tarım Teknoloji Dergisi, Sayı: 6, sf. 34-35, Ankara.*

8- EKİZ, E., 1989. *Ayçiçeği Ders Notları (basılmamış). Ankara.*

9- EMİROĞLU M., 1993. *Bitkisel Yağ Sanayimiz. Tarım ve Köy Dergisi, Sayı: 87, sf.23-24, Ankara.*

10- GEÇİT, H., 1988. *Yemelik Tane Baklagiller Uygulama Klavuzu, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 1030, Uygulama Klavuzu: 227, Ankara*

11- İLİSULU, K., 1973. *Yağ Bitkileri ve Islahı. 1.Baskı Çağlayan Kitabevi, İstanbul.*

12- KARAALI, 1987. *İnsan Sağlığı ve Hayvan Beslenmesi Yönünden Kolza-*

Kanola. Dünya'da Türkiye'de Bitkisel Yağ Üretimi Semineri. İkt. Ar.V.79-87, Ankara.

13- KAYAHAN, M., 1991. Ankara Koşullarında Adaptasyonu Denenen Kışlık Kolza Çeşitlerinin Yağlarında Yağ Asitleri Bileşiminin Tesbiti üzerinde Bir Araştırma. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 1229, Ankara

14- KOLSARICI, Ö., 1986. Türkiye'de Bitkisel Yemelik Yağ Açığı ve Çözüm Yolları. Ziraat Mühendisliği Dergisi, Sayı: 179, sf. 41-44. Ankara.

15- KOLSARICI, Ö.; ÇALIŞKAN, C.; ARICIOĞLU, H.; ALGAN, N. ve GÜRBÜZ, B., 1990. Türkiye'de Yağ Bitkileri Üretimi ve Sorunları. Türkiye Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, sf. 323-335, Ankara.

16- KOLSARICI, Ö., 1992. ENdüstri Bitkileri. Bilim ve Teknik Dergisi, sf. 24-25, Ankara.

17- KOLSARICI, Ö., 1993. Bitkisel Yağ Açığımızda Yağlı Tohumlu Bitkilerimizin Durumu. Ziraat Mühendisliği Dergisi, Sayı: 269, sf.21-23, Ankara.

18- MRAŞOĞLU; K., 1994. Doğrusuyla Yanlışıyla Ülkemizdeki Yağ Politikası. Dünya, sf.6, Ankara.

19- ÖĞÜLMÜŞ, M., 1990. Endüstri Bitkilerinin türk Tarımındaki Yeri ve Önemi. Karınca Dergisi, Sayı: 641, sf. 31-32, Ankara.

20. ÖĞÜTÇÜ, Z. ve KOLSARICI, Ö., 1979. Kolza'nın Yetiştirme Tekniği ve Islahı. Ankara

21- PERİN, 1987. Türkiye Bitkisel Yağ Sorunu ve Potansiyel Yağ Kaynağı Olarak Kanola. Dünya'da ve Türkiye'de Bitkisel Yağ üretimi Semineri ikt. Ar. V. 47-73, Ankara.

22- SÜRMEİ; A., 1993. Türkiye Bitkisel Yağ Üretimi ve Sorunları. Tarım ve Köy Dergisi, Sayı: 87, sf. 41-42, Ankara.

23- TEKİNEL, D., 1989. Southeastern Anatolian Project. XVII. ICBP European Continental Section Conference. Adana.

24- TEOMAN, U., 1994. Yağ Sanayiinin Düşündürdükleri. Dünya, sf.8, Ankara.

25- TUĞLULAR, T., 1994. Sektörün Sorunları ve Çözüm Yolları. Dünya, sf.4, Ankara.

26- YAYALAR, O., 1994. Bitkisel Yağ Sektörü ilgi Bekliyor. Dünya, sf. 9, Ankara.

27-, 1974. Türkiye Yağ Semineri, 7-8 Kasım 1974, Tarabya, İstanbul, İstanbul Sanayi Odası Yayını, İstanbul.

TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİ - FİYAT İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Doç. Dr. Ahmet ÖZÇELİK

I. GİRİŞ

Ülkemizde şeker pancarı tarımının ekonomiye çok çeşitli ve önemli katkıları bulunmaktadır. Bu nedenle Türk sanayinin kuruluş dönemlerinde ilk ele alınan yatırımlardan birisi olmuştur. Çünkü tarımsal işletmecilik açısından, çiftçinin diğer ürünlere göre birim alandan daha fazla gelir elde etmesine, bilhassa tarım işletmelerinde modern tarım teknolojisinin ve münavebe sisteminin yaygınlaşmasına, şeker pancarından sonra ekilen ürünlerin verimlerinin artmasına ve artıkları olan baş, yaprak, posa ve melas sayesinde hayvancılığın gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan şeker pancarı tarımı sayesinde çiftçiye götürülen tarımsal yayım faaliyetleri de yoğunluk kazanmış ve çiftçilerin tarım teknolojisindeki yenilikleri benimsemesi daha kolay olmuştur.

Dünya'da yaklaşık 8.5 milyon ha alanda şeker pancarı tarımı yapılmakta ve 296 milyon ton ürün elde edilmektedir. Dünya şeker pancarı üretiminde en önemli ülkeler sırasıyla BDT, Fransa, Almanya, ABD ve Çin'dir. Türkiye, 401.321 ha ekim alanı ve 15.5 milyon ton üretim ile dünya şeker pancarı ekim alanı içinde %4.7 ve üretimi içinde 5,2 oranında pay almaktadır (Anonymous 1992/1). Ülkemizde şeker pancarı veriminde de yıllar itibariyle bir artış görülmektedir.

Her üretim faaliyetinde olduğu gibi şeker pancarı üretiminde de üretim faktörlerinin en uygun fiyat ile temin edilmesi ve optimum bir şekilde kullanımı, hem verimi artırıcı ve hem de maliyetleri düşürücü yönde etki yapmaktadır.

Özellikle gübre ve su üretim faktörlerinin şeker pancarı bitkisinin gereksinim duyduğu anda ve optimum b.ir seviyede kullanımı büyük önem taşımaktadır.

Bu tebliğde şeker pancarı üretimiyle ilgili olarak, dünyada ve Türkiye'de şeker pancarı ekim alanı, üretim ve verim durumu ile şeker pancarı üretici sayısı, üretim masrafları, gübre ve sulama masraflarının üretim masrafları içindeki yeri, maliyet, fiyat ve karlılık durumu incelenecektir. Ayrıca yapılmış olan bilimsel çalışmaların sonuçlarından da faydalanılarak şeker pancarı üretim maliyeti içinde gübre ve sulama masraflarının oransal payında meydana gelen gelişmeler incelenecektir. Şeker pancarı üretim maliyetinin düşürülebilmesi için gübre ve su masraflarından tasarruf yapabilme imkanının bulunup bulunmadığı, mevcut girdi kullanım düzeyinde gübre ve sulamanın ekonomik etkinlikte kullanılıp kullanılmadığı, gübre ve sulamanın olması gereken miktarda kullanıldığında, verime etkileri tartışılacaktır.

2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARI ÜRETİMİ VE ŞEKER SANAYİNİN DURUMU

Hızla artan nüfusa paralel olarak ülkeler, beslenme sorununu çözmeye yönelik yeni atımlara girmekte, özellikle tarım ve sanayi sektöründe verimliliği ve sektörlerarası etkileşimi artırıcı yatırımlara hız vermektedirler. Temel gıda maddelerinden olan şeker ihtiyacının, yurt içinde sağlanması, ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Ülkeler içinde buldukları coğrafi koşul ve uyguladıkları tarım teknikleri bakımından gerekli olan şeker üretimini ya şeker kamışından veya şeker pancarından elde etme yoluna gitmişlerdir.

Dünya'da şeker pancarından şeker üretimi yapan ülke sayısı 40'ı bulmaktadır. 1979-81 yılları arasında ortalama 9.004.000 ha olan şeker pancarı ekim alanı, 1991 yılı itibariyle 8.446.000 ha olmuştur (Çizelge 1). Söz konusu dönemde dünya şeker pancarı ekim alanında % 6.2'lik bir azalma görülmektedir. 1979-81 döneminde toplam şeker pancarı üretimi 272.920.000 ton iken, 1991 yılında % 8.64 oranında artarak 296.519.000 tona ulaşmıştır. Bahsedilen dönemde ekim alanlarındaki azalışa rağmen, üretim miktarında meydana gelen artış; uygulanan modern teknikler sayesinde birim alandan elde edilen ürün miktarının nispeten artmasından ileri gelmektedir. 1979-81 dönemine göre 1991 yılında hemen hemen bütün şeker pancarı üreticisi ülkelerin verimlerinde bir artış görülmektedir. Dünyada şeker pancarı ekim alanı ve üretim miktarı bakımından birinci sırayı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) almaktadır. Türkiye ise toplam ekim alanı içinde % 4.7 ve toplam üretim miktarı içinde % 5.2 pay ile 6. sırada yer almaktadır. 1991 yılında şeker pancarı verimimiz 3.855 kg/da olup, bu verim seviyesi dünya (3510 kg/da) ve Asya kıtası (2967 kg/da) ortalamasının üzerinde, Afrika kıtası (4674 kg/da) ile Avrupa kıtası (4431 kg/da) ortalamasının gerisindedir (Anonymous 1992/1).

Türkiye'de 1926 yılı itibariyle Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikaları'nın faaliyette olduğu dönemde şeker pancarı ekili alan ancak 719 ha ve üretim ise 4700 ton kadardır. Şeker pancarı ekili alan 1993 yılı itibariyle 354.419 ha'a yüksel-

Çizelge: 1. Dünyada Başlıca Ülkelerde Şeker Pancarı Ekim Alanı, Üretim ve Verimi

Ülkeler	1979 - 1981					1989					1990					1991				
	Ekim Alanı		Üretim			Ekim Alanı		Üretim			Ekim Alanı		Üretim			Ekim Alanı		Üretim		
	Alan (1000 ha)	Oran (%)	Miktar (1000 Ton)	Oran (%)	Verim (kg/da)	Alan (1000 ha)	Oran (%)	Miktar (1000 Ton)	Oran (%)	Verim (kg/da)	Alan (1000 ha)	Oran (%)	Miktar (1000 Ton)	Oran (%)	Verim (kg/da)	Alan (1000 ha)	Oran (%)	Miktar (1000 Ton)	Oran (%)	Verim (kg/da)
BDT	3.964	41,0	72.681	26,6	1.967	3.345	37,2	97.500	31,9	2.915	3.267	37,7	81.200	26,4	2.485	3.160	37,4	79.000	26,6	2.500
Çin	401	4,5	5.257	1,9	1.311	591	6,6	8.360	2,7	1.414	670	7,7	14.525	4,7	2.168	700	8,3	16.237	5,5	2.319
ABD	477	5,3	22.086	8,1	4.630	537	6,0	23.547	7,7	4.385	557	6,4	24.959	8,1	4.481	562	6,7	25.263	8,5	4.495
Almanya	666	7,4	27.872	10,2	4.185	600	6,7	26.987	8,8	4.498	412	4,7	30.366	9,9	7.370	555	6,6	25.926	8,7	4.671
Fransa	577	6,4	30.310	11,1	5.253	431	4,8	23.220	7,6	5.387	475	5,5	31.735	10,3	6.681	459	5,4	29.280	9,9	6.379
Türkiye	296	3,3	8.838	3,2	2.986	353	3,9	10.929	3,6	3.096	379	4,4	13.985	4,5	3.690	401	4,7	15.474	5,2	3.855
Polonya	461	5,1	13.387	4,9	2.904	423	4,7	14.374	4,7	3.398	440	5,1	16.721	5,4	3.800	361	4,3	11.412	3,8	3.161
İtalya	302	3,4	14.738	5,4	4.880	292	3,2	14.864	4,8	5.090	274	3,2	11.768	3,8	4.295	273	3,2	13.085	4,4	4.793
Romanya	260	2,9	5.704	2,1	2.194	260	2,9	6.650	2,2	2.558	163	1,9	3.278	1,3	2.011	202	2,4	4.687	1,6	2.320
Diğer	1.870	20,7	72.047	26,5	3.852	2.157	24,0	74.451	26,0	3.683	2.020	23,4	78.841	25,6	3.903	1.773	21,0	76.155	25,8	4.296
Toplam	9.004	100,0	272.920	100,0	3.031	8.989	100,0	305.882	100,0	3.557	8.657	100,0	307.378	100,0	3.550	8.446	100,0	296.519	100,0	3.511

Kaynak: Anonymous, Production Yearbook (1991), FAO, Rome, 1992, s.158.

Anonymous, Şeker Sanayi İstatistikleri, T.Ş.F.A.Ş. Gn. Md. APK Dairesi Bşk. İstatistik Md. Yayını (Yayımlanmamış), Ankara, 1994.

miştir (Çizelge 2). Şeker pancarı ekili alanın genelde %95.3'ü sulu ve %4.7'si kuru tarla arazisidir (Anonymous 1993). Şeker pancarı ekili alan miktarında 1985 yılından sonra bir dalgalanma görülmektedir. 1993 yılında şeker pancarı ekim alanı bir önceki yıla göre %7.16 oranında, 1985 yılına göre %9.91 oranında artış göstermiştir. Aynı yıl 13.531.000 ton olan şeker pancarı üretimi, bir önceki yıla göre %8.21 ve 1985 yılına göre %37.65 oranında artış göstermiştir. Çizelge 2'de de görüldüğü üzere 1985 yılı temel alındığında, daha sonraki yıllarda ekim alanı, üretim ve verim durumlarında genelde bir artış görülmesi-ne rağmen söz konusu dönemde yıllar itibariyle bir dalgalanma görülmektedir.

Çizelge 2. Türkiye'de Şeker Pancarı Ekim Alanı, üretim ve Verim Durumu

Yıllar	Ekim Alanı (ha)	Üretim (1000 ton)	Verim (1000 Kg/ha)	Endeks (1985=100)			Bir önceki Yıla Göre Değişme		
				Ekim Alanı	Üretim	Verim	Ekim Alanı	Üretim	Verim
1926	719	4.7	8.7	0.22	0.05	28.25	-	-	-
1950	52.151	855.1	16.8	16.17	8.70	54.55	-	-	-
1960	205.775	4.384.8	21.6	63.82	44.61	70.13	-	-	-
1970	123.838	4.253.6	34.6	38.41	43.27	112.34	-	-	-
1980	269.358	6.766.0	25.7	83.54	68.83	83.44	-	-	-
1985	322.449	9.830.1	30.8	100.00	100.00	100.00	-	-	-
1986	349.177	10.662.3	30.7	108.29	108.47	99.68	8.29	8.50	-0.3
1987	391.592	12.717.3	33.0	121.44	129.37	107.14	12.15	19.30	7.5
1988	317.253	11.534.2	36.5	98.39	117.34	118.51	-18.98	-9.30	10.6
1989	353.490	10.929.0	32.1	109.63	111.18	104.22	11.42	-5.25	-12.05
1990	379.852	13.985.7	37.1	117.80	142.27	120.45	7.46	27.97	15.58
1991	401.321	15.474.1	38.8	124.46	157.42	125.65	5.65	10.64	4.31
1992	330.419	12.504.1	38.2	102.57	137.65	124.35	-17.59	-29.19	-2.32
1993	354.419	13.531.0	38.2	109.91		124.03	7.16	8.21	1.06

Kaynak: Anonymous, Şeker Sanayi İstatistikleri (126-1993), T.Ş.F.A.Ş. Gn. Müd. APK Dairesi Bşk. İstatistik Müd. Yayını, Ankara

Ülkemizde kültüre elverişli arazinin %1.45'i, ekili tarla arazisinin %1.68'i ve endüstri bitkilerine ayrılan arazinin %14.58'i şeker pancarı tarımına tahsis edilmiştir. (Anonymous, 1992/3). Türkiye'de şeker pancarı ekim alanının, ekili tarla alanı içerisinde en fazla paya sahip olduğu iller sırasıyla Tokat, K.Maraş, Sakarya, Erzincan, Eskişehir ve Afyon'dur. Türkiye'de şeker pancarı ekili alanların dağılımı itibariyle de sıralama Konya, K.Maraş, Eskişehir, Tokat ve Afyon şeklindedir (Anonymous 1992/4).

Türkiye'de en fazla şeker pancarı ekim alanı, Ortağüney, ortakuzey, Orta-doğu, Marmara, Kuzeydoğu ve Karadeniz tarım bölgelerinde yer almaktadır. Şeker pancarı veriminin en yüksek olduğu bölge ise 4789 kg/da ile Marmara bölgesidir (Anonymous 1992/4).

İnsan metabolizmasının en önemli enerji kaynaklarından birisi olan şeker, dünyada şeker kamışı ve şeker pancarından elde edilmektedir. 1991 yılı itiba-

riyle dünya şeker üretimi 106.872.000 ton olarak gerçekleşmiş ve bunun %67.1'i şeker kamışından, %32.9'u şeker pancarından elde edilmiştir. 1987-1990 döneminde artış eğiliminde olan dünya şeker üretimi, 1991 yılında bir önceki yıla göre %7.25 oranında azalmış ve 1992 yılında daha da azalacağı tahmin edilmektedir (Anonymous 1992/2). Dünya şeker üretimi içinde pancar şekerinin payında da söz konusu dönemde bir azalmanın varlığı dikkati çekmektedir (Çizelge 3)

Çizelge:3. Dünya Şeker Üretimi (1000 Ton)

Yıllak	Pancar Şekeri		Kamış Şekeri		Toplam	
	Miktar 1000 Ton	Oran %	Miktar 1000 Ton	Oran %	Miktar 1000 Ton	Oran %
1987	38.792	37.0	65.987	63.0	104.779	100.0
1988	37.193	35.5	67.450	64.2	104.643	100.0
1989	39.052	35.8	69.906	64.2	108.958	100.0
1990	42.060	36.5	73.170	63.5	115.230	100.0
1991	35.108	32.9	71.764	67.1	106.872	100.0
1992*	35.215	33.3	10.478	66.7	105.693	100.0

Kaynak: Anonymous, Şeker Sanayi İstatistikleri, T.Ş.F.A.Ş. APK Dairesi Bşk. İstatistik Md. Yayını, Ankara, 1994.

*Tahmin

Türkiye'nin 1987 yılı şeker üretimi 1.189.411 ton iken, 1992'de bu rakam %38.46 oranında artarak 1.646.903 ton olmuştur. 1987-1992 döneminde Türkiye Şeker üretimi, dünya şeker üretiminin aksine 1990 yılına kadar azalma, daha sonrakilerde ise artma eğilimindedir. Aynı dönemde, Türkiye şeker üretiminin, dünya pancar şeker ve toplam şeker üretimi içindeki payında da 1990 yılına kadar azalış, 1990-1992 yılları arasında ise artış görülmektedir. 1992 yılı itibarıyla Türkiye Şeker üretimi, dünya pancar şeker üretiminde 4.68 ve toplam şeker üretiminde ise %1.55 oranında bir pay almaktadır. Dünya şeker üretiminin azaldığı yıllarda, ülkemizde şeker üretiminde artışların görülmesi ekonomik olaylara (en büyük pancar şeker üreticisi SSCB'nin dağılması, Doğu Avrupa Bloku'nda meydana gelen yapısal değişiklikler, Körfez Krizi nedeniyle uygulanan ekonomik yaptırımlar vb.)dan dayandırabiliriz. Ülkemizde özellikle sulanabilir alanlarda tarımı yapılan şeker pancarının Türk tarımı ve ekonomisindeki önemi herşeyden önce, temel bir besin maddesi olan şekerin, pancardan elde edilmesidir. Yılda 13.5 milyon ton şeker pancarı ve 1.6 milyon ton şeker üretiminin yanısıra, 689.758 ton melas, 39.540 melaslı kuru küspe, 32.782.000 litre ispiroto, 2.010 litre füzel yağı ve 1.000 ton aktifkizelgur, önemli bir gelir kaynağıdır (Anonymous 1992/2).

1989 yılında dünyada şeker üretiminin %99.3'ü, 1990 yılında %95.7'si tüketime sunulurken, bu değer 1991 yılında %95.5'e gerilemiştir. Dünya şeker tüketimini etkileyen faktörlerin başında dünya şeker fiyatları, üretici ülkelerin

üretim ve arz durumları, nüfus artışı ve ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları gelmektedir. 1991 yılında dünya şeker tüketiminin, üretim içindeki payının azaldığı ve talepte genelde bir durgunluk yaşandığı söylenebilir. Bunun nedenleri ise düşük dünya fiyatları sonucu ihracatçı ülkelerin şeker satışlarındaki isteksizlikleri, dünyada yaşanan genel ekonomik durgunluk ve çeşitli ülkelerde ortaya çıkan yapısal değişiklikler şeklinde sıralanabilir. Dünyada kişi başına en fazla şeker tüketen ülke 1991 yılı itibarıyla 71.2 kg ile Küba olup, bunun sırasıyla Avusturya, Avustralya, İsveç ve BTĐ ülkeleri izlemektedir. Türkiye'de kişi başına şeker tüketimi ise 27.2 kg olup, bu miktar dünya ortalamasının (20.5 kg/yıl) üzerindedir. (Çizelge 4).

Çizelge:4. Dünyada Çeşitli Ülkelerde Kişi Başına Şeker Tüketimi (kg/yıl)

	1988	1989	1990	1991
Küba	63.3	64.7	70.0	71.2
Avusturya	44.1	47.1	45.4	47.0
Avustralya	45.0	45.6	44.7	43.3
İsveç	41.3	43.3	39.8	40.6
B.ĐT	44.0	43.3	41.9	41.0
İsviçre	39.4	41.8	37.1	37.4
Kanada	39.7	39.3	34.5	34.6
AT ülkeleri	33.0	35.9	34.6	34.3
Bulgaristan	35.9	35.8	35.3	35.8
Suriye	35.6	34.3	29.3	31.8
Norveç	32.0	33.8	34.2	33.5
Irak	33.9	33.7	27.7	23.5
Mısır	30.0	29.6	29.8	30.0
Romanya	26.8	27.8	28.9	27.8
ABD	27.6	27.7	28.9	29.0
Türkiye	26.3	27.5	28.5	27.2
Dünya	19.0	18.9	20.3	20.5

Kaynak 8 Anonymaus, Şeker Sanayi İstatistikleri, T.Ş.F., A.Ş. APK Dairesi Bşk. İstatistik Md. Yayını, Ankara, 1994

Ülkemizde şeker sanayi, kurulduğu günden bugüne değin kamu hizmeti ağırlıklı bir sanayi kolu olma özelliğini sürdürmektedir. Daha önceleri tamamı, bir Kamu İktisadi Kuruluş olan T.Ş.F.A.Ş.'ne bağlı şeker fabrikalarından 3 tanesi Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK)'ne devredilmiş durumdadır. Ülkemizde 1991 yılı şeker pancarı işleme kapasitesi 103.818 ton olup, bunun %79'u T.Ş.F.A.Ş.'ne bağlı şeker fabrikalarına aittir.

Şeker Sanayinde istihdam edilen nüfus miktarında yıllar itibarıyla bir azalma görülmektedir. Bu sanayi kolunda 1992 yılında 26.073 kişiye istihdam olanağı sağlanmıştır. Bu miktarın %94.9'u kamu sektörüne (T.Ş.F.A.Ş.) ve %5.1'i ise özel sektöre aittir. Bununla birlikte özel sektörün şeker sanayinde yaratılan istihdam hacmi içindeki payında bir azalma gözlenmektedir (çizelge.5).

Çizelge:5. Türkiye Şeker Sanayinde İstihdam Durumu (Kişi)

Yıllar	T.Ş.F.A.Ş.		ÖZEL A.Ş.'ler		TOPLAM	
	Adet	Oran	Adet	Oran	Adet	Oran
1986	24.938	82.2	5.397	17.8	30.335	100.0
1987	24.427	82.4	5.217	17.6	29.644	100.0
1988	25.384	82.8	5.266	17.2	30.650	100.0
1989	25.819	83.4	5.132	16.6	30.951	100.0
1990	25.615	84.4	4.734	15.6	30.349	100.0
1991	25.747	84.6	4.689	15.4	30.436	100.0
1992	24.739	94.9	1.334	5.1	26.073	100.0

Kaynak: Anonymous, Şeker Sanayi İstatistikleri, T.Ş.F.A.Ş. APK Dairesi Bşk. İstatistik Md. Yayını, Ankara, 1994.

Türkiye, cumhuriyetin ilk dönemlerinde şeker ithal eden bir ülke konumunda iken, bugün şeker ihraç eder bir konuma gelmiştir. Dünya şeker fiyatlarının yurtiçi fiyatlarından olan düşük olduğu ortamda son yıllarda şeker üretimi konusunda kendi kendine yetme politikası izlemekte, uygulanan ekim alanı sınırlaması ve pancar taban fiyat politikaları yardımıyla da bu amaca ulaşılmaya çalışılmaktadır. Üretim fazlası olan yıllarda ise bir miktar ihracat da yapılmıştır. 1992 yılında üretilen 1.646.903 ton şekerin %24.05'i (396.103 ton) ihraç edilmiş ve 113.9 milyon dolar döviz geliri elde edilmiştir. 1989 yılından sonra getirilen şeker ithalatının serbestleştirilmesinden sonra 1990 yılında 251 ton şeker ithalatı yapılmıştır. (Çizelge.6). Bu durum daha çok uluslararası piyasalarda şeker fiyatlarının Türkiye'ye oranla oldukça düşük olması ve özellikle AT ülkelerinde şeker ihracatçısına verilen çok yüksek miktardaki ihracat teşviklerinin bir sonucudur. Elbette şeker dış ticaretinin libare edilmesinin de bu sonuç üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir.

Çizelge: 6. Türkiye'de Şeker Dış Ticareti

Yıllar	İhracat		İthalat	
	Miktar (Ton)	Değer (1000 \$)	Miktar (Ton)	Değer (100 \$)
1990	-	-	251	115
1991	89.250	29.014	-	-
1992	396.103	113.953	-	-

Kaynak: Anonymous, Şeker Sanayi İstatistikleri, T.Ş.F.A.Ş.

3. ŞEKER PANCARI ÜRETİCİ SAYISI VE EKİM ALANLARININ GENİŞLİKLERİ İTİBARIYLA DAĞILIMI

Şeker pancarı üretimine tahsis edilen üretim faktörlerinin başında arazi ve işgücü gelmektedir. Şeker pancarı tarımı, diğer bir çok bitkisel üretim faaliyetlerine göre (hububat, baklagil, yem bitkileri vb.) daha fazla işgücü talep etmektedir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yapılan araştırmaların sonuçlarına göre; şeker pancarı üretiminde dekara gerekli insan işgücü miktarları, Ankara-Sincan'da 120.59 sa (Özçelik 1989), Ankara'da 90.15 sa, Kastamonu'da 100.62 sa, Eskişehir'de 124.87 sa, Konya'da 97.36 sa, Tokat'ta 111.18 sa, Kars-Iğdır'da 113.43 sa, Erzurum'da 112.18 sa, Kırıkkaleli'nde 96.52 sa (Anonymo-
us, 1988). Orta Sakarya Havzası'nda 122,09 sa (Yalçın 1990), ve Konya'da ise 95.13 sa (Uçar 1980) olarak tespit edilmiştir. Şeker pancarı tarımında gerekli insan işgücünün ortalama %90 ila %95'i bakım ve hasat işlerinde sarfedilmektedir. Türkiye'de mevsimlik işsizliğin büyük boyutlarda olduğu kırsal kesimde şakar pancarı tarımı, tarım işletmelerinde özellikle çapalama ve hasat dönemlerinde işletme dışından işgücü temin edilmesi yoluyla istihdam olanağı yaratmaktadır. Örneğin 1991 yılından ekim alanına bağlı olarak çapalama işleminin %38.3'ü çiftçinin kendi işgücü ile, %28.3'ü gündelikli işçi çalıştırılarak, %17.8'i götürü olarak %15.6'sı ise çapa makinasıyla gerçekleştirilmiştir. Pancar hasadında ise yine ekim alanına bağlı olarak %42.1 i çiftçinin kendi işgücü ile, %25'i gündelikli işçi, %25.7 si götürü ve %7.2'si hasat makinasıyla yapılmıştır (Anonymous 1992/2). Ülkemizde şeker pancarı tarımında çapa ve hasat makinasının kullanımını yıldan yıla artmaktadır (Özçelik 1992).

Türkiye'de şeker pancarı eken çiftçi sayısı ve ekim alanının genişlik ve üretici sayısı itibariyle dağılımı, Çizelge 7'de verilmiştir. 1992 yılında Türkiye'de 435.368 çiftçi ailesi şeker pancarı ekmiştir. Diğer bir deyişle ülkemizde 4.092.000 tarım işletmesinin %10,6'sı işletmelerinde şeker pancarı tarımına yer vermektedir. 5 dekara kadar şeker pancarı ekim alanına sahip üretici sayısı 150.891 olup, toplam içinde %34.66 ile en yüksek payı almaktadır. İşletmelerinin 0.1-20 dekarını şeker pancarı tarımına tahsis eden üreticilerin, toplam şeker pancarı üreticileri içindeki payı %91.59 gibi oldukça yüksek bir değerdedir. Bu oran, 20,1 - 40 da sınıfında %7.62 olmaktadır. 40 dekarın üzerinde şeker pancarı yetiştiren çiftçilerin oranı ise ancak %0.79'dur.

Ülkemizde tarım işletmelerinin arazi genişliklerinin küçük oluşu, sulu arazi miktarının azlığı, şeker pancarının aynı araziye 3-4 yılda bir ekilebilmesi, girdi fiyatlarındaki artışlar, ürün fiyat seviyesinin gelişimi gibi nedenlerle şeker pancarı ekimi genellikle işletme arazisinin küçük bir kısmında yapılmaktadır. Şeker pancarında izlenen fiyat politikası, ekim alanı ve üretici sayısına doğrudan etki etmektedir. Destekleme fiyatının düşük tutulması, ürün bedellerinin ödeme zamanı; üreticilerin şeker pancarı ekim alanlarını daraltıp, genişletmelerine ve hatta üretim desenlerinde şeker pancarına yer vermemelerine değin etkili olmaktadır.

Çizelge:7. Türkiye Şeker Pancarı Ekim Alanının Genişlik ve Çiftçi Sayısına Göre Dağılımı (1992)

Ekim Alanı (da)	Şeker Pancarı üretici Sayısı (Adet)	Oran (%)
0.1-5.0	15.891	34.66
5.1-10.0	143.443	32.95
10.1-20.0	104.403	23.98
20.1-30.0	26.206	6.02
30.1-40.0	6.950	1.60
40.1-50.0	2.089	0.48
50.1-100.0	1.271	0.29
100.1- +	115	0.02
Toplam	435.368	100.00

Kaynak: Anonymous, Tarım Raporu 1992, T.Ş.F.A.Ş Yayını, Ankara, 1992, s.8-8/a

1987 yılında ülkemizde 453.682 çiftçi tarafından şeker pancarı ekim yapılmış olmasına rağmen yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü 1988 yılında şeker pancarı üretici sayısı %19.84 oranında azalarak 364.803 çiftçiye düşmüştür. İzlenen şeker pancarı üretim politikalarına bağlı olarak şeker pancarı eken çiftçi sayısı 1988 yılından itibaren artış göstermiştir. 1992 yılında 1990 yılına göre %10.6 1988 yılına göre %19.3 oranında artarak 435.368 çiftçiye yükselmiştir.

1992 yılında şeker pancarı yetiştiren çiftçi ailesi başına düşen ortalama şeker pancarı alanı 7.6 da'dır. Bu rakam, 1988 yılında 8.70, da, 1990 yılında 8.06 da olarak gerçekleşmiştir. Bu durum; 1992 yılında şeker pancarı üretici sayısında 1988 ve 1990 yılına göre bir artışın olması, diğer taraftan 1992 yılında şeker pancarı ekim alanlarında 1990 yılına göre %12.9'lik bir azalışın olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle 1992 yılında şeker pancarı eken çiftçi sayısı 1988 ve 1990 yılına göre şeker pancarı ekilen alan miktarından daha büyük oranda artmıştır. 1992 yılında şeker pancarı yetiştiren çiftçi başına 28.721 kg üretim gerçekleştirilerek 10.324.051 TL şeker pancarı bedeli alınmıştır.

4. ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETLERİ VE FİYATLAR

Ülkemizde şeker pancarı, (bölgelere göre değişmekle beraber) Şubat ve Mart aylarında ekilip, Ağustos ayının sonlarına doğru sökülmesi yapılmaya başlanan bir endüstri bitkisidir. Bu üretim faaliyetinde toprak hazırlığı ve ekimden sonra yapılan seyreltme, çapalama, sulama, zirai mücadele, hasat gibi işlemler, fazla miktarda işgücü talep etmektedir. Bu işletmelerin yapılabilmesinde, işletmeler yeterli nakit varlığına ihtiyaç duymaktadır. Şeker pancarı yetiştiren işletmelerde sermayenin %82.2'sini toprak, bina, alet-makina sermayesi teşkil ederken, para sermayesinin oranı ancak %1.8 olup, aktif sermayenin %16'sı

ise arazi ıslahı, bitki, hayvan ve malzeme sermayesidir (Erkuş 1976).

Şeker pancarı üretiminde maliyeti oluşturan unsurlardan tarla kirası, gübre bedeli, işçilik, çekigücü, sulama masrafları çiftçi tarafından, şeker pancarı tohumumu, ekim (ekici ustası yoluyla) ve zirai mücadele masrafları ise Şeker Şirketi'nce karşılanmaktadır. Çizelge 8'de 1984-1993 yıllarına ait şeker pancarı maliyetleri, masraf unsurları itibariyle verilmiştir. 1984 yılında şeker pancarı üretim masrafları içinde çiftçi masraflarının payı %97.39 ve Şeker Şirketi masraflarının payı ise %2.61'dir. 1993 yılında Şeker Şirketi'nin yapmış olduğu masrafların toplam masraflar içindeki payı %3.66'ya yükselmiştir. 1984-1993 döneminde toplam masraflar içinde Şeker Şirketi'nce yapılan masrafların payında bir artış görülmektedir. Pancar üretiminde en önemli maliyet unsuru işçilik masrafları olup, toplam masraflar içinde %40.04 oranında pay almaktadır. Bunu sırasıyla %23.48 ile tarla kirası, %17.64 ile çekigücü masrafları 8.82 ile sulama masrafları, %5.18 ile gübre masrafları %2.31 ile şeker pancarı tohum bedeli ve diğerleri izlemektedir. Her bir masraf unsurunun son 10 yıllık dönemde toplam masraflar içindeki dağılımının gelişimine bakacak olursak, tarla kirası 1984 yılında toplam masraflar içinde % 24.72 oranında pay alırken 1993 yılında %23.48'e gerilemiştir. Söz konusu dönemde çekigücü masraflarının, toplam masraflar içindeki payında da bir azalma görülmektedir. Bu maliyet unsuru 1984 yılında %19.58 oranında pay alırken, 1993'te %17.64 olmuştur. Pancar üretim masrafları içinde en fazla paya sahip olan işçilik masrafları 1984-1993 döneminde toplam masraflar içinde %5.7 puanlık bir artış göstermiştir. Şeker pancarı üretiminde verimle direkt ilgili üretim faktörü olan gübre masrafları, toplam masraflar içinde 1984'de %9.64 oranında pay alırken, bu oran 1993'de %5.18'e düşmüştür. Gübre masraflarının toplam üretim maliyeti içindeki payında incelenen dönemde yaklaşık %50 oranında bir gerileme olmuştur. Bunun nedenleri arasında gübre fiyatlarındaki artışa paralel olarak gübre kullanım miktarlarının azalması ve diğer üretim faktörlerinin fiyatlarının ve kullanım miktarlarının gübreye oranla daha hızlı yükselmesi gösterilebilir. Nitekim Türkiye'de 1992 ve 1993 yıllarında şeker pancarı tarımında dekara gübre tüketimi 1990 yılına göre yaklaşık %13.22 oranında bir azalma göstermiştir (Anonymous 1994). Sulama masrafları, toplam masraflar içinde 1984 yılında %8.27 pay alırken, 1993'de %8.82'ye yükselmiştir. Şeker Şirketi tarafından karşılanan zirai mücadele masraflarının payında bir azalma görülürken, tohum bedeli ve ekim masraflarının payında bir artış söz konusudur.

T.Ş.F.A.Ş. Genel Müdürlüğü APK Dairesi Başkanlığı'ndan alınan verilerden 1993 yılı 1.kg şeker pancarı üretim maliyeti, 441.05 TL. olarak hesaplanmıştır. Çizelge 8'de de görüleceği gibi Şeker Şirketi'nce hazırlanan maliyetlerde, döner sermaye faizi ve genel idare giderleri hesaplanmaktadır. Ancak bu masraf kalemleri tarım işletmeciliği açısından birer masraf unsuru niteliğinde olduğundan hesaplanması ve toplum üretim maliyetlerine eklenmesi gerekmektedir. 1993 yılında şeker pancarı alım fiyatı 550.92 TL. olup, bu değere üretimi teşvik primi, erken sökümleri ve tazminat ödemeleri de dahildir

Çizelge: 8. Şeker Pancarı Maliyetleri

Masraf Unsurları	1984		1985		1986		1987		1988		1989		1990		1991		1992		1993		1994	
	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)	Masraf (TL'de)	Oran (%)
I. ÇİFTÇİ MASRAFLARI	25105	97,39	37008	97,61	48317	97,62	70292	97,89	121675	96,42	225283	96,49	333565	96,37	566704	96,59	912273	96,59	1622285	96,34	3442778	97,19
1. Tarla İstirahatı	6373	24,72	9135	24,09	12386	25,03	17056	23,63	27968	22,16	45225	19,37	79295	23,05	141651	24,14	237059	25,10	395389	23,48	889625	25,11
2. Çekigücü masrafları	5047	19,58	7086	18,72	8993	18,17	11817	16,37	21593	17,11	40654	17,38	64216	18,67	107631	18,35	179896	19,05	297024	17,64	506247	14,29
3. İşçilik masrafları	8847	34,32	12121	31,97	15723	31,77	25473	35,29	47712	37,81	89593	38,38	129468	37,64	207331	35,34	330403	34,98	674154	40,04	145723	39,87
4. Gübre bedeli	2484	9,64	4418	11,65	7341	14,83	9614	13,33	13821	10,95	23596	10,12	3242	9,40	55556	9,47	79530	8,42	87216	5,16	252054	7,12
5. Sulama masrafları	2131	8,27	3951	10,42	3521	7,11	5825	8,07	9554	7,57	23465	10,06	24449	7,11	47250	8,05	73412	7,77	148626	8,82	334408	9,44
6. Diğer masraflar	223	0,86	287	0,76	353	0,71	507	0,70	1027	0,82	2750	1,18	3795	1,10	7285	1,24	11973	1,27	19876	1,18	44721	1,26
II. ŞEKER ŞİRKETİ MASRAFLARI	679,7	2,61	907,7	2,39	1176,2	2,38	1882,9	2,61	4519,6	3,58	8201,3	3,51	10435,1	3,03	19984,2	3,41	32213	3,41	61542,9	3,66	99608	2,81
7. Ekim masrafları	187	0,72	297	0,78	389	0,79	463	0,64	829	0,65	1541	0,66	2422	0,70	3838	0,65	7029	0,74	13728	0,82	30888	0,87
8. Ziraî mucadele masrafı	185	0,72	233	0,61	213	0,43	277	0,38	451	0,36	1601	0,68	2298	0,67	4793	0,82	6723	0,71	8863	0,53	20030	0,57
9. Ş. Pancarı tahum bedeli	301,7	1,17	377,7	1,00	574,2	1,16	1142,9	1,59	3239,6	2,57	5059,3	2,17	5715,1	1,66	11353,2	1,94	18461	1,96	38951,9	2,31	48690	1,37
A. MASRAFLAR TOPLAMI (TL)	25778,7	100,00	37915,7	100,00	49493,2	100,00	72174,9	100,00	126194,6	100,00	233484,3	100,00	344000,1	100,00	586689,2	100,00	944486	100,00	1683827,9	100,00	3542386	100,00
B. ŞEKER PANCARI VERİMİ (Kg/da)	3312,8	-	3206,5	-	3203,7	-	3436,7	-	3768,8	-	3342,7	-	3795,8	-	3947,8	-	3928,0	-	3817,8	-	3817,8	-
C. 1KG ŞEKER PAN. MALİYETİ (TL) (A/B)	7,78	-	11,82	-	15,45	-	21,00	-	33,48	-	69,85	-	90,63	-	148,61	-	240,45	-	441,05	-	927,86	-

Kaynak: Anonymous, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Ankara Araştırma Enstitüsü Kayıtlarından Yararlanılarak Hesaplanmıştır.

* Tahmin

Halbuki aynı yıl çiftçi tarafından şeker pancarı üretimine tahsis edilen sermayeye, cari faiz oranları üzerinden, sermayenin pancar üretimine bağlı kaldığı süre dikkate alınarak (toplam masraflara tarımsal kredi faizi oranının yarısı üzerinden) döner sermaye faizi tahakkuk ettirildiğinde 348.791.3 TL. ve masraflar toplamının %3'ü alınarak genel idare gideri hesaplandığında ise 59.132.3 TL.'yi, 1 da'a yapılan üretim masraflarına eklemek gerekmektedir. Bu masrafları da dahil edildiğinde 1993 yılında 1 kg şeker pancarı üretim maliyeti 547.89 TL. olmaktadır. dolayısıyla çiftçi gerçekte 1 kg şeker pancarından.3.03 TL. ve 1 dekardan ise 11.568 TL. net kâr elde etmiş olmaktadır. Şeker pancarı yetiştiren çiftçi başına ortalama 7.6 da şeker pancarı alanı düştüğü dikkate alındığında, tarım işletmelerinde şeker pancarından elde edilen ortalama net kâr 87.916.8 TL'dir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu masraf unsurları dahil edilmeden tespit edilen destekleme alım fiyatı sonucu çiftçi üretim birimi başına daha az gelir elde edecek, gelecek yıllardaki üretim deseni için yeterli nakit sağlamayacak ve üreticinin refah seviyesi ve dolayısıyla-pancara bağlı olarak- alım gücü de gerileyecektir.

Şeker pancarı fiyatları, cari olarak yıldan yıla artış göstermektedir (Çizelge 9). Şeker pancarı fiyatlarında bir önceki yıla göre 1984,1993 yılları arasında en yüksek artış, 1988 ve 1989 yıllarında gerçekleşmiştir. İncelenen 10 yıllık dönemde, yıllık pancar fiyatı artışlarının ortalaması %57.08'dir. Girdi maliyetlerindeki artışa bağlı olarak şeker pancarı üretim maliyeti ise aynı dönemde %59.01 oranında yükselmiş ve bir önceki yıla göre artış oranı en yüksek 1989 yılında (%108.63) ve en düşük 1990 yılında (%29.75) olmuştur. Söz konusu dönemde yıllık enflasyon oranlarının ortalaması 58.06 olup, 1986 yılında en düşük (%26.7), 1988 yılında ise en yüksek (%80.2) seviyede gerçekleşmiştir.

Çizelge:9. Şeker Pancarı Fiyatları, Maliyetleri ve Enflasyon Oranları (1984-1993)

Yıllar	Ş. Pancarı Ortalama Fiyat (TL/Kg) (1)	Artış (%)	Ş. Pancarı Maliyeti (TL/Kg) (2)	Artış (%)	Yıllık Enfl. Oranı (%) (3)	Fark (TL/Kg) (4)(1-2)	Net Kâr (TL/da) (5)	Artış (%)	1993 Yılı Fiyatlarıyla T.E.F.I. (1981=100)		
									Fiyat (TL/Kg)	Maliyet (TL/Kg)	Net Kâr (TL/da)
1984	8.96	32.74	7.78	64.48	52.0	1.18	3.909.1	-47.74	387.24	336.24	168.943.8
1985	13.96	55.80	11.82	51.93	40.0	2.14	6.861.9	75.54	421.22	356.65	207.047.4
1986	17.11	22.56	15.45	30.71	26.7	1.66	5.318.1	-22.50	398.45	359.79	123.846.3
1987	22.83	33.43	21.00	35.92	39.3	1.83	6.289.2	18.26	402.66	370.38	110.925.5
1988	45.27	98.29	33.48	59.43	80.2	11.79	44.434.2	606.52	474.42	350.86	465.661.6
1989	89.36	97.39	69.85	108.63	69.7	19.51	65.216.1	46.77	552.29	431.71	403.071.4
1990	142.19	59.12	90.63	29.75	60.3	51.56	195.711.4	200.09	567.36	361.62	780.923.4
1991	217.78	53.16	148.61	63.97	79.3	69.17	273.069.3	39.53	559.19	381.58	701.163.1
1992	359.46	65.06	240.45	61.80	60.6	119.01	467.471.3	71.19	568.51	380.29	739.349.1
1993	550.92	53.26	551.94	83.43	69.8	109.87	419.461.7	-10.27	550.92	441.05	419.461.7
Toplam	-	57.08	-	59.01	-	-	-	-	97.74	-	-

Kaynak: Anonymous, Aylık İstatistik Bültenleri, DİE Yayınları, Ankara (Çeşitli Yıllar). Anonymous, Şeker Sanayi İstatistikleri (1992), T.Ş.F.A.Ş. Gn. Md. APK Dairesi Bşk. İstatistik Md. Yayını, Ankara, 1992 (Çeşitli Sayfalar).

Şeker pancarı ortalama fiyatı ile maliyeti arasındaki fark 10 yıllık dönem boyunca pozitif olmuş ve şeker pancarna verilen fiyat, ortalama maliyetin üzerinde seyretmiştir. Bu farkın, birim alandan alınan şeker pancarı miktarı ile çarpımı sonucunda bulunan net kâr 3.909.1 TL/da (1984 yılı) ile 46.471.3 TL/da (1992 yılı) arasında değişiklik göstermektedir. Dekar başına net kârda bir önceki yıla göre en fazla artış görülen yıllar 1988 ve 1990 yılı olurken 1984, 1986 ve 1993 yıllarında bir yıl öncesine göre net kârda bir azalma meydana gelmiştir. İncelenen dönemde oluşan fiyat, maliyet ve net kârlar, Toptan Eşya Fiyatları indeksine bağlı olarak 1993 yılına getirildiğinde aynı dönem fiyatları ile bir karşılaştırma yapmak daha doğru bir sonuca götürecektir. 1993 yılı fiyatlarıyla yıllar itibariyle şeker pancarı fiyatları kıyaslandığında 1992 ve 1990 yıllarında en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. En düşük fiyat ise 1984 yılında verilen fiyattır. 1993 yılı fiyatlarıyla maliyetlerin yıllar itibariyle bir karşılaştırılması yapıldığında en yüksek maliyetin 1993 yılında ve en düşük maliyetin ise 1984 yılında olduğu görülmektedir. 1993 yılına getirilen net kârlar, en yüksek değere 1990 yılında (780.923.4 TL.) ve en düşük ise 1987 yılında (110.925.5 TL.) ulaşmıştır.

1984-1993 döneminde şeker pancarı fiyatı artış oranları ile şeker pancarı maliyetindeki artışlar karşılaştırıldığında, 1985, 1988, 1990 ve 1992 yıllarında durumun şeker pancarı fiyatı lehine, diğer yıllarda ise şeker pancarı maliyeti lehinde olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, şeker pancarı fiyat artışının, maliyetindeki artışın gerisinde kaldığı 6 yılda, girdi fiyatlarında, ürün fiyatlarında artışın üzerinde bir yükselme gerçekleşmiştir. Şeker pancarı fiyat artışları ile enflasyon oranı karşılaştırıldığında fiyattaki artış oranlarının 1985, 1988, 1989, 1991 ve 1992 yıllarında enflasyon oranının üzerinde bulunduğu görülmektedir.

Şeker pancarı fiyatlarıyla yakından ilişkili olan ekim alanı genişliği karşılaştırıldığında, 1984-1993 döneminde 3 yıl (1985, 1988 ve 1992) ekim alanlarının fiyat artışlarına rağmen bir önceki yıla göre azaldığı görülmektedir.

Söz konusu 3 yılda (1985, 1988 ve 1992) fiyat artış oranı, maliyet ve enflasyon oranının üzerinde seyretmesine rağmen, ekim alanlarında bir önceki yıla göre azalma meydana gelmiştir. Bunun, bir önceki yıl uygulanan fiyat politikasının etkisi sonucu olduğu söylenebilir. Örneğin 1984 yılındaki %64.48 oranındaki maliyet artışı ve %52'lik enflasyon oranında, fiyatların sadece %32.74 oranında artırılması, 1985 yılı ekim alanının bir önceki yıla göre %8.7 oranında azalmasına neden olmuştur. Aynı şekilde 1987 ve 1991 yıllarında da şeker pancarı fiyatlarındaki artış oranı, maliyet artış oranı ve enflasyon oranının gerisinde kalmıştır. Dolyisiyle 1988 yılında ekim alanı bir önceki yıla göre %18.98, 1992 yılında ise %17.59 oranında azalma göstermiştir.

5. GÜBRE VE SULAMA MASRAFLARININ ŞEKER PANCARI ÜRETİM MALİYETİ İÇİNDEKİ ORANSAL GELİŞİMİ

Şeker pancarı üretim değerindeki artış, birinci derecede üretim miktarındaki artış ve üretim miktarı ise verimlilikteki artışlardan kaynaklanmaktadır (Alpkent 1992). Bu nedenle şeker pancarı üretiminde verimliliğin artırılabilmesi için toprak ve su kaynakları ile gübre, tohum gibi teknik girdilerin optimal düzeyde ve etkin bir şekilde kullanımı büyük öneme sahiptir.

Tarımda girdi kullanımının en önemli özelliği, girdilerin birbirlerinin verim üzerine etkilerini desteklemeleridir. Bu yüzden, üretim faktörlerinin birlikte ve uygun şekilde kullanımı verim düzeyini olumlu yönde etkileyecektir. Dolayısıyla üretim faktörlerini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Girdilerin kullanım miktarı yanında kullanım tekniği de çok önemlidir.

Şeker pancarı bitkisi, topraktan fazla miktarda besin maddesi kaldırmaktadır. Kalite ve kantite yönünden iyi bir ürün alınabilmesi için şeker pancarının bitki besin maddelerince zengin topraklarda yetiştirilmesi ve bitkinin gereksinim duyduğu miktar ve zamanda suyun bitki kök bölgesine verilmesi gereklidir. Şeker pancarı tarımına tahsis edilecek toprağın besin maddesi eksikliğini gidermek için gübreleme gerekli olmaktadır.

Şeker pancarı üretiminde birim alandan alınan verimi etkileyen iki önemli faktör; gübre ve sudur. Gübrede bulunan bitki besin elementleri ancak suda eridiğinde bitkiler tarafından alınabilir duruma gelecektir. Bu nedenle gübre ve su üretim faktörleri birbirinden ayrı düşünülememektedir. Ekilebilir arazinin marjinal sınırına ulaşmış olması nedeniyle birim alandan alınan verimin modern tarım teknikleri uygulamasıyla artırılması gerekmektedir. 1970 yılında şeker pancarı tarımında 132 kg/da gübre kullanılmakta iken, 1988 yılında bu miktar 152 kg/da olmuştur (Alpkent 1992). Gübre kullanımı ve dolayısıyla hektar başına gübre tüketimi, şeker pancarı tarımında bir miktar artış göstermiştir. Dolayısıyla şeker pancarı tarımında toplam verimlilik artışı, önemli ölçüde girdi kullanım yoğunluğundaki artıştan kaynaklanmakta ve dolayısıyla verimlilik artışı "ilave maliyet artışı" ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu bakımdan ilave maliyet artışları ile sağlanan verim artışlarının karşılaştırılması, verimlilik düzeyini artırma çalışmalarının etkinleştirilmesi yönünden büyük önem taşımaktadır.

Girdi fiyatları ve özellikle gübre fiyatlarındaki hızlı artışların maliyetler üzerine olan artırıcı etkisi, girdi kullanımındaki etkinliği azaltmaktadır. Parasal olarak ifade edilen şeker pancarı üretim maliyeti içinde gübreleme masraflarının gelişimi Çizelge 8'de verilmiştir 1984 yılında toplam üretim masrafı içinde gübre masrafının payı %9.64, 1985'de 11.65, 1986'da %14.83, 1987'de %13.33, 1988'de %10.95, 1989'da %10.12, 1990'da %9.40, 1991'de %9.47, 1992'de %8.42 ve 1993 yılında ise %5.18 olmuştur. İncelenen dönemde gübreleme masraflarının toplam üretim masrafları içindeki payı %9.64'den %5.18'e kadar gerilemiştir. Bu gelişim, gübre fiyatlarındaki artışa bağlı olarak hektara

gübre kullanımının gerilemesi ve diğer üretim faktörlerinin fiyatlarının ve kullanım miktarlarının gübreye oranla daha hızlı yükselmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim şeker pancarı üretiminde dekara gübre kullanımı gittikçe azalma göstermektedir. 1990 yılında şeker pancarında gübre kullanımı 189.1 kg/da iken, 1991 yılında 169.4 kg/da, 1992 yılında ise 164.6 kg/da olmuştur (Anonymous 1993).

Hesaplanan gübre masraflarına, gübreleme işçiliği masrafları dahil değildir. Ankara Şeker Fabrikası çevresinde şeker pancarı yetiştiren tarım işletmelerinde gübreleme için dekar başına 0.14 saat erkek işgücüne ihtiyacın olduğu belirlenmiştir (Özçelik 1989). Bu miktarın, şeker pancarı üretiminde kullanılan toplam erkek işgücü (120.59 sa/da) içindeki oran ise %0.12 olup, oldukça düşüktür. Gübrelemede harcanan çekigücünün (0.14 sa/da) şeker pancarı üretiminde kullanılan toplam çekigücü (2.68 sa/da) içindeki oranı ise %5.2'dir. Bu durum işletmelerde gübrelemenin genellikle gübre dağıtım makinaları ile yapılmasından kaynaklanmaktadır. Yine de şeker pancarı yetiştirilen işletmelerde alet ve makinaların optimal düzeyde kullanıldığı söylenemez. Bunun için ortak makina kullanım imkanlarının geliştirilmesi yoluyla, üretim faaliyetlerinin etkinliğinin artırılabilmesi mümkün olabilir.

Ülkemizde şeker pancarı genellikle sulanabilen tarla arazilerinde yetiştirilmektedir. Sulama masraflarının şeker pancarı üretim maliyeti içindeki oranı 1984 yılında %8.27 1985 de 10.42, 1986'da %7.11, 1987'de %8.07, 1988'de %7.57, 1989'da %10.06, 1990'da %7.11, 1991'de %8.05, 1992'de %7.77 ve 1993'de ise %8.82 olmuştur. İncelenen dönemde sulama masraflarının toplam üretim maliyeti içindeki oransal payında önemli değişim gözlenmemektedir.

Ülke düzeyinde şeker pancarı tarımında gübreleme ve sulama gibi üretim faktörleri kullanımı ile ilgili olarak yapılan sınırlı sayıda ekonometrik araştırmaların tarihi oldukça yenidir. bu araştırmaların bir çoğunda ise mevcut girdi kullanım seviyesinde, ele alınan üretim faktörlerinin fazla veya az kullanıldığına yönelik kantitatif göstergeleri elde etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, DSİ Kayseri sulama alanında yapılan bir araştırmada, gübrenin şeker pancarında verim üzerine etkileri araştırılmış ve iki değişken arasında istatistiksel açıdan önemli bir ilişkinin bulunduğu ($r=0.777$) tespit edilmiştir (Çeliker 1993). Konya'da yapılan bir araştırmaya göre, sulama ile şeker pancarı verimi arasında istatistiksel açıdan önemli bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuş ve sulamanın, verime %56 oranında katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır (Şener 1992). Ankara'da yapılan diğer bir ekonometrik araştırmada şeker pancarı üretiminin ekonometrik analizi yapılmış ve işgücü, çekigücü gübre ve ekim alanı değişken olarak fonksiyona dahil edilmiştir. Fonksiyonda çekigücü ve gübre masraflarına ilişkin üretim elastikyetleri negatif işaretli bulunduğundan, ekonomik optimumu hesaplamak mümkün olmamıştır. Ancak çalışmada söz konusu girdilerin üretim elastikyetlerinin negatif olmasının girdilerin aşırı kullanımından kaynaklanabileceği sonucuna varılmıştır (Özçelik, 1989).

Şeker pancarı üretiminde gübre ve su üretim faktörünün etkin bir şekilde kullanımına dair araştırmalar yetersiz olsa bile, genel olarak şeker pancarı yetiştiricilerinin refah seviyelerin artırabilmek için birime met kârın (GSÜD-ÜM) artırılması gerekmektedir. Bunun için iki tedbir alınabilir. Birincisi, şeker pancarı üretiminde aşırı olarak kullanılan üretim faktörleri belirlenir ve bunlardan yapılabilecek tasarruf miktarları araştırılır. Böylece en uygun girdi-kullanım düzeyine ve en yüksek verime ulaşılabilir. İkincisi ise şeker pancarı satış fiyatının mümkün olduğunca artırılmasıdır. Ancak ikinci yol daha çok kısa süreli üretim hedeflerine yönelik olabilir. Uzun dönemde şeker pancarı üretim politikalarının yönlendirilmesi ve şeker pancarı yetiştiricilerinin yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi bakımından birinci yol üzerinde durulmalıdır.

1993-1994 üretim yılında şeker pancarı maliyeti hakkında global olarak bilgi sahibi olmak amacıyla 1992-1993 üretim yılı gerçekleşen maliyet masraflarını, bir yıl içinde bu masraflardaki gelişmeler dikkate alınarak bir hesaplama yapılabilir.

Nisan 1993- Nisan 1994 döneminde toptan eşya fiyatlarında %125'lik artış meydana gelmiştir. 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri öncesine göre sonrasında motorin fiyatları %76.5 oranında, ticari gübre fiyatları %189; zirai mücadele ilacı fiyatları %126 artmıştır. Sulama ve ekim masrafının enflasyon oranı kadar, işçilik masraflarının %110, arttığı kabul edilerek 1992-1993 yılında gerçekleşen maliyet unsurları hesaplandığı zaman 1 kg. şeker pancarı için masraflar toplamı 927.86 TL. olmaktadır. Buna %25 üretici kâr oranı da eklenince ortaya çıkan rakam 1.159.82 TL. dir.

Masraflar toplamı üzerinde %21.5 nisbetinde döner sermaye faizi, %3 oranında genel idare giderleri hesaplandığı zaman bulunan masraflar genel toplamı, 1993 yılı ortalama verimine (3.817.8 kg/da) bölününce 1 kg. şeker pancarı maliyeti 1.148.80 TL. olmaktadır. Buna %25 üretici kârı da ilave edilince ulaşılan rakam 1.436 TL/kg. dir. Bu değer 1993 yılı şeker pancarı fiyatının 2.61 katıdır.

Şeker pancarı üreten 435 bin çiftçi ailesinin geçimine önemli ölçüde katkıda bulunan şeker pancarı için fiyat belirlenirken, üzerinde en fazla durulması gereken kriter, şeker pancarı üretim maliyetleri olmalıdır.

Üreticinin, üretime devam etmesi ve şeker sanayine hammadde teminini sürdürmesi her şeyden önce ürüne taminkar bir fiyatın verilmesiyle ilgilidir.

Dünya da ülkelerin önem verdikleri konuların başında gıda güvenliği gelmektedir. Stratejik öneme sahip bu konuda pek çok ülke üreticisine büyük destek sağlayıp, gerektiğinde, tüketicisini fedakarlığa davet eden bir politika izlemektedir. Gelecekte en büyük tehdit olarak açıklık kabul edildiği bir dönemde, kendine yeterliliğe ulaşılmış hatta ihraç edilebilecek seviyede üretilebilen bir üründe, üreticiyi üretimden caydırıcı fiyat vermek son derece yanlış olacaktır.

Şeker pancarı üretiminde kullanılan girdilerin fiyat artışları dikkate alınarak

1994 yılında, pancar üreticisinin emeğinin karşılığını alabileceği bir fiyatın verilmesi lazımdır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de yaklaşık 354 bin hektar alanda ekimi ve 13.5 milyon ton üretimi yapılan şeker pancarından, toplam 30 fabrikada yılda 1.6 milyon ton şeker elde edilmekte, melas, füzelyağı, ispiro vb. yan ürünler de sağlanmaktadır.

Ülkemiz, şeker pancarı üretimi ve şeker sanayinin birbirine paralel olarak gelişmesi sonucu, şeker ihraç edebilecek bir konumdadır. Ekim alanındaki artışların yanında verimde de büyük artışlar olmuş ve dünya ortalamasının üzerine çıkmıştır.

435 bin çiftçi ailesinin yetiştirdiği şeker pancarının şekere dönüştürülmesinde de 26 bin üzerinde kişi istihdam olanağı bulmaktadır. Ülkemizde şeker pancarı, tarım işletmelerinde genelde 0,1-20 da arasında ekilmekte olup, şeker pancarı yetiştiren çiftçi ailesi başına düşen şeker pancarı ekim alanı yıllar itibarıyla azalmış ve 1992 yılında 7,6 da olarak gerçekleşmiştir.

Şeker pancarı ekim alanları üzerinde en etkili faktör, fiyat seviyesidir. 1993 yılı itibarıyla şeker pancarı üretim masrafları toplamının %96.34'ü çiftçi; %3.66'sı ise Şeker Şirketi tarafından karşılanmıştır. Söz konusu yılda, toplam masraflar içinde en fazla payı alan masraf unsurları sırasıyla işçilik, tarla kirası, çekigücü, sulama ve gübredir.

Şeker pancarı fiyatları cari olarak yıldan yıla artmış ve incelenen 1984-1993 döneminde daima maliyetinin üzerinde gerçekleşmiştir. Döner sermaye faizi ve genel idare giderleri, masraflara dahil edilmediğinden 1993 yılı itibarıyla şeker pancarından elde edilen net kâr 419.461.7 TL. olmuştur. Ancak yukarıda bahsedilen masraf unsurları, üretim maliyetine dahil edildiğinde bu rakam ancak 11.568 TL. düzeyindedir. İncelenen 10 yıllık dönemde şeker pancarı fiyatlarındaki artış genelde enflasyonun gerisinde kalırken, şeker pancarı üretim maliyetlerindeki artışlar hem enflasyon ve hem de şeker pancarı fiyat artışlarının üzerindedir.

Şeker pancarı üretim maliyeti içinde gübre masraflarının payında 1984-1993 döneminde % 50'ye varan oranlarda bir azama gözlenmiştir. Bunun temel nedeni olarak, artan gübre fiyatları karşısında üreticilerin dekara daha az gübre kullanması ve diğer üretim faktörlerinin fiyat ve kullanım miktarlarındaki artışın gübreyle oranla daha fazla olması gösterilebilir.

Şeker pancarı üretim faaliyetindeki masraflardan tasarruf yapabilmek imkanlarının araştırılması hem şeker pancarı üretim maliyeti yönünden çiftçi, hem de şeker maliyeti yönünden tüketici lehine yarar sağlayacaktır. Rasyonel tarımın gereği olarak, gün geçtikçe daha modern ve çeşitli makina ve teçhizatlara gereksinim duyulmaktadır. Çünkü modern makina ve teçhizatlar, üretim kalitesi-

ni iyileştirmesinin yanısıra, maliyeti düşürücü yönde etkide bulunduğu için hem teknik ve hem de ekonomik önem taşımaktadır. Tebliğde incelenen 1984-1993 döneminde şeker pancarı üretim masrafları içinde % 40 oranında pay alan masraf unsuru işçiliktir. Ülkemizde son yıllarda şeker pancarı üretiminde makina kullanımı (özellikle çapalama ve hasat devresinde) gittikçe yaygınlaşmakta ise de henüz istenen düzeyde değildir. Emek yoğun bir tarımsal faaliyet kolu olan şeker pancarında, insan işgücü ile yapılan işlerin bir çoğu, çekigücü ile yapıldığında toplam masraf ve zaman açısından tasarruf sağlanabilecektir. Diğer taraftan ülkemizde şeker pancarı yetiştiren çiftçi ailesi başına düşen şeker pancarı ekim alanı oldukça düşük düzeydedir (7,6, da). Bu durum, özellikle küçük üreticilerin söz konusu makina ve teçhizatlarla yatırım yapmalarını etkilemektedir. Ancak bu teknolojileri çiftçilerin biraraya gelip satın alması ve ortak kullanımı ile bu eksiklik giderilebilir. Bunun için yöredeki üreticilerin kooperatif (makina kullanma kooperatifi) veya birlik şeklinde örgütlenmeleri gerekmektedir.

Ülkemizde şeker pancarı, genellikle sulanabilen tarım alanlarında yetiştirilmektedir. Dolayısıyla suyun etkin bir şekilde kullanımı büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde sulanan alanların %62.3'ünün sulama işletmeciliği, DSİ ve Köy Hizmetleri Genel Md.lüğü tarafından yapılmaktadır. Sulama kooperatif ve birliklerin payı ise ancak % 7.4 civarındadır. Sulamadan beklenen sosyal ve ekonomik faydaların sağlanabilmesi, kontrollü su kullanımının yaygınlaştırılabilmesi, özellikle şeker pancarı ekim alanlarında rezervuar hacmi ile bitki su tüketimi arasındaki paralelliğin sağlanabilmesi için alternatif sulama işletme organizasyonları olan sulama kooperatifi ve sulama birliklerinden yararlanılabilir. Bu nedenle DSİ'ye ait küçük sulama tesislerinin bulunduğu yerde çiftçiler tarafından kurulacak sulama kooperatif veya birliğine devredilmesi gerekmektedir. Böylelikle hem DSİ, sulama şebekelerinin yıllık tamir, bakım ve diğer işletme giderlerinden tasarruf sağlayabilecek ve hem de büyük sulama yatırımlarına daha fazla kaynak ayırabilecektir.

LİTERATÜR

ALPKEN, N. 1992. *Bitkisel Üretim Artışlarında Maliyetler ve Verimlilik*. MPM Yayınları: 472, Ankara.

ANONYMOUS, 1988. *Türkiye'de Üretilen Tarım Ürünlerinin Üretim Girdileri ve Maliyetleri Rehberi*. Köy Hizmetleri Gn. Md. APK Dairesi Bşk. Toprak ve Su Kaynakları Araştırma Şb. Md.lüğü Yayın No: 58, Ankara.

ANONYMOUS, 1992. *Production Yearbook 1991*. FAO, Rome.

ANONYMOUS, 1992. *Şeker Sanayi İstatistikleri*. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Gn. Md. APK Dairesi Bşk. İstatistik Md.lüğü yayını, Ankara.

ANONYMOUS, 1992. *Tarım İstatistikleri Özeti (1991)*. DİE Yayınları Ankara.

ANONYMOUS, 1992. *Tarımsal Yapı ve Üretim (1991) DİE Yayınları, Ankara.*

ANONYMOUS, 1992. *Tarım Raporu 1992. T.Ş.F.A.Ş. Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.*

ANONYMOUS, 1992. *Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Gn. Md.lüğü APK Dairesi Başkanlığı Kayıtları (Yayımlanmamış), Ankara.*

ERKUŞ, A. 1976. *Tavşanlı İlçesi Şeker Pancarı Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Doğrusal (Linear) Programlama Metodu ile Planlanması. TZYMB Yayın No: 3, Ankara.*

GÜNDOĞMUŞ, E., ALBAYRAK, N., TANRIVERMİŞ, H. ve Polat, İ. 1994. *Türkiye'de Sulama Şebekelerinin Verimli Olarak İşletilmesi Açısından Sulama Kooperatifleri ve Birliklerinin Önemi ve Geliştirilebilme Olanakları. TKK Kooperatifçilik Dergisi. Sayı: 103, Ankara, s.27-39.*

ÖZÇELİK, A. 1989. *Ankara Şeker Fabrikası Civarındaki Şeker Pancarı Yetiştiren Tarım İşletmelerinde Şeker Pancarı ile Buğday İçin Fiziki Üretim Girdileri ve Üretimin Fonksiyonel Analizi. A.Ü.Z.F. Yayın No: 1113, Ankara.*

ŞENER, A. 1992. *DSİ Konya İli İvriz Sulaması Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Üretim Girdileri Kullanım Seviyesi ve Bunun Verim Üzerine Etkileri. A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi ABD. Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış), Ankara.*

UÇAR, İ. 1980. *Konya Yöresinde Kuru ve Sulu Koşullarda Yetiştirilen Bazı Ürünlerin Üretim Girdileri ve Maliyeti. T.C. Köy İşleri ve Kooperatif Bakanlığı, Toprak Su Genel Md.lüğü Yayın No: 74, konya*

YALÇIN, M.1980. *Orta Sakarya Havzasında Üretilen Tarım Ürünlerinin Üretim Girdileri ve Maliyetleri (Tarla Ürünleri), T.C.Köy İşleri ve Koop. Bakanlığı Toprak Su Gn. Md.lüğü yayın No: 157, Eskişehir.*

SSK (Ek gecici 20 m.) İLE FAALİYETLERİNE DEVAM İMKANI TANINAN SANDIKLARDAN ÖDEME GÜÇLÜĞÜNE DÜŞENLERİN KURTARILMASI MESELESİ

*Doç. Dr. Kadir ARICI**

I. GİRİŞ

Sosyal güvenlik çağdaş toplumların en aktüel meselerinden birisi olma özelliğini korumaktadır. Dünyada ister gelişmiş ister gelişmekte olsun bütün ülkelerin sosyal güvenlik meseleleri vardır. Sosyal güvenlik hakkının temel insan haklarından birisi olarak kabul edildiği bir dünyada vatandaş olsun yada olmasın ülkeler kendi ülke topraklarında barınan bütün insanlara sosyal güvenlik sağlamakla kendilerini ve devleti yükümlü görmektedirler.

Türkiye'de de sosyal güvenlik anayasal seviyede bir hak olarak kabul edilmiş ve herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip bulunduğu ve devletin bu hakkın gerçekleştirilmesi için gerekli kurumları kurma ve kurdurmakla görevli olduğu kabul edilmiştir. Türk sosyal güvenlik sistemimiz günümüzde önemli gelişmeler kaydetmiş olmasına rağmen sistemimizde pekçok aksaklıkların ve meselelerin bulunduğu da bilinmektedir.

Sosyal sigorta tekniği ülkemizde vatandaşlara sosyal güvenlik sağlama bakımından çok büyük ölçüde kullanılan bir tekniktir. Öyle ki günümüzde sosyal sigorta sistemimizde; sosyal sigorta eşittir sosyal güvenlik olarak anlaşılacak bir paya sahiptir. Türk sosyal sigorta sistemi üç önemli sosyal sigorta kuruluşu bünyesinde teşkilatlanmıştır. SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı olarak bilinen bu üç kuruluş ile toplam nüfusun %70'ine sosyal güvenlik hizmeti götürülmektedir.

Türk sosyal sigorta sistemi içerisinde yaşamakta bulunduğumuz dönemde

* Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Öğretim Üyesi

çok ağır meselelerle içiçe bulunmaktadır. Finans yapısı bozulmuş, sağladığı sosyal sigorta yardımları (ivazlar) miktar olarak ihtiyaca cevap veremez hale gelmiş, ödeme güclüğü içerisinde düşmüş bulunan bu kuruluşlar hem iştirakçileri ve hak sahipleri ve onların bağımlıları nezdinde hem de kamuoyunun gözünde itibar kaybetmekte ve bu süreç gün be gün hızlanmaktadır. Öyleki bu kuruluşların iflas ettiklerine dair haberler (sosyal sigortanın iflas etmesi tabiri vatandaş tabiridir. Çünkü sosyal sigortanın garantörü devlettir. Bu sebeple bu kuruluşların iflasından söz etmek meselenin yanlış ifadelendirilmesinden başka anlam taşımamaktadır). Ortada dolaşmaktadır. Emekli Sandığı'nın dahi ödemelerinde aksamaların olması bu söylentilerdeki haklılık payını artırmaktadır. Üstelik kamuoyunda sosyal güvenlik meselesi, sosyal sigortanın meselesinden ibaretmiş gibi takdim edilmektedir. Ki vatandaşlara yapılan en büyük haksızlık bu ifadelendirme olmaktadır.

SSK gecici ek m.20 çerçevesi içerisinde faaliyetlerine izin verilen ve sayıları kanunun kabul edildiği tarihte 26 olan Bankalar, Sigorta Şirketleri, Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsalar ve bunların teşkil ettikleri birliklerin personeline sosyal sigorta esasları içerisinde sosyal güvenlik sağlamakla yükümlü olan sandıklardan (Sandıklar) bazılarının ödeme güclüğü içerisinde düşmeleri ve özellikle bu sandıklardan gelir almakta bulunan emekli dul ve yetimlerin mağdur olmaları aktüel sosyal güvenlik meselelerimizden birisi durumundadır. Kamuoyuna da basın ve yayın araçları vasıtası ile ulaşan bilgiler büyük bir kitlenin mağdur oldukları yönündedir(1). Bu mağduriyetin önlenmesi için Çalışma Bakanlığı teşebbüse geçmiş hazırlanan bir kanun tasarısı hızlı bir şekilde kanunlaştırılarak mesele sözde halledilmiştir.

Ülkemizde başka konularda olduğu gibi bu alanda da meseleler iyice incelenmeden çözümler ortaya konulmuştur. Bizi bu tür bir incelemeye iten sebep ise ilgililerin gerçek çözümler peşinde olmaktan öte günü kurtarmak anlamına gelebilecek çözümler peşinde koşuyor tavrı içerisinde olmaları olmuştur. Onun içindedir ki meselenin sözde çözülmüş olduğundan söz ettik. Kanun ile ortaya konulan çözümün çözüm olmaktan uzak bir yoldur. Meselenin gerçek çözümünün ne olması gerektiği üzerinde duracağımız bu çalışmaya bizi iten sebep; yangından mal kaçırır gibi çıkartılan bu kanun ile çarçur edilen sandık gelirlerinin yükünün yine bu fukara topluma ödetilmesi olmuştur. Ödeme güclüğüne düşen ve perişan olan sandık emeklileri ve dul ve yetimleri de kamuoyunun tepkisini azaltmak için figuran olarak kullanılmışlardır.

I- SANDIKLAR MESELESİNİN DOĞUŞ VE GELİŞİMİ

1- Genel Olarak

Bilindiği gibi 1964 yılına kadar ülkemizde işçilere sosyal sigorta sistemi içerisinde sosyal güvenlik sağlanır iken 1945 yılından başlayan bir süreç içeri-

1) ÇOLAŞAN, Emin: "Emeklilerin Parasına Tenezzül Eden Uzan", Hürriyet-3.10.1993

sinde ve muhtelif kanunlarla uygulamaya giren bir mevzuat düzenleme dönemi geçirilmiştir. 506 sayılı kanun ile sosyal sigorta sistemi kanun temelinde bir bütünlüğe kavuşturulmuş ve işçi sigortaları sistemi bu kanun altında işçilere sosyal güvenlik sağlayan bir bütünlüğe kavuşturulmuştur.

506 sayılı Kanun öncesi dönemde gerek İş Kanundan kaynaklanan sebeplerle gerekse başka sebeplerle işçi sigortaları sistemi içerisinde sosyal güvenlik sağlanması mümkün olmayan bir takım insanlar bulunmaktaydı. Bu insanlara sosyal güvenlik sağlamada sandık ya da vakıf adı altında kurumlaşan ve başta Bankalar personeli olmak üzere sigorta şirketleri, ticaret ve sanayi odaları ve borsalar çalışanlarının iştirakçisi olduğu kurumlar kurulmuştu. Bu kurumlar da kendi kapsamı içerisindeki personele başlangıçta yaşlılık malullük ve ölüm risklerine karşı sosyal güvenlik sağlamaya çalışmaktaydılar.

İşte kanunun hazırlandığı dönemde bu dönemden önce kurulmuş ve o dönemde faaliyetlerine devam eden Sandıkların personelinin SSK ya devri yasa organında tartışma konusu olmuştur. SSK bütün işçileri mecburi kapsamda sosyal güvenlik altına alan bir sigorta kuruluşu olarak kurulmuştur. Dolayısı ile Sandıkların personeli de SSK kapsamına alınmak durumu doğmuştur. Sandıkların SSK ya devrinde menfaati olmayan baskı gurublarının meclis üzerindeki baskılarının da etkisi ile bu sandıkların varlıklarını korumaları, SSK ya devir edilmeksizin çalışmalarına devam etmeleri belirli şartlar altında geçici m. 20 ile mümkün kılınmıştır. Mecburi sigorta sisteminde bir istisna niteliği taşıyan bu sandıkları Kanunda öngörülen şartlara kendilerini uydurmuşlar ve bu suretle bu tarihten günümüze kadar mensupları için mecburi sigorta kuruluşu olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Sandıklarla ilgili bir başka hüküm bu sandıkların sınırlı sayıda kuruluşlar olmalarıdır. Çünkü kanun koyucu "bu Kanunun, yayın tarihine kadar tesis veya demek olarak kurulmuş bulunan sandıklar"a bu imtiyazı tanımış bulunmaktadır. Kanunun kabul edildiği tarihten sonra kurulan hiçbir banka oda veya borsa mensupları için bu türlü bir imtiyazın tanınması mümkün değildir. Bu tür bütün kuruluşların mensupları memur ve kamu görevlisi statüsünde ise T.C.Emekli sandığı; işçi iseler SSK, kalanları da Bağ-Kur iştirakçisi durumunda olmak zorundadırlar.

Günümüzde yaşanan mesele ise şudur. Özellikle 1970 li yıllardan başlamak üzere bu Sandıklardan bazıları ödeme güçlüğüne düşmüş ve düşürülmüşlerdir (2). Çünkü özellikle banka ve sigorta sandıkları başta olmak üzere bu nitelikteki sandıklarda ilgili banka ve sigorta kuruluşunun ekonomik bunalıma girmesi, ödeme güçlüğüne uğraması yada iflas etmesi gibi olaylar doğrudan ve hemen bu sandıkların ekonomilerini de etkilemektedir. Çünkü bu sandıkların idaresinde de bu banka yönetimlerinin büyük ağırlığı bulunmaktadır. Hatta onların

2) DPT: Sosyal Güvenlik ve Sağlık Hizmetlerinin Rasyonalizasyonu, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Ankara 1991, s.71.

eğemen oldukları bile iddia edilmektedir(3). İflas ve faaliyetlerine araverme gibi durumlarda ise ilgili sandıkların gelirleri kesilmekte ancak sandıklar ödeme taahhütlerini yerine getirmek zorunda oldukları için kısa zaman içerisinde ekonomik dengeleri bozulmaktadır.

1970'li yıllarda bu tür bir mesele yaşanmış ve bu durumda bu sandıkların bütünü SSK ya devrine ilişkin kanuni bir düzenleme yapılmıştır. Ancak Anayasa mahkemesi bu düzenlemeyi Anayasaya aykırı bulmuştur. Daha sonra ise ödeme gücüne düşen bir Banka Sandığının SSK ya devri sağlanmıştır. Aradan 10 yıla yakın bir zaman geçmiş bu sefer de bir başka Banka İstanbul Barikası'nın Sandığı ödeme gücüne düşmüş ve son kanun bu sebeple konuya bir çıkış yolu bulmak maksadı ile çıkartılmıştır.

2- Dünden Günümüze Sandıklar

Büyük çoğunluğu bankalara ait bulunan ve günümüzde ödeme zorluğu ile karşı karşıya bulunması yüzünden kamuoyunun gündemine giren Sandıklar iş kanunu kapsamına çeşitli şekillerde girmeyen kurum ve kuruluş mensuplarına sosyal güvenlik hizmeti götürmek için kurulmuş kurumlardır. Bilindiği üzere bankalar 1960 yılına kadar İş Kanunu kapsamına dahil değildiler. Bu sebeple banka personelinin İşçi sigortaları mevzuatlarından istifade etmeleri de mümkün olamamaktaydı. Konu ile kamu idaresi olan iktisat bakanlığı bankaları işyeri olarak kabul etmesine rağmen Danıştay bunu kabul etmemiştir. Bu sebeple banka personelinin İşçi sigortaları mevzuatından istifade etmeleri de mümkün olamamaktaydı.

Yargının bu içtihadı karşısında başkaca bir düzenleme de yapılmayınca hizmet akdi ile çalışmasına rağmen sosyal sigorta imkanından mahrum kalan banka personeline sosyal güvenlik sağlamak maksadı ile özel emeklilik sandıkları kurulmuştur(4). Daha sonra yapılan bir düzenleme ile de bu sandıklar arasında karşılıklı geçiş imkanı sağlanmıştır(5).

Bu sandıklar günümüzdeki statülerine 506 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte (01.03.1965) kavuşmuşlardır. 31.12.1991 tarihi itibari ile toplam sandık sayısı 24 olup aktif sigortalı sayısı 84154, emekli sayısı 29303, dul ve yetim ise 7898 olmak üzere bağımlılarla birlikte sandıklarla ilişkili nüfus 269054 olarak tesbit edilmektedir. Sandıklar emeklilerine sağlık yardımı, konut yardımı, ikraz yardımı, emekli ikramiyesi gibi haklar sağlamaktadır(6). Sosyal gü-

3) ESEN, Adem: "Sosyal Sigorta Sistemimiz İçinde Özel Sigortasandıklarının Yeri", SSK Bülteni, Mart-Nisan 1993. (s.35-37), s.37.

4) TUNÇAY, A.Can: "Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri: İstanbul 1992. s.76 v.d.; ESEN, Adem: "Sosyal Güvenlik Sistemimiz İçinde Özel Sigorta sandıklarının Yeri", SSK Bülteni, Ocak-Şubat 1993, s.(27-28) s.28.

5) 25.11.1960 Tarih ve 5/532 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. Bu karar ile bu sandıkların bir anlamda "yallaşmış oldukları" da ifade edilebilmektedir. Bkz. TOBB: Sosyal Güvenlik-Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Teksir, Ankara 1993. s.181.

6) TOBB: a.g.e. s.187-8

venlik sistemimiz içerisinde uyumsuzluk yarattığı, denetimsiz ve tehlikeli durumu olduğu kabul edilen(7) bu sandıkların ileride de tartışma konusu olmaya devam edecektir.

II- SANDIKLARIN HUKUKİ DURUMU

1- Vakıf Niteliği Taşıma

Başlangıçta bu sandıklar vakıf veya dernek hukuki statüsü altında organize edilmişlerdi. Bu sandıkların hukuki durumları ilk kuruluş yıllarında farklılık arz etmekteydi. Sandıkların kimisi vakıf kimisi ise dernek hukuki statüsü altında organize edilmişlerdi. 506 sayılı kanun ile bu sandıkların faaliyetlerine şartlı olarak izin verilmiştir. Kanuna göre "yayımlı tarihine kadar tesis veya dernek olarak kurulmuş bulunan sandıklar, bu kanunun yayımı tarihinden itibaren en geç altı ay içinde:

a) ilgili buldukları banka, sigorta şirketi, reasürans şirketi, ticaret Sanayi Odası, borsa ve bunların birliklerinin bütün personelini kapsayacak,

b) Bu personelin, iş kazalarıyla meslek hastalıkları, hastalık, analık, malülük, yaşlılık ve ölüm, eşlerinin analık, eş ve çocuklarının hastalık hallerinde, en az bu kanunda belirtilen yardımları sağlayacak,

c) Sandıkların statülerine tabi personelin bu madde şumulüne giren banka, sigorta şirketi, reasürans şirketi, ticaret Odası, Sanayi Odası, borsa veya bunların birliklerinin birinden diğerine geçmesi halinde bu gibi personelin kendi sandıklarındaki müktesep haklarının da diğer ilgili sandığa veya aralarında kuracakları müşterek bir sandığa intikalini temin edecek,

Birer tesis haline getirildiği ve bunu tevsit eden statülerini, bu kanunun yayımı tarihinde en geç altı ay içinde Çalışma Bakanlığına verdikleri takdirde, bu teşekküllerin ve sandıkların personeli işbu Kanunun uygulamasında sigortalı sayılmazlar." (SSK geçici m.20).

Görüldüğü gibi varlıklarına imkan tanınır iken bir takım ön şartlar koşulmuştur. Bu sandıklar;

- Vakıf hukuki statüsü ne kavuşturulacaklardır.

- Belirli risklere karşı asgari seviyesi SSK ile belirlenen sosyal güvenlik haklarını sağlayacaklardır.

- Belirli bir sürede bu düzenlemeyi tamamlayacaklardır.

Şu halde mevcut Sandıklar'ın hukuki özelliğini başlıca iki şekilde düşünmek mümkündür. Bunlardan birincisi bu sandıklar vakıf statüsünde sandıklardır. Dolayısı ile Vakıf mevzuatı ile bağlıdırlar.

7) YAZGAN, Turan: *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri*, İstanbul 1981 s.52-53

Sandıklar Kanununun öngördüğü şekle gelebilmek için vakıf mevzuatına göre vakıf halinde hakuki şahsiyet kazanabilmek için gereken muameleleri tamamlamışlar ve kendilerini vakıflar siciline tescil ettirerek hukuki şahsiyet kazanmamışlardır. Dolayısı ile sandıklar vakıflar ile ilgili mevzuata bağlı olmak ve bütün muamelelerinde bu mevzuata aykırılık durumuna girmemek zorundadırlar. Özünde bu sandıkların mensupları bakımından sosyal sigorta kurumları nitelikleri bulunmaktadır(8).

Vakıf olmanın ikinci bir sonucu ise vakıfların teftiş ve denetimine de tabi olmalarıdır. Pek tabidir ki sona ermeleri ve sona ermenin hukuki sonuçları itibari ile de vakıf mevzuatı uygulanacaktır.

2- Sosyal Sigorta Kuruluşu Niteliği

Sandıkların ikinci hukuki özellikleri sandıkların mecburi sigorta sistemimizin muhtevasına dahil kuruluşlar niteliğinde olmalarıdır. Usulüne göre kuruluşunu vakıf niteliğine zamanında kavuşturarak devamına izin verilen sandıklar aynı zamanda mensupları için sosyal sigorta kuruluşu durumundadırlar. Bunun hukuki anlamı şudur ki aslında SSK kapsamında olması gereken bir takım personel bu sandıklar kapsamı içerisinde olmamakla SSK kapsamında mecburi sigortalı olmuş gibi addedilmektedir. Ayrıca SSK ile ilişki kurulmasına gerek kalmamaktadır. Geçici m.20 bu sandıkların bu statüleri itibari ile "Mali durumları Çalışma, Maliye ve Ticaret Bakanlıklarınca müştereken kontrol ve murakabe edilir. Mali durumlarının kontrol ve murakabesi sonunda alınmasına bu bakanlıklarca müştereken lüzum gösterilecek tedbirleri, sandıklar ve ilgili buldukları teşekküller yerine getirmekle yükümlüdür." (m.20/6) hükmü ile aynı bir denetime daha tabi olmalarına hükme bağlamaktadır. Pek tabidir ki "en az bu kanunda belirtilen yardımları sağlayacak" (m.20/3) hükmü dolayısı ile SSK mevzuatı da bu sandıkları dolaylı olarak hukuki bakımdan etkileyen ve ilgilendiren mevzuat olmaktadır.

Sonuç itibari ile sosyal kuruluşu niteliğinde vakıflar olan inceleme konumuz sandıklar hukuki niteliğinin gereği olarak ilgili mevzuattan etkilenmekte ve bağlı bulunmaktadır.

III- SANDIKLAR MESELESİ NASIL CÖZÜLMELİDİR

1- Konunun takdimi:

İnceleme konumuz olan sandıklar içerisinde durumları ve sağladıkları sosyal güvenlik yardımları itibari ile içlerinde çok iyi olanları bulunduğu gibi zaman zaman dar boğaz içerisine giren ve ödeme güçlüğü ile karşılaşanlar da bulunmaktadır. Özellikle ödeme güçlüğü ile karşılaşan sandıkların meselelerinin

8) GÖNENCAN, Zahit: "Bankalar, Sigorta ve Reassürans Şirketleri Ticaret Odaları Sanayi Odaları Borsalar ve Bunların Teşkil Ettikleri Birliklerin Personeli Sosyal sigorta sandıkları Vakıflarının Kuruluşu ve Çözüm Önerileri Hakkında Tebliğ" XI. Vakıf Haftası 6, 12 Aralık 1993 Ankara Sunulan Tebliğ Metni, (Yayınlanmamış-) s.8.

halli için yapılan hukuki düzenlemeler sırasında sandıkların hem durumları hem de meselelerinin çözümünde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ortaya çıkabilmektedir. En azından yargının, idarenin ve yasamanın bu alandaki görüşlerini tesbit mümkün olmaktadır. Aşağıda mesele ele alınır ve konu ile ilgili son yasa tasarısı ışığındaki çözüm önerilerimizi sunmadan önce bu görüşlerin ortaya konulmasında fayda bulunduğuna inanmaktayız. Çünkü özellikle bu konu ile ilgili Anayasa mahkemesinin daha önce vermiş bulunduğu bir karar yasama organında bu alanda yapılabilecek kanun değişiklik ve düzenlemeleri sırasında dikkate alınmak durumundadır. Aksi takdirde yasanın iptali ihtimali ile karşı karşıya kalınabilecektir.

1- Kanunun Getirdiği Çözüm Yolu

Mecliste kabul edilerek yürürlüğe giren Kanun ile meselenin çözümü; sandıkların ödeme güçlüğü içine girmeleri halinde SSK ya devrini öngörmektedir.

A- Kanunun Gerekçesi

Kanunun genel gerekçesinde bu sandıklardan İstanbul bankası A.Ş. 27.10.1983 tarih ve 1983/7242 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile T.C.Ziraat Bankasına (R.G. 24.11.1983 T., Sa. 18231) Türkiye Öğretmenler Bankası T.A.Ş. de Türkiye Halk Bankası A.Ş. ye devir olduğu ve nihayetinde bu personelden bazılarının hizmet akitlerinin sona erdirdiği bazılarının ise fesh edildiği kalanların ise devrolunan sandıkların personeli olarak T.C. Emekli sandığı ile ilişkilendirilmiş olduğu belirtilmektedir." Çalışan (aktif) sigortalıları kalmayan ve emeklileri ile dul ve yetimlerine aylık ve diğer sosyal güvenlik yardımlarını ödemekle yükümlü bulunan İstanbul Bankası Personeli Sosyal Sigorta Sandığı ile Türkiye Öğretmenler Bankası TAŞ Emekli, Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı Vakfı ekonomik bakımdan güç durumda kalmışlardır. Diğer taraftan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye ile Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları denetim elemanlarınca müşterek yapılan denetimler sonucu, statüleri onaylanan bu sandıklardan bugün için, Doğan Sigorta A.Ş. Memur ve Müstahdemleri Yardım ve Emekli Sandığı Vakfı, Türkiye Odalar, Borsalar ve Birlik Personeli Sigorta ve Emekli Sandığı Vakfı ve TAM Sigorta Memur ve Hizmetlileri Emekli Sandığı Vakfının ekonomik bakımdan yeterli olmamaları nedeniyle aktif ve pasif durumda bulunan sigortalılarına etkin şekilde sosyal güvenlik yardımlarını sağlayamadıkları görülmektedir."

Gerekçede Bankalar kanununa göre birleştirilen, bir başka bankaya devredilen veya faaliyetleri sona eren banka sandıkları ile "mali durumları üyelerinin sosyal güvenlik yardımlarını sürdürmeye elverişli olmadığı anlaşılan banka, sigorta ve reasürans şirketleri ticaret odaları, sanayi odaları, borsalar ve bunların teşkil ettikleri birliklerin vakıf ve demek olarak kurulmuş ve bu kanunun geçici 20 nci maddesi kapsamında bulunan sandıkların; yetkili organların ilgili mevzuat hükümlerine göre fesih ya da devir için alacakları karar üzerine bütün aktif ve pasifleriyle birlikte Sosyal Sigortalar Kurumuna devredilmesine Bakanlar Kurulunca karar verilebilmesi amacıyla bu kanun tasarısı hazırlan-

mıştır" denilmekte ve genel gerekçe açıklanmaktadır(9).

Madde gerçekçesinde ise genel gerekçeye ek olarak "devir sırasında yapılacak aktüeryal hesaplamalar sonunda tesbit olunacak teknik açıkların, bu sandıkların iştirakçilerini istihdam eden kuruluşlardan tahsil olunmak kaydıyla Hazinece defaten Sosyal sigortalar Kurumuna ödenmesi öngörülmektedir" hükmünün konulması önemlidir. Bu hükmün önemi ilk defa SSK ya yüklenen yüküm hazineye aktarılması olmaktadır. Geçmişte benzer düzenlemelerde daima yük SSK üzerinde bırakılmış ve bu durum SSK nın finans yapısını olumsuz etkilemiştir.

Sağlık ve sosyal işler Komisyonu'nun konu ile ilgili raporunda ise bu kuruluşlar hakkında sayılar verilmektedir. Buna göre "24 emekli sandığı mevcuttur. 84.000 i aktif sigortalı, 37.200 ü emekli dul ve yetim ve bunların aile fertleri ile birlikte 270 bin kişiye" bu sandıklar hizmet etmektedirler.

Komisyonunda görüşünü açıklayan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı açıkların defaten hazine tarafından karşılanacağını ve SSK nın bu sebeple mali yük altında kalmayacağını; böylece de zor duruma düşenlerin sosyal güvenliğe kavuşturulacağını belirtmiştir. Komisyon tasarısı genellikle olumlu bulmuş ve küçük birtakım ekler dışında bir değişiklik yapmamıştır. Plan ve Bütçe komisyonunda ise bu tasarı ile şimdilik 580 kimsenin mağduruyetinin giderileceği ve bununda hazineye çok büyük yükte yüklenmediği ifade edilmiştir. Komisyon ekseriyet olumlu görüş açıklar iken muhalif kalanların gerekçeleri de enteresan bulunmuştur.

Ortak muhalefet şerhi yazan Selçuk Maruflu ve M.Nedim budak.. "her iki banka da kötü ve samimiyetsiz yönetim sonucu batmıştır." Şimdi ise bu yasa ile kendilerinin sebebiyet verdikleri bu menfi durumu Sosyal Sigortalar kurumuna yüklenmek istenmektedir. Halbuki Sosyal sigortalar Kurumu son iki yılda yanlış uygulamalar sonucunda (Örneğin; erken emeklilik, tahkim gibi) iflas noktasına getirilmiştir". Şerhte tek çatı ilkesinin benimsenmesine rağmen bu kanun ile yanlış ve ters bir tavır sergilenmekte olduğu ifade edilerek "Yarın onlarda böyle kötü yönetim sonucu, faaliyetlerini durdurduklarında faturayı gene Sosyal sigortalar Kurumuna çıkaracaklardır". gerekçeleri ile karşı çıkmaktadırlar.

B- Eleştirisi

Kanun uygulamaya girmiştir. Gerçekler ne olursa olsun sandıkları için getirilen tenkitler cevapsız kalmaya devam etmektedir. Sandıkların personeli için tam anlamı ile bir sosyal güvenlik sağlanmış gözükmektedir. Ancak ödeme güçlüğüne ortaya çıkması ve devir prosedürü içerisinde sosyal güvenlik duy-

9) Sosyal sigortalar kanununa Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal İşler ve Plan ve Bütçe Komisyonları Raporları (1/604) (TBMM Dönem 19. Yasama yılı 3.s.Sayısı 608, b,2,

gusunu rencide edecek gelişmeler olabilecektir. Çünkü riskler gerçekleştikten sonra hak sahibinin sosyal sigorta yardımına hemen kavuşması lazımdır ki sosyal güvenlik fonksiyonu gerçekleşsinsin.

2- Anayasa Mahkemesinin Meseleye Bakışı

Anayasa Mahkemesi konu ile ilgili görüşünü yine günümüzdeki duruma benzer bir ortam içerisinde bu sandıklara çözüm arayışının sonucu kabul edilen bir kanun incelenmesi sırasında ortaya koymuştur.

Bilindiği gibi 1976 yılında 1992 sayılı Kanun ile bu sandıkların bütün mal varlıkları ile birlikte SSK'ya devri öngörülmüştür(10). Ancak Cumhurbaşkanı tarafından açılan bir anayasaya aykırılık davası sonucunda Mahkeme adı geçen kanunu Anayasanın (m.36-38-39-48) maddelerine aykırı görerek iptal etmiştir(11). Mahkeme kararından bu sandıklar hakkında hem hukuki tartışma ve görüşleri bulmak hem de bilgi sahibi olmak mümkün olmaktadır. Aşağıda kısa kısa bu görüşlere yer vermek istiyoruz:

Sözkonusu sandıkların mahkeme süresi içerisindeki sayısı 26 ve aktif ve pasif sigortalılarının toplamı ise 400 civarındadır.

Bu kanun ile sandıklar aktif ve pasifleri ile birlikte SSK'ya devir edilmektedir. Haklı olarak bu tür bir devirin Anayasa'nın kamulaştırma, devletleştirme ve sosyal güvenlik hakkına dair hükümlerine aykırı olduğu kanunun anayasaya aykırılığına gerekçe olarak gösterilmiştir. Cumhurbaşkanlığının iptal talebine gerekçe olarak ileri sürdükleri arasında iki husus vardır ki üzerinde durulmak lazım gelir. Bunlardan birincisi "Devletin görevi, sadece sosyal güvenlik kuruluşlarını kurmak veya kurdukmak değildir. Aynı zamanda sosyal güvenlik kuruluşlarını ve bunların sağladığı imkanları geliştirmek, çağdaş sosyal güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal güvenlik hakkını genişletmek ve sosyal güvenlik anlayışını daha ileri aşamalara ulaştırmak da devletin görevleri arasındadır. Şu halde sosyal güvenlik haklarında herhangi bir kısıtlama yapmak veya sosyal güvenlik imkanlarını halen ulaştıkları düzeyden daha ileri götürecek yerde daha geri düzeylere düşürmek, Anayasanın 48. inci maddesinde öngörülen ilkeye de aykırılık teşkil etmektedir." tezidir. İkinci iddia ise farklı statüleri olan bu sandıkların tek bir statü altında tutulmasının yanlış olduğunu belirterek bu birleştirme sağlandığı zaman "ekonomik hayatımızda özel bir önemli yeri olan bir çok büyük kuruluşumuzu bazı ciddi, hukuki, mali idari ve ekonomik sorunlarla karşılaştıracaktır." iddiasıdır. Hemen belirtelim ki burada ifade edilmek istenen bir husus vardır ki bu sandıkların devrine özellikle İş Bankası gibi büyük banka çevreleri kendilerine zarar vereceği için karşı çık-

10) 1992 sayılı Kanun ile ilgili bkz: Millet Meclisi S.Sayısı 194; Cumhuriyet Senatosu S.Sayısı 514
11) AMK, E.1976/36, K.1977/2. T.25.1977 (Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, Sa. 15., 1978, s.60-90).

maktadırlar(12). Çünkü gerçekten de mensuplarına SSK ya göre çok iyi şartlarda sosyal güvenlik sağlayan sandıkları bulunmaktadır(13). Bu sandıkların oluşturduğu fonları ilgili Bankalar değerlendirmekte ve bunlardan faydalanmaktadırlar. Bankalar ve sigorta kuruluşları bu imkanları ellerinden kaçırmak istememektedirler. O dönemde Cumhurbaşkanlığı makamını da etkiledikleri bu gerekçeden çok açık bir şekilde görülmektedir. Hemen ifade etmek gerekir ki günümüzde 3395 sayılı ve 1.6.1994 sayılı Kanunun bu şekilde çıkartılmasında da aynı sermaye çevrelerinin TBMM üzerindeki etkilemelerinin payı olduğuna inanıyoruz.

Mahkeme esas yönünden yaptığı incelemede bütün sosyal güvenlik örgütlerinin devlet tarafından kurulamayacağını haklılığını ortaya koyduktan sonra; özel sandıkların varlığına sona erdirilmesi ve SSK ya devri için "önemli nedenlerin var olması ve bunların ortaya konulması şarttır. Sözgelimi, yapılan denetimler sonucunda vakıfların sosyal güvenliği sağlayamayacak duruma düştüğü, önlemlerle aktüeryal açıkların giderilemeyecek bir nitelik gösterdiğinin anlaşılması, ya da devletin bu alana da el atacak mali güce ulaşması gibi nedenler böyle bir tasarrufun haklı dayanağı olarak gösterilebilir" demektedir (14).

Anayasa Mahkemesinin devir için aradığı şartlardan birisi de "Vakıf suretiyle kurulan sigorta örgütlerinin kötü bir biçimde ve mensuplarının haklarını sağlayamayacak bir tarzda çalıştığı ve ilgililerin sosyal güvenlik haklarını tehlikeye düşürdüğü ortaya konulmamıştır" şartıdır. Mahkeme bu husus açık ve seçik ortaya konulduğu zaman "mensuplarının sosyal sigortalar kapsamına ilke olarak alınmasında Anayasa'ya" aykırılık olmayacağı görüşünde olacağı ortaya çıkmaktadır(15). Sonuç olarak Mahkeme aşağıda özetlenen gerekçelerle ilgili Kanunu anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir:

(i) Sandıkların devlet tarafından kurdurulmuş olduklarını,

12) Sandıklara getirilen bir tenkit te bu sandıkların söze konu olan primlerle oluşan fonları kullanabildikleri halbuki 1965 sonrası faaliyete geçen bankalar için bu imkanın olmadığı ve onların primlerini SSK veya Emekli Sandığına gönderdikleri bunun da haksız rekabet durumu yarattığı iddia edilmektedir. Bkz: ESEN, Adem: 11, a.g.m. s.36.

13) Anayasa Mahkemesi de parlamentoda aynı tesbitin yapıldığını ifade ederek 3 Devletin haklı bir neden ortaya koymaksızın, kendi kurduğu örgütten farksız ve hatta ondan daha üstün sosyal güvenlik hakkı sağlayan vakıf kuruluşlara el atması, sosyal hukuk devleti ilkesi ile bağdaştırılmaz görüşüne varmıştır.

14) Mahkemenin dediği şartlar 1980 sonrasında gerçekleşmiş ve bu durumda yalnızca bu duruma düşenlerin devrine gidilmiştir. Bizim gerekçemizi destekleyen bu görüşün yorumu artık aynı şeylerin her zaman tekrarı mümkün olabileceği görülmüştür. Bu noktadaki tedbir uygulamaya devamlı bir kapı açmak değil bu sandıkların bütün personelini SSK ya devir yolu ile meseleyi kesin olarak çözmek olmalıdır. Yoksa battıkça devirden ancak devlet zarar görecektir.

15) AMKD: sl74; Pek tabidir ki burada da devir işleminin bütünüyle yapıлып yalınmayacağına ilişkin bir görüşün açıklandığını söylemek güçtür. Ancak artık bu sandıklara bütünüyle güvenilemeyeceği ortaya çıkmıştır 3395 sayılı Kanun ile bu tesbitin yapılmış olduğu sonucuna varmak mümkündür. Çünkü bu kanun ile süreklilik arzeden bir mekanizma kurulmakta ve güçlük içerisine düşen sandıkların belirli bir usul içinde devirlerinin sağlanacağı kabul edilmiş olmaktadır.

(ii) Sandıkların Devlet gözetim ve denetiminde ve devmetin koyduğu asgari şartlarda faaliyet göstermekte olduklarını,

(iii) Devletin bu sandık personelini sahipsiz bırakamayacağını,

(iv) Sandıklara müdahale edilerek SSK kapsamına alınmaları için "önemli nedenlerin var olması ve bunların ortaya konulması" gerektiğini,

(v) Haklı bir sebep olmaksızın bu sandıklara el atılmayacağını-aksi takdirde de bunun sosyal hukuk devletine aykırı olacağını,

(vi) Sandıkların vakıf statüsünde tüzel kişilik sahibi olmalarının rastgele müdahaleye imkan vermeyeceğini, vakıf üyelerinin de vakfın varlığını sona erdirme haklarının bulunmadığını.

3- Doktrinin Çözüm Teklifleri

Sandıkların akibeti hakkında doktrinin iki tür çözüm önerdiği tesbit edilmektedir. Bunlardan birisi sandıkların varlığının sürdürülmesi, eğer ödeme güçlüğü içerisine düşer ise devlet tarafından desteklenmesi veya devlet garantisini sağlanması dolayısı ile kanun teklifine konu olan yolun izlenmesidir. Bu görüşün savunucuları "birer sosyal güvenlik kuruluşu olarak herhangi bir sorun yaratmayan, genel sosyal güvenlik sistemi içerisinde ideale en yakın düzeyde hizmet veren bu kuruluşlar neden genel pota içerisinde eritilmek istenmektedir?" sorusunu sorarak gerekçelerinden birisini de ortaya koymaktadırlar (16). Bu görüş taraftarları Anayasa Mahkemesinin kararını da gerekçe göstermek suretiyle "Devletin, haklı birmeden ortaya koymaksızın, kendi kurduğu örgütten farksız ve hatta ondan daha üstün sosyal güvenlik hakkı sağlayan vakıflara el atması, sosyal hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmaz" tesbitinin günümüz içinde geçerliliğini haklılığını ve isabetliliğini göstermektedir. "Kamu otoritesi, iyiyi, daha iyi yapmak için kullanılmalıdır; "aksine bir tasarrufu, sosyal hukuk devleti anlayışı ile bağdaştırmak mümkün değildir" demektedirler(17).

Bu konuda ikinci görüş ise bu sandık personelinin hak sahipleri ve bağımlıları da dahil çok küçük bir kitleye hitap etmesi sebebiyle SSK kapsamına alınması ve bu suretle bunların sosyal güvenliklerindeki yetersizliklere imkan verilmemesidir. Vakıf statüsündeki sandıkların varlıklarına dokunulmamak şartı ile bu devir yapılmak gerekir.

3. Bizim Teklifimiz : Sandık Personelinin SSK ile İlişkilendirilmesi

Aslında sandıklar meselesi suni olarak yaratılmış bir meseledir. 506 sayılı Kanununun kanunlaşma aşamasında o zaman mevcut sandıkların hemen tamamına yakını banka ve sigorta kuruluşlarına ait sandıklardır. Sigorta ve reasürans kuruluşlarını incelediğimizde de sermayelerine yine birtakım sandıkların hakim bulunduğunu görmekteyiz. Pek tabidir ki bu sandıkların

16 TOBB: a.g.r. s. 186

17 TOBB: a.g.r., s. 186

primler yolu ile toplamış buldukları fonların büyük çoğunluğu da mensubu bulunduğu banka veya ilişkili bulunduğu banka kanalı ile nemalandırılmaktadır. Şu halde bu fonlar ilgili bankalar için bir bakıma mevduat niteliğinde bulunmaktadır. İşte bu menfaat ilişkisi incelediğimiz banka ve sigorta sandıklarının sosyal sigortanın bir kanun bünyesinde yeknesaklaştırılması sırasında istisnai bir durumalmasına, bir ayrıcalık sahibi olmasına sebep olan saik niteliğindedir. Ne yazık ki ilgili bankaların kaderi ile sandıkların kaderlerinin aynı olduğunu görmekteyiz. Bankalar başarılı ise sandıklar da başarılı olmakta aksi durumda ise aynı başarısızlık sandıklara da sirayet etmektedir. Bu durum da pek ala normaldir. Çünkü çoğunlukla sandık yönetimi ile banka yönetimi aynı gücün elinde olmaktadır. Hatta bu gerçek bankayı batıranların sandıkları da batırılan suçlamasına yol açmıştır (Emin Çölaşan'ın yazısının özü budur).

Sandıklarla ilgili son 30 yıla yaklaşan dönemde yaşanan tecrübe bizi bu konunun nasıl çözülebileceği sorusu üzerinde ciddi bir biçimde durmaya sevk etmiştir. İşte bu noktada bizim çözüm teklifimiz Kanunun mantığı ile bağdaşmamaktadır. Biz meselenin çözümünün sandıklar kapsamında bulunan personelin tamamıyla SSK ya devir edilmesini teklif ediyoruz. Ancak bu devir yapılır iken Anayasa mahkemesi kararına da konu olan bir husus gözden irak tutulmamak lazımdır. Devir aşağıdaki şartlar içerisinde yapılmak lazımdır.

A - Sandıkların Mecburi Sigorta Kuruluşu Olmaktan Çıkartılması ve SSK ya devri

Yapılması gereken ilk şey sandıklar kapsamında bulunan ve sayıları fazla olmayan personelin SSK kapsamına alınmasıdır. Bunun anlamı sandıkların mecburi sigorta kuruluşu olmaktan çıkartılmasıdır. Bu personel SSK kanununa tabi olacaktır. Bunun için yapılması gereken tek şey bir kanun ile geçici m.20 yürürlükten kaldırmak ve bu personelin SSK nın genel düzenlemesi içerisinde değerlendirilmesini sağlamaktır.

Yaşanan tecrübe bu sandıkların ödeme güclüğü ile karşı karşıya tutulabileceğini ortaya koymuştur. Pek tabidir ki devlet bütün vatandaşların sosyal güvenliklerini sağlamak zorundadır. Özellikle sosyal sigorta tekniğinin diğer sosyal güvenlik sağlayan tekniklerden farkının bu tekniğin devlet garantisinde ve teminatında olması olduğu gözönüne alındığı zaman; bu sandıkların yönetimi bakımından devletin hiçbir müdahalesinin ve etkisinin olmadığı da düşünüldür ise devletin bu durumda bu sandıklara nasıl garantör olacağını sorgulamak gerekir. Devletin yalnızca denetim yolu ile sosyal sigorta üzerindeki bir tür vesalet yükümlülüğünü yerine getirdiğini söylemek mümkün olamaz. **Bu durumda kötü ve başarısız yönetimin faturası için devlet ödesin sorusu akla gelebilecektir.** Kanunlara uygun yönetim başarılı yönetim anlamına gelmez. Sandıklar m.20 sandıkların mali durumlarının Çalışma, Maliye ve Ticaret Bakanlıklarınca müştereken kontrol ve murakebe edileceğini öngörmektedir. Bu

murakebeler usulsüzlüklerin ve statülere ve kanunlara aykırılıkların önlenmesine katkı sağlayabilir. **Ancak bu denetim ve murakebenin bu sandıkların başarılı yönetimini sağlamalarını beklemek mümkün olamaz.** Ayrıca bu sandıkların yöneticilerinin belirlenmesine ve başarısız olanların değiştirilmesine denetim ile ilgili bakanlıkların hiçbir müdahalesi olamayacağı için **kötü yönetimlerin faturalarının devlete çıkartılmasını kabul vicdanları yaralar.**

Meseleyi çözer iken çözümün eski hataların tekrarına engel olan bir çözüm olması gerekir. Düşünün ki şu on yıl içerisinde bu sandıklardan üç tanesi aynı akibete uğramıştır. Her defasında ödeme güçlüğü ile karşılaşan bir anlamda iflas eden bu sandıklar devlete yamanarak meselenin çözümünün sağlandığı varsayılmıştır. Kabul edilen yasada bu mantığı ebedileştirmiştir. Halbuki biz sandık personelini SSK kapsamına alır isek bu durumda bankanın akibeti ile sandığın akibetlerinin aynı olması teklikesini de ortadan kaldırmış olabiliriz. Bu durumda bankanın batması, faaliyetlerinin durdurulması, iflas etmesi, v.b. gibi durumlardan banka personeli aynı şekilde etkilenmeyecektir. Sosyal güvenlik bakımından da istenilen beklenen şey ihtiyac ortaya çıktığı zaman kuruluşun sosyal güvenlik yardımlarını sağlayabilecek nitelikte olmasıdır. Günümüzde ise banka güç kaybettikçe sandıkta güç kaybetmekte ve çalışanların sosyal güvenlik ihtiyacının en fazla olduğu bir durumda sandıklar sosyal güvenlik fonksiyonunu yerine getiremez durumda olmaktadır. Bu ihtimal bankaların, sigorta kuruluşlarının her zaman kötü duruma girdikleri zaman gerçekleştirebilecek bir durumdur. Bunun aksini iddia etmek mümkün değildir.

Bizim önerimize uygun düzenleme halinde sandık personeli yaklaşık 4 milyona yaklaşan bir sosyal dayanışma organizasyonunun desteğini ve devletin garantisini almış olacaktır. Dolayısı ile sosyal güvenlik ihtiyacı en fazla olduğu bir anda çaresiz kalması ve ihtiyacını karşılayamaması gibi bir durumla karşılaşmayacaktır.

B- Sandıkların Varlığının korunması

Sandık personeli SSK ya devir edilir iken sandıkların da devrinin Anayasa-ya aykırılığı bir AMK ile sabit olduğuna göre burada devir işlemi sırasında sandıkların tüzel kişiliğinin sona erdirilmesi yoluna gidilmesi doğru olmayacaktır. Bizim teklifimiz sandıkların istikbali konusunda kararı sandıkların iştirakçilerinin vermeleridir. Pek tabii en uygun yol ise sandıkların munzam sosyal sigorta sandıklarına dönüştürülmesi olacaktır. Sandıkların ek sosyal sigorta sandıkları olarak-yine vakıf statüsünde kalarak - varlıklarının devamına izin verilmesi halinde hem hukuki bir risk ortadan kalkmış olacak ve kanunun anayasaya aykırılığının iddia ve sabit olması yüzünden iptali tehlikesi büyük ölçüde ortadan kalkmış olacak hem de sandık personeli için ikinci bir sosyal güvenlik mekanizması sağlanmış olacaktır(18). Bunun psikolojik faydaları da olacak bu düzenlemeye karşı tepkiler de azaltılmış olacaktır.

Sandıkların varlığına devamları sağlanır iken onların en azından ayakta kal-

malarna imkan sağlayacak ölçüde bir takım gayrimenkul ve menkullerinin muhafaza etmeleri ve bunların karşılığının ilgili bankalardan alınması düşünülebilir. Hatta devletin bu anlamda bir fedakarlık yapması da düşünülebilir.

Sandıkların devri meselesinin vakıflara kanun ile müdahalenin getireceği hukuk ihlali hali yönünden de bir takım sakıncaları üzerinde durulmak lazımdır.

IV- 3395 SAYILI KANUN VE MESELEYE GETİRDİĞİ ÇÖZÜM YOLU(19)

1.6.1994 tarih ve 3395 sayılı 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve bu kanuna Bir Ek Madde Eklenmesi ile 4792 sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinden Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile(20) SSK ya ek madde 36 olarak bir madde eklenerek Sandıkların ödeme güçlüğüne düşme meselesinin çözüm yolu belirlenmiştir. Buna göre

"EK Madde 36: 17.7.1964 tarih ve 506 sayılı KANUNUN Geçici 20. maddesine göre bankalar, sigorta ve reasürans şirketleri, ticaret odaları, sanayi odaları, borsalar veya bunların teşkil ettikleri birlikler personeli için kurulmuş bulunan sandıklardan; 25.4.1985 tarihli ve 3182 sayılı Bankalar Kanununa göre birleştirilen, bir başka bankaya devredilen veya bankacılık faaliyetleri sona eren bankaların personeline ait olanlar ile mali durumları üyelerinin sosyal güvenlik yardımlarını sürdürmeye elverişli olmadığı anlaşılanların yetkili organlarının ilgili mevzuat hükümlerine göre fesih ya da devir için alacakları karar üzerine, bütün aktif ve pasifleriyle birlikte Sosyal Sigortalar kurumuna devredilmesine Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Sandıkların devri sırasında yapılacak aktüeryal hesaplamalar sonunda tesbit olfınacak fiili ve teknik açıklar, bu sandıkların iştirakçilerini istihdam eden kuruluşlardan tahsil edilmek üzere, Bankalar Kurulunun karar tarihinden itibaren 3 ay içinde Hazinece Sosyal Sigortalar Kurumuna nakden ve defaten ödenir.

Devredilen sandıklardan yararlanan personelin hizmet yılları ve primleri ödenmek veya ödenmiş olmak suretiyle 17.7.1964 tarihli, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre emsalleri uygun olarak intibaklarının yapılması da dahil olmak üzere, devire ilişkin usul ve esaslar Maliye Bakanlığı, Senayi ve Ti-

18) Hatta 1970 li yıllarda sandıkların devri söze konu olduğunda İş Bankası Mensupları başta olmak üzere bazı sandık yönetimleri mevcut sandıklarının mal varlıklarını kurdukları yeni bir sandığa aktarma yoluna gitmişlerdir. Günümüzde bazı bankaların ikinci bir emeklilik sandığına sahip olmalarının sebeplerinden birisi de budur.

19) Biz bu çalışmamıza başladığımızda tasarı henüz komisyon safhasında bulunmaktaydı. Maksadımız da bu mesele için daha köklü bir çözüm getirmektir. Ancak gelişmeler o kadar sessiz ve hızlı oldu ki kanun tasarısı aynen meclisten geçtiği gibi Cumhurbaşkanlığı da tasarıyı onayarak kanunlaşması tamamlanmış oldu.

20) RG 7 Haziran 1994 tarih ve 21953 Sayı.

caret Bakanlığı, hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca müştereken belirlenir.

Sözkonusu sandıklar ile Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü, sandıkların mal varlıklarının devri ile ilgili tüm işlemler nedeniyle doğacak her türlü vergi, resim ve harçlardan muafıdır.

Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten sonra kurulacak sandıklar yukarıdaki hükümlerden yararlanamazlar."

Kanunu açıklamaya dahi gerek görmüyoruz. Bu kanun ile batık duruma giren Sandıkların SSK ya nasıl yamanacağı ortaya konulmaktadır. Sandıkların açıklarının hazine tarafından karşılanması anlamının bu yükün bütün toplumun üzerine yıkılmış olmasıdır. Halbuki idaresine müdahalesi olmayan bir alanda toplumun ve kamunun mali mesuliyet altına sokulmasını anlamak güçtür.

SONUÇ

Bu çalışmada Sandıkların doğuşu, gelişimi karşı karşıya bulunduğu meseleler ve bu meselelerin nasıl halledilebileceği soruları üzerinde duruldu. Sandıklar Türk sosyal sigorta sistemimiz içerisinde tarihi şartların doğuşunda amil olduğu ancak sistemde yeknesaklık sağlamak maksadı ile 506 sayılı Kanun düzenlenir iken baskı gruplarının etkisi ile varlıklarını belirli şartlarla sürdürmelerine imkan tanınmış bulunan kuruluşlardır. Bu kuruluşların 1964 yılından günümüze başarılı olanları olduğu gibi başarısızlık örnekleri verenleri de olmuştur.

Kanun koyucu dün olduğu gibi günümüzde de başarılı olanların faaliyetlerine devam imanı verilmesi başarısız olanların ise başarısızlıklarının ortaya çıkması halinde ilgili Sandık organlarının alacakları sandığın varlığının sona erdirilmesi ve SSK ya katılma hakkındaki karar üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile SSK ya devir yolu ile sandık mensuplarının sosyal güvenliklerinin sağlanması yolundaki tercihini son kanuni düzenleme ile ortaya koymuştur.

Türk sosyal güvenlik mevzuatımızın düzenlenmesi bakımından süregelen bir yanlışın tekrarından başka bir şey olmayan bu düzenleme ile yine fatura devlete çıkartılmış olmaktadır. Halbuki Sosyal sigorta sisteminin bir takım kuralları bulunmaktadır. Sistem bu kurallara uygun olarak idare edildiği ölçüde başarılı olur. Aksi takdirde sistemin tıkanması kaçınılmazdır.

Sandıkların başarılı olanların faaliyetlerine devam imkanı tanınmasında bir behis görülmemesi yadırganmayabilir. Ancak son otuz yıl içerisinde bu sandıklardan üç tanesi sistemdeki emniyetsizliğin varlığını gösterecek şekilde iflas noktasına gelmiş ve tıkanarak o günün şartları içerisinde SSK ya devir edilerek sözde kurtarılmışlardır. Burada bir kurtarma yok borçlarının bütün SSK mensuplarına ve nihayetinde de devletin yüklenmesi söze konudur. Son kanun değişikliği ile yapılan da geçmişte yaşanan durumlar karşısında yapılan

uygulamaya süreklilik kazandırılması olmaktadır. Bunun anlamı da şudur. Batıncaya kadar faaliyetlerini sürdürebilecekler batma noktasında devlet onun yükünü SSK'nın üzerine atarak kurtulmalarını sağlayacaktır. İşte bu noktada bizim görüşümüz şudur ki bu sandıkların varlıklarını sürdürmeleri hususunda karar alma hakkı mensuplarına bırakılarak, vakıf mevzuatı içerisinde faaliyetlerinin geleceği belirlenmek şartı ile bütün aktif ve pasif sigortalıları SSK'ya devir edilmelidir. Böylece daha sonraki dönemlerde benzer durumların ortaya çıkma ihtimali de ortadan kaldırılmış olacaktır.

peçya

SÖZLEŞMELİ TARIMIN YENİLİKLERİN BENİMSENİP YAYILMASI ÜZERİNE OLAN ETKİLERİ: SALÇA SANAYİİNE YÖNELİK DOMATES ÜRETİMİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Taner KUMUK*
Doç. Dr. Güven ÖZERİN*

GİRİŞ

Tarım sektöründe gerek üretimin artırılması gerekse kırsal kalkınmanın sağlanması için birçok az gelişmiş, kalkınmakta ve kalkınmış olan ülke de "sözleşmeli tarım" cazip bir alternatif model olarak uygulama alanı bulmuştur.

Tarımsal üretimde "karar alma" safhasını etkileyen en önemli faktörlerden birisi belkide en önemlisi **ürün pazarlamasındaki belirsizliklerdir**. İşte "sözleşmeli tarım" modelinin en güçlü tarafı bu belirsizliği ortadan kaldırması ve üreticilere ürünün pazarlama garantisini vermesidir.

"Sözleşmeli tarım" genel olarak üretici tarafından belirli zamanda, belirli miktar ve kalitede ürünü sözleşmeye yapan kuruluşa teslim edilmesinin taahhüt edilmesi buna karşılık sözleşmeyi yapan kuruluşunda belirlenen miktar ürünü belirlenen fiyattan satın almayı kabul etmesi ve bu üretim için gerekli olan girdi ve enformasyonu sağlaması olarak tanımlanmaktadır.

Model, yeniliklerin benimsenmesinde ve toplum içerisinde yaygınlaşmasında son derece etkili olması nedeniyle kırsal kalkınma kavram ve yaklaşımı için de uygun bir model olarak kabul edilmektedir.

Modelin bu tanımlamalarına değişik ülkelerdeki uygulamalardan kimi örnekler şöyle özetlenebilir; Jamaica'da yapılan bir araştırmada sözleşmeli tarım modeli kullanılarak Virjinya tipi tütün üretiminin 1972 - 1982 yılları arasında (ki

* E.Ü.Z.F. Tarım Ekonomisi Bölümü Öğretim Üyeleri

** Bu araştırma, 13-16 Kasım 1992 tarihinde İzmirde yapılan I. Ulusal Bahçe Bitkileri Kongresinde bildiriler olarak sunulmuştur.

bu yıllar genel tarımsal üretimin gerildiği bir dönem olarak bildirilmektedir) 6 kat artırılarak 135 milyon kg. Ulaştırıldığı ve bu başarılı sonuçta en önemli etkinin "sözleşmeli tarım" uygulaması olduğu ortaya konmuştur (7).

"Sözleşmeli tarım" serbest piyasa ekonomisine yeni açılan, tarımsal üretimi daha çok küçük işletmeler tarafından gerçekleştirilen ve tarım işletmeleri alıcılar karşısında organize olamamış ülkeler içinde cazip bir model olarak önerilmektedir. Örneğin, Rusya'da merkezi yönetim sisteminin çökmesiyle, serbest piyasa ekonomisi ve onun rekabet koşullarıyla karşı karşıya kalan üreticiler için, bu piyasanın koşullarına uyum sağlamada ve planlı bir üretimin gerçekleştirilmesinde "Sözleşmeli tarım" bu koşulları sağlayabilecek bir model olarak önerilmiş ve hızla yaygınlaşmaya başlamıştır (1,2).

Çin'de yürütülen bir diğer çalışmada da kırsal kesimin çok hızlı bir değişim içerisinde olduğu vurgulanarak bu değişimde en önemli iki faktörden birisinin sözleşmeli tarım modelinin kullanılması, diğerinde kolektif tarımdan bireysel işletmeciliğe geçişin sağladığı ivme olduğu bildirilmektedir (8).

Güney Afrika Cumhuriyetinde Ananas ve Tütün üreten işletmeler üzerinde yürütülen bu diğer çalışmada, "kapitalist Kalkınma modeli" içerisinde tarım sektörünün yapısında doğal bir risk faktörü olan belirsizliklerin azaltılmasında "sözleşmeli tarım" uygulamalarının son derece başarılı olduğu vurgulanmaktadır.(6).

"Sözleşmeli tarım"ı bu sektörde faaliyet gösteren uluslararası firmalar açısından inceleyen bir diğer çalışmada, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde üretim yaptıran bir firmaların, bu ülkelerdeki niteliksiz işgücü ve küçük işletmeler ile çalışma zorunluluğu nedeniyle doğabilecek sorunların çözümünde cazip bir alternatif model olarak önerilmektedir (5).

Tarımsal Kalkınma kapsamı içerisinde, Toronto Üniversitesi tarafından Kanada, Ekvator ve Honduras'ta değişik tarımsal ürünlerde inceleme konusu yapılan "sözleşmeli tarım"ın ulusal ekonomiyle entegrasyonunun sağlanması koşuluyla, kırsal kalkınmada büyük bir potansiyel olabileceği vurgulanmaktadır (3).

Bilgi, para ve girdi kaynaklarına çiftçinin ulaşımının daha kolay olduğu ülkelerde (A.B.D, Almanya, İngiltere vb.) sözleşmeli tarımın bir uyarlaması olan "sözleşmeli pazarlama" modeli son yıllarda gıda sanayinde **firmalar**, taze sebze-meyve, tavuk, sığır, domuz eti, yumurta gibi günlük tüketilen ürünlerde "**Süpermarketler**" tarafından etkin olarak kullanılmaktadır.

Bu modelde alıcı ve üretici bilgisayar ağında bulaşarak, alıcı istediği miktar ve kalitedeki ürünü, ödeyeceği fiyat ve teslimat tarihi ile üreticilere bildirmekte ve bu koşullarla üretimi yapmayı kabul eden arasında sözleşme imzalanmıştır. Bu uygulamanın sözleşmeli tarımdan farkı üretimi yaptıran kişi veya kuruluşun sözleşmeli tarımın yaygın olarak bilinen özelliklerinden girdi, kredi temin etme ile üretim metodları ve teknoloji transfer etme gibi bir so-

rumluluğu bulunmamasıdır (4).

Ülkemizde de şeker pancarı tarımında ilk uygulamasını gördüğümüz "sözleşmeli tarım" modeli, pancar üretiminden sonra en yaygın uygulama alanını sanayi tipi domates yetiştiriciliğinde bulmuştur. Model, ülkemizi salçalık domates üretiminde dünya sıralamasında ikinci sıraya yükselten en önemli etmen olmasına rağmen bazı sebze ve son yıllarda hybrid tohum yetiştiriciliği dışında yaygın bir uygulama alanı bulamamıştır. Ayrıca teknoloji transferinde belirgin başarısına karşılık modelin yayın kuruluşlarınca kırsal ve tarımsal kalkınmada bir araç olarak kullanılmadığı da bilinmektedir.

Bu nedenle çalışmada, örnek olarak salça sanayine yönelik domates üretimi ele alınarak burada sözleşmeli tarımın yeniliklerin benimsenip yayılması üzerine olan etkileri incelenmiş ve sözleşme altındaki çiftçilerle sözleşme yapmayan domates üreticileri bu özellik yönünden karşılaştırılmışlardır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın temel materyalini Manisa Yöresinde faaliyet gösteren Coca-cola ve Tukaş firmalarına kontrat altında salçalık domates üretimi yapan çiftçilerle, kontratsız üretim yapan çiftçilerden survey yoluyla elde edilen bilgiler oluşturmuştur. Her iki kuruluşa sözleşmeli tarım yapan çiftçiler arasından "Kota Örnekleme Yöntemi" ile yaklaşık ana populasyonunun %10'nu oluşturan 48, sözleşmesiz domates tarımı yapanlar arasından da sözleşmeli gruba seçilen denek sayısının 1/3ü oranında 16 çiftçi seçilerek toplam 64 üretici ile survey çalışması tamamlanmış ve elde edilen veriler uygun istatistik programları ile analiz edilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmada, örnek olarak ele alınan sanayi domatesi üretiminde öncelikle çiftçi-yayımcı ilişkileri incelenmiştir. (Çizelge 1).

Çizelge 1. Teknik Elemanlarla Yüzyüze İletişim Kuran Üreticilerin Dağılımı (%)

İLETİŞİM KURULANLAR	BÜRODA		TARLADA	
	SÖZ.	SÖZ.SİZ.	SÖZ.	SÖZ.SİZ.
FABRİKA TEK. ELEMANLARI	96.0	-	81.2	-
T.K.BAK.TEK. İLİMANLARI (İLÇE)	33.3	33.3	14.6	20.0
T.K.BAK.TEK. ELEMANLARI (İL)	6.4	13.3	20.8	13.3

Gerek büroda gerekse tarlada olsun çiftçi-yayımcı ilişkilerinin sözleşmeli üreticiler arasında %96'ya ulaştığı belirlenmiştir. Oysa, sözleşmesizlerin ancak üçte birinin teknik elemanlarla ilişki içinde oldukları görülmektedir. Buradan yayımcı ile çiftçi arasındaki yüzyüze iletişimde sözleşmeli üretimin olumlu etkisinin çok açık olduğu belirtilebilir.

Buna karşılık, üreticiler arasında yüzyüze iletişim dışındaki diğer iletişim kaynaklarından örneğin tarımsal gazete, dergi gibi bilgi kaynaklarından yararlanma oranının sözleşmeli üreticiler arasında %32,6 olması sözleşmesizlere göre yüksek bulunmasına rağmen, yeterli görmek mümkün değildir (Çizelge2).

Benzer şekilde domates tarımı ile ilgili eğitim çalışmasına katılım sözleşmesizlerde hiç görülmezken, sözleşmeliler arasında da ancak %20 dolayında olduğu saptanmıştır. Buradan, sözleşmeli üretimde de yüzyüze iletişim dışında

Çizelge 2. Son İki Yıl İçerisinde Eğitim Çalışmasına Katılım ve Tarım Gazetesi, Dergi vb. Gönderilme Durumlarına Göre üreticilerin Dağılımları (%)

ÜRETİCİLER	EĞİTİM ÇALIŞMASINA		TARIMSAL GAZ.DERGI VB.	
	KATIILANLAR	KATILMAYAN	GÖNDERİLEN	GÖN.MEYEN
SÖZ.Lİ	21.3	78.7	32.6	67.4
SÖZ.SİZ	0.0	100.0	6.3	93.7
GENEL	15.9	84.1	25.8	74.2

grup iletişim araçları ile kitle iletişim araçlarının etkin bir şekilde kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Oysa, üreticiler arasında gazete ve TV gibi kitle iletişim araçlarını yaygın bir şekilde izlendiği saptanmıştır. Örneğin, üreticilerin yaklaşık %80'i gazete okurken, tamamına yakını TV izlemektedir (Çizelge 3). Sürekli veya arasıra olsa başta siyasi haberler, açık oturumlar ekonomik ve tarımsal konular ve belgesel programları izleme oranlarının %100'e kadar ulaştığı saptanmıştır.

Son yıllarda kırsal kalkınma çabalarının başarıya ulaşması açısından her çeşit tarımsal uygulamaya çiftçi katılımı ve onların yöresel bilgilerinin (Indigenous knowledge) kullanımı giderek önem kazanmaktadır. Çalışmada konu bu yönüyle de incelenerek gerek çiftçi şartlarında kurulan deneme konularının saptanmasında gerekse diğer tarımsal uygulamalarda çiftçi görüşlerinin alınmadığı ve katılımın gerçekleşmediği gözlenmiştir (Çizelge 4). Oysa sözleşmeli tarımın yapısı gereği her düzeydeki aktiviteye çiftçi katılımının yüksek çıkması beklenirdi.

Buna karşılık, teknik elemanların yaptıkları tavsiyeleri izleme (follow up) durumu sözleşmesizlerde küçük oranlarda kalırken, sözleşmeli grup arasında %50 ye ulaştığı görülmüştür. Bu da sözleşmeli tarımın bir başarısı olarak nite-
lenebilir. Nitekim bu durumun 4 nolu çizelgenin son sütununda da görüleceği
gibi teknik elemanların tavsiyelerinin ilk yıl uygulayan üretici oranının

Çizelge 3. Gazete Okuma ve Televizyon İzleme ve Bunlardaki Çeşitli Konularla İlgilenme Durumlarına Göre Üreticilerin Dağılımı (%).

ÜRETİCİLER	GAZETE								
	GAZETE OKUMA			SİYASAL HABER			GENEL EKONOMİK KONULARI OKUMA		
	Süre.	Ara.	Hiç	Süre.	Ara.	Hiç	Süre.	Ara.	Hiç
S.MELİ	52.1	31.2	16.6	41.3	41.3	17.4	39.1	28.3	32.6
S.SİZ	50.0	12.5	37.5	46.7	46.7	6.6	60.0	6.7	33.3
GENEL	51.5	26.6	21.9	42.6	42.6	14.8	44.3	22.9	32.8

ÜRETİCİLER	TELEVİZYON														
	TELEVİZYON İZLEME			HABERLERİ İZLEME			AÇIK OTURUMLARI İZLEME			TARIM KONULARINI İZLEME			BELGESELLERİ İZLEME		
	SÜR.	ARA.	HİÇ	SÜR.	ARA.	HİÇ	SÜR.	ARA.	HİÇ	SÜR.	ARA.	HİÇ	SÜR.	ARA.	HİÇ
S.MELİ	44.7	55.3	0.0	87.2	12.8	0.0	61.7	29.8	8.5	59.6	27.6	12.8	48.9	31.9	19.2
S.SİZ	43.7	56.3	0.0	100.0	0.0	0.0	62.5	31.2	6.3	68.7	18.8	12.5	25.0	56.2	18.8
GENEL	44.4	55.6	0.0	90.5	9.5	0.0	61.9	30.2	7.9	61.9	25.4	12.7	42.9	33.1	19.0

Çizelge 4. Teknik Elemanlarca Çiftçi Koşullarında Yapılan Araştırmalar ve Tavsiyeler Açısından Üreticilerin Dağılımı (%)

ÜRETİCİLER	ARAŞTIRMA SIRASINDA GÖRÜŞLERİ		TEKNİK ELEMANLARCA TARLASINDA DENEME		TEKNİK ELEMANLARIN YAP. TAVSİYELERİNİ		TEKNİK ELEMANLARIN TAVSİYELERİNİ	
	ALINANLAR	ALINMAYANLAR	KURULAN	KURULMAYAN	İZLEDİKLERİ UR.	İZLEMEDİKLERİ UR.	İLK YIL UYGULAYAN	DENEYEREK UYG.
S.MELİ	15.9	84.1	14.9	85.1	47.5	52.5	55.7	44.3
S.SİZ	0.0	100.0	0.0	100.0	6.2	93.8	36.4	63.6
GENEL	11.9	88.1	11.3	88.7	35.7	64.3	51.9	48.1

sözleşmeliler arasında yüksek olmasındanda anlaşılmaktadır.

sözleşmeliler arasında yüksek olmasındanda anlaşılmaktadır.

Sözleşmeli ve sözleşmesiz gruplar arasında transfer edilen bir teknolojiyi grupların birbirine yansıtma oranı %95 olarak bulunmuştur (Çizelge 5).

Çizelge 5. Kendi Denemelerini Yapmaları ve Yenilikleri Çevrelerine Yansıtma Oranına Göre Üreticilerin dağılımı (%)

ÜRETİCİLER	KENDİ TARLASINDA DENEME		YENİLİKLERİ ÇEVREDEKİ ÜRETİCİLERE	
	YAPANLAR	YAPAMAYANLAR	YANSITANLAR	YANSITMAYAN
SİZ.MELİ	70.2	29.8	95.7	4.3
SÖZ.SİZ	81.2	18.8	100.0	0.0
GENEL	73.0	27.0	96.8	3.2

Bu sonuç bize her iki gruptaki üreticilerin kendilerinin birer bilgi kaynağı gibi davrandığını kanıtlamaktadır. Ayrıca bu durum bize kimi yeniliklerin benimsenmesinde çevrenin etkisinin diğer etkilere göre (örneğin fabrika, Tarım Bakanlığı teknik elemanları gibi) neden daha yüksek bulunduğu açıklanmaktadır. Bu şekilde sözleşmeli tarım modeli içerisinde güvenilir bir bilgi kaynağından transfer edilen yeniliğin diğer gruplar üzerinde de ne kadar etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. İşte sözleşmeli tarım modeli bu özelliği nedeniyle kırsal kalkınma programlarında etkin bir araç olarak kullanılabilir.

Yine Çizelge 5'e göre, her iki grupta da kendi koşullarında deneme yapan çiftçi oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu da bize çiftçilerin sürekli bir yenilik arayışı içerisinde olduklarını, ve de sözleşmeli tarımın teknoloji transferinde belirgin başarısına rağmen bilgi kaynaklarına ulaşımında sorunlar olduğunu göstermektedir. Teknik uygulamalar açısından konu incelendiğinde, sözleşmeli ve sözleşmesiz gruplardaki üreticilerin domates tarımına uygun zirai mücadele yöntemlerini benimseyip uyguladıkları saptanmıştır (Çizelge 6).

Bu alandaki yeniliklerin benimsenmesinde sözleşmeli grup üzerinde fabrika teknik elemanlarının etkisi yüksek bulunurken, diğer grupta, Tarım Bakanlığı elemanları ile çevrenin etkisi yüksek

Çizelge 6. Zirai Mücadele Konusunda Çeşitli Uygulamalara Göre Üreticilerin ve Etkenlerin Dağılımı (%)

ÜRETİCİLER	YABANCI OT İLACI		SÜREKLİ KONTROL- LU İLAÇLAMA		KULLANILAN İLAÇ ÇEŞİTLERİNDE ARTIŞ		İLAÇLAMA KULLANIM SEKLİ					
	KULLANAN- LAR	KULLANMA- YANLAR	YAPANLAR	YAPMAYAN- LAR	OLANLAR	OLMAYAN- LAR	DEĞİŞEN- LER	DEĞİŞME- YENLER				
SÖZLEŞMELİ	87.2	12.8	86.9	13.1	72.9	27.1	50.0	50.0				
SÖZLEŞMESİZ	93.7	6.3	81.2	18.8	81.2	18.8	37.5	62.5				
GENEL	88.9	11.1	83.5	14.5	75.0	25.0	46.9	53.1				
ETKENLER	ETKENLERİN DAĞILI- MI (%)			ETKENLERİN DAĞILI- MI (%)			ETKENLERİN DAĞILI- MI (%)			ETKENLERİN DAĞILI- MI (%)		
	1	2	G	1	2	G	1	2	G	1	2	G
FAB. TEK. EL.	50.0	0.0	38.2	46.8	0.0	39.5	34.0	0.0	25.3	34.3	0.0	29.5
TK. BAK. TEK. EL.	11.2	46.0	20.0	14.5	35.3	19.7	4.0	19.0	8.4	5.7	12.5	6.8
ÇEVRE	19.0	46.0	23.6	27.4	41.2	27.6	34.0	38.1	33.8	37.1	50.0	36.4
FİRMA BAYII vb.	19.0	7.7	16.4	11.3	17.6	13.1	28.0	42.9	32.5	22.8	37.5	25.0
DİĞER	0.8	0.3	1.8	0.0	5.9	0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	2.3
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

- 1) SÖZLEŞMELİ
2) SÖZLEŞMESİZ
3) GENEL

bulunmuştur. Ayrıca zirai mücadele konusunda diğer bir bilgi kaynağı olarak ilaç bayii ve firmaların etkin rol oynadığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Gübre kullanımı ve uygulamalarında da sözleşmeli grup üzerinde fabrika teknik elemanlarının, sözleşmesiz gruplar üzerinde ise çevrenin etkisi ağırlık kazanmaktadır (Çizelge 7).

Çizelge 7. Gübreleme Konusunda Çeşitli Uygulamalara Göre Üreticilerin Dağılımı (%)

ÜRETİCİLER	GÜBRE		GÜBRE ÇEŞİDİNDE ARTIŞ			GÜBRE KULLANIM ŞEKLİ VE ZAMANI			
	KULLANANLAR	KULLANMAYANLAR	OLANLAR	OLMAYANLAR	DEĞİŞENLER	DEĞİŞMEYENLER			
SÖZLEŞMELİ	100.0	0.0	56.5	43.5	39.6	60.4			
SÖZLEŞMESİZ	100.0	0.0	43.7	56.3	31.3	68.7			
GENEL	100.0	0.0	53.2	46.8	37.5	62.5			
ETKENLER	ETKENLERİN DAĞILI MI (%)			ETKENLERİN DAĞILI MI (%)			ETKENLERİN DAĞILI MI (%)		
	1	2	G	1	2	G	1	2	G
FAB. TEK. EL.	47.6	0.0	35.7	52.9	0.0	41.9	68.0	0.0	51.5
TK. BAK. TEK. EL	19.0	14.3	17.8	5.9	11.1	7.0	16.0	0.0	12.1
ÇEVRE	33.4	78.6	44.6	41.2	77.8	48.8	16.0	100.0	36.4
FİRMA BAYII vb.	0.0	0.0	0.0	0.0	11.1	2.3	0.0	0.0	0.0
DİĞER	0.0	7.1	1.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

- 1) SÖZLEŞMELİ
2) SÖZLEŞMESİZ
G) GENEL

Bu yenilik açısından sözleşmesiz çiftçilerin sözleşmelileri etkin bir bilgi kaynağı olarak kullandıkları ifade edilebilir. Diğer taraftan değişik toprak yapılarına uygun miktarda gübre kullanımında fabrika ve Tarım Bakanlığı elemanlarının etkisi görülmezken, genelde gübrelemenin toprak analizine dayanılmadığı gözlenmiştir. Nitekim, toprak analizi yaptıran üretici oranlarının her iki grupta düşük kaldığı görülmektedir (Çizelge 7'nin devamı). Toprak analizi yapılması yönünden fabrika teknik elemanlarının sözleşmeli grup üzerindeki etkisi az olmasına karşılık, diğer grupta Tarım Bakanlığı teknik elemanlarının etkisi daha fazla bulunmuştur.

Çizelge 7.'nin Devamı

ÜRETİCİLER	KULLANDIKLARI GÜBRE DOZLARINDA DEĞ.		TOPRAK ANALİZİ			TOPRAK ANALİZİ YAPTIRANLARDAN ÖNERİLEN DOZLARI		
	OLANLAR	OLMAYANLAR	YAPANLAR	YAPMAYANLAR	YAP. TEK. YIL SAY.	KULLANANLAR	KULLANMAYANLAR	HİÇ KULLANMAYAN
SÖZLEŞMELİ	62.5	37.5	21.3	78.7	2.2	80.0	10.0	10.0
SÖZLEŞMESİZ	81.2	18.8	33.3	66.7	3.2	80.0	20.0	0.0
GENEL	67.2	32.8	24.2	75.8	2.5	80.0	13.3	6.7

ETKENLER	ETKENLERİN DAĞILI MI (%)			ETKENLERİN DAĞILI MI (%)		
	1	2	G	1	2	G
FAB. TEK. EL.	25.0	0.0	16.9	23.5	0.0	16.7
TK. BAK. TEK. EL	5.0	7.1	5.1	29.4	62.5	41.7
ÇEVRE	70.0	92.9	78.0	35.3	25.0	33.3
FİRMA BAYII	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
DiĞER	0.0	0.0	0.0	11.8	12.5	8.3
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

1)SÖZLEŞMELİ 2)SÖZLEŞMESİZ G)GENEL

Buraya kadar incelenen konularda sözleşmeli tarım modelinin saptanan olumlu etkileri ortaya konmuştur. Buna karşılık, özellikle makinalı hasadın ve çapa makinasının yaygınlaştırılmaması, ürün maliyetini olumsuz yönde etkileyen eksiklikler olarak belirlenmiştir. Yörede , sürekli artan domates ekiliş alanları konuya daha da önem kazandırmaktadır. Ayrıca Türk tarımında çok önemli bir eksiklik olan kayıt tutma alışkanlığının sözleşmeli üreticiler arasında da yerleştirilememiş olması ve diğer eksiklik olarak görülmüştür.

Domates üreticileri arasında sözleşmeli tarımın tercih edilmesinin en önemli nedeni pazar garantisi (Çizelge 8), buna karşılık sözleşme yapmayan üreticiler açısından model içerisinde çalışmama nedenleri olarak başlıca fiyat yeterliliği ve teslimattaki sorunlar olarak saptanmıştır (Çizelge 9).

Çizelge 8. Üreticilerin Sözleşmeli Tarımı Tercih Etme Nedenleri ve Dağılımı

NEDENLER	DAĞILIMI (%)
PAZAR GARANTİSİ	69.6
TEKNİK BİLGİ, GİRDİ PAZAR GARANTİSİ	30.4
TOPLAM	100.0

Çizelge 9. Üreticilerin Sözleşmeli Tarımı Tercih Etmeme Nedenleri ve Dağılımı

NEDENLER	DAĞILIMI (%)
PİYASA FİYATLARININ DAHA AVANTAJLI OLMASI	40.6
TESLİMAT SORUNU	34.4
KONTRATIN TEK TARAFLI OLMASI	18.7
FİYAT TESPİTİNDE ENFLASYONUN DİKKATE ALINMAMASI	6.3
TOPLAM	100.0

Pazar garantisinin yanısıra, yeni tekniklerin ve çeşitlerinde etkisiyle domates veriminde meydana gelen önemli artışlar nedeniyle sanayi domates ekiminde diğer ürünlerin aleyhine (özellikle pamuk) bir gelişim gözlenmiştir. Sözleşmeli tarımın başladığı ilk yıllardan son yıllara doğru üreticilerin ekiliş alanlarını arttırdıkları gözlenmiştir (Çizelge 10)..

Çizelge 10. Sözleşmeli ve Sözleşmesiz Üreticilerde Domates Üretim Alanlarının Değişimi

	SÖZLEŞME ÖNCESİ (da)	SÖZLEŞME BAŞLANGICI (da)	SÖZLEŞMENİN SON YILLARI (da)
ÜRETİM ALANI (SÖZLEŞMELİ)	3.1	26.2	48.8
	İLK YILLARDA		SON YILLARDA
ÜRETİM ALANI (SÖZLEŞMESİZ)	18.6		20.3

Bu sonuçta sözleşmeli tarım modelinin olumlu bir etkisi olarak vurgulanabilir. Buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra sözleşmeli tarım yapan üreticilerin sorunlarının ele alınmasında da yarar görülmüştür (çizelge 11). Üreticilerin %30'dan fazlası üretime ilişkin teknik bir sorunları olmadığını vurgularken, %50'ye yakın düzeyde üretici zirai mücadele alanındaki problemler ile özellikle makinalı hasadın yapılamayışını önemli sorunlar olarak vurgulamışlardır. Bu gruptaki üreticilerin teknik konular dışındaki diğer sorunları ise;

- Alıcı firma karşısında organize olamamaları,
 - Ürün arzına bağlı olarak teslimatta ortaya çıkan güçlükler,
 - Sözleşme fiyatlarının maliyetler ve enflasyon karşısında düşük düzeyde kalması,
 - Taahhüt miktarlarının belirlenmesinde gerçek domates verimin yeterince dikkate alınmaması,
- olarak saptanmıştır.

SONUÇ

"Sözleşmeli Tarım'ın Türkiye ve diğer ülkelerdeki uygulamalarına ve ko-nyuyla ilgili araştırma bulgularına bakılarak, model;

Çizelge 11. Teknik ve Pazarlama Sorunları ve Dağılımı.

TEKNİK SORUNLAR		P A Z A R L A M A S O R U N L A R I			
		FABRİKA İLE İLGİLİ		SERBEST PİYASA İLE İLGİLİ	
SORUNLAR	DAĞILIMI (%)	SORUNLAR	DAĞILIMI (%)	SORUNLAR	DAĞILIMI (%)
Teknik Sorunu Olmayanlar	32.3	Teslimattaki aksamalar	54.4	Piyasada istikrarsızlık ve fiyatların düşüklüğü	44.7
Hastalık ve Zararlılarla Mücadele (Özellikle Virus ve Nematod)	27.1	Fiyatların düşük belirlenmesi	14.0	Üretimin Planlanmaması Dolayısıyla Arz Fazlalığı	27.8
Makinalı Hasadın Olmaması	16.9	Sorun Yok	7.0	Üreticinin Örgütlenememesi	6.9
Su Yetersizliği	15.2	Ekim programının İyi Yapılanması (Daha Düzenli Teslimat İçin)	5.3	Pazarlarda Yer Temini	6.9
Diğer	8.5	Ödemelerdeki Aksamalar	3.6	Sorun Yok	3.4
TOPLAM	100.0	Üreticinin Organize Olmaması	3.5	Diğer	10.3
		Kontratın Tek Taraf Lehine Olması	1.7		
		TOPLAM	100.0	TOPLAM	100.0

- teknoloji tranferinde,
- yeniliklerin benimsenip - yayılmasında,
- üretimde sağladığı önemli artışlarda,
- bütün bunlara bağlı olarak sözleşme altında çalışan üreticilerin gelirini arttırarak, yaşam standardının yükseltilmesinde,
- genel anlamda ise kırsal kalkınmaya yardımcı olması nedeniyle, üzerinde önemle durulmasını gerektirmektedir.

Sözleşmeli tarım, bünyesindeki iki ana gruptan birisi olan firmalar açısından ise;

- istenilen miktar ve kalitede ürün elde edilmesi,
 - üretimde süreklilik ve istikrarın sağlanması açısından,
- oldukça önem arz etmektedir.

Diğer taraftan, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle kapitalist ekonomik sistemle ve onun rekabet koşullarıyla yeni tanışan ülkelerin kırsal kalkınmasında ve tarımsal işletmelerin rekabet piyasasına uyumunda sözleşmeli tarımın önemli bir potansiyele sahip olduğu belirtilebilir.

Türkiye'de devlet tarafından başlatılan şeker pancarı sözleşmeli tarımı daha sonra özel teşebbüs tarafından en yaygın uygulama alanını sanayi domatesi üretiminde bulmuştur. Ele alınan bu araştırmanın bulgularından hareketle, salçalık domates üretiminde uygulanan bu modelin teknik ve pazarlama alanındaki kimi eksikliklerine karşın, domates tarımında yeniliklerin benimsenilip-yayılmasındaki etkisi, üretimde sağladığı önemli artış ve sözleşmeli çiftçilerin yaşam standardını yükseltmesi, sözleşmeli tarımın başarılı yönleri olarak ortaya konabilir.

Model, uygulamadaki kimi aksaklıkları giderilerek, başta meyve-sebze olmak üzere gıda sanayine yönelik çok sayıda tarımsal üretim dalında uygulanabilme potansiyeline sahiptir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerde süpermarket zincirleri tarafından taze olarak tüketime sunulan (meyve-sebze; tavuk eti, yumurta v.b.) tarımsal ürünlerde uygulaması yaygın olarak görülen ve sözleşmeli tarımın (contract farming) farklı bir uygulaması olan sözleşmeli pazarlama (contracting market) modelinin, ülkemizde de bu zincirlere sahip firmalar tarafından kullanılması önerilebilir. Modelin bu amaçla kullanılması üreticinin pazarlama riskini ortadan kaldırması, ürünün değerlendirilmesi, tarımsal üretim planlamasına yardımcı olması ve tüketiciye ucuz mal sunabilme gibi nedenlerle önem arz etmektedir.

Diğer taraftan yayım kuruluşlarının bu modelin yaygınlaştırılmasında etkin rol oynaması son derece önemlidir. Bunun gerçekleştirilmesi içinde, yayım ku-

ruleşlarının yayım politikalarını gözden geçirerek yalnızca teknoloji transfer eden organizasyonlar olarak hareket etmesi değil, aynı zamanda tarımsal ürünlerin pazarlanmasında etkin rol oynayabilecek bir yapılanmaya yönelmeside özellikle Türkiye tarımında çoğunluğu teşkil eden küçük işletmeler açısından yararlı görülmektedir.

Bugüne kadarki uygulamalar içerisinde, sözleşmeli tarım modelinin hukuksal yönden daha sağlam temeller üzerine oturtulması yönünden bazı yasal düzenlemelere gereksinim olduğunda belirtmekte yarar görülmüştür. Ayrıca, sözleşmeli tarım modeli içerisinde yer alan çiftçilerin örgütlenerek hareket etmesinin firma karşısında sağlayacağı yararlar burada vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. *Economist* (1988). *Land of milk and cabbage*. 307 (7545): 9-11 (survey) U.K.
2. -----(1988) *Freeing Russia's farms*. 308 (7562): 37-38. U.K.
3. *Glover, D.U. (1983) Contract farming and the transnationals. Dissertation Abstracts International, A.44 (1): 231-232.*
4. *Kauffman, D (1984). An evaluation of the potential for a market in hog contracts. Agricultural Economic Report, Department of Agricultural Economics, Michigan State University.*
5. *Kirk, C (1987). Contracting out: plantations, smallholders and transnational enterprise, IDS Bulletin 18 (2): 45-51 UK.*
6. *Levin, R (1988). Contract Farming in Swaziland: Peasant differentiation. African studies 47(2): 101-120.*
7. *Lewis, R.G. 1983. A Technology transfer success story: contract growing of flue-cured tobacco in jamaica. Agribusiness Worldwide. 4 (6): 18-27.*
8. *Ol, J.C. (1986). Commercializing China's rural cadres. Problems of communism. 35(5): 1-15.*

TARIMSAL PROJE VE PROJE AŞAMALARI

*Yrd. Doç. Dr. Semiha KIZILOĞLU,
Prof. Dr. Cahit KARAGÖLGE*

I. GİRİŞ

Tarım, ülkemizde milli gelire en fazla katkıda bulunan bir sektördür. Dolayısıyla kalkınmanın da büyük ölçüde tarıma dayalı olarak gerçekleşmesi gerekir. Bu durum, tarımsal üretim faktörlerinin ve tarım sektörü için ayrılan sınırlı finansman kaynaklarının en etkin bir şekilde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Kıt üretim faktörlerinden en iyi şekilde yararlanma diğer bir ifade ile azami fayda sağlama ise, yatırımların belirli bir plan dahilinde yapılması ile mümkün olmaktadır.

Yatırımların plan dahilinde yapılabilmesi için de hazırlanacak projelerle, yatırımların amacının, sahasının, nasıl gerçekleştirileceğinin, gelir ve gider durumlarının, yaratacakları ekonomik ve sosyal faydalığın açıklanması gerekir.

1963 yılından beri planlı kalkınma devresine giren ülkemizde, yatırım projelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesi büyük bir önem arz etmektedir.

İşte bu makalede, yatırımların plan ve program amaçlarına uygunluğunu ve alacakları öncelik sırasını belirlemede bir araç olan projenin, tanımı ve çeşitlerine, aşamalarına yer verilmiştir.

Yatırımların, plan ve program amaçlarına uygunluğunu ve alacakları öncelik sırasını belirlemede bir araç olan projenin tanımını yapmadan önce sık sık kullanılacak yatırım ve plan kavramlarını açıklamak yararlı olur.

Genel olarak yatırım, kaynakların belli bir ekonomik, sosyo ekonomik veya sosyal gaye için kullanılması olarak tanımlanırsa da yatırım kavramını makro ve mikro açıdan ele almak gerekir. Makro açıdan yatırım bir yıl içerisinde milli gelirin tüketilmeyerek sermaye stokuna ilave olunan kısmıdır. Mikro açıdan ise, yeni bir üretim birimi kurmak veya mevcut bir tesisi geliştirmek veya ömrünü uzatmak için yapılan tüm harcamalar şeklinde tanımlanabilir (Erkuş, Rehber, 1983).

Plan; Modern ekonomi ilminin ortaya koyduğu bir metod olarak karşımıza çıkan plan basit anlamda etüd, araştırma ve projenin bir program içerisinde yürütülmesini ifade etmektedir. Milli seviyede ekonominin gelecekte belirli bir dönem içinde hangi ekonomik ve sosyal politikalara göre yönetileceğini gösteren bir hükümet programı şeklindeki plan ise kalkınma planını oluşturmaktadır (Erkuş, Rehber, 1983).

Kalkınma planları Türkiye'de 5 yıllık dönemler halinde 1963 yılından itibaren yapılmaktadır. Hazırlanan 5 yıllık kalkınma planlarımız toplam yatırımlar, yatırımların kamu ve özel sektör arasındaki bölünüşü, dış ekonomik ilişkiler, sektör programları uygulama politikaları, dış ekonomik ilişkiler ile sosyal ve idari konuları içermektedir.

O halde makro anlamda yatırım planlaması ile gaye optimum ekonomik ve sosyal faydaların sağlanması için bir ülkenin kaynaklarının en iyi şekilde planlanmasıdır.

Mikro anlamda yatırım planlaması ise bir ferdin veya bir işletmenin, bir firmanın maddi kaynaklarının ekonomik açıdan iyi şekilde planlanmasıdır.

PROJENİN TANIMI VE PROJE ÇEŞİTLERİ

Projenin Tanımı; Pratikte proje denilince bir konu etrafında düşüncenin yoğunlaşması, bir çözüm veya çıkış yolunun aranması çabası anlaşılır. Oysa genel bir ifade ile proje; belirli bir faaliyetin belirli masrafla maksimum faydayı sağlayacak biçimde planlanması olarak tanımlanır.

Plan ve programlara uygun olarak hazırlanacak projeler, yatırımların yaratacağı faydaları ölçme yanında yatırımları birbirleriyle karşılaştırma imkanı verme özelliğini de dikkate alarak bu makalede projenin tanımını şu şekilde yapacağız.

Proje; Yapılacak herhangi bir faaliyetin amacını, sahasını, detayını, yaratacağı faydayı önceden gösteren ve böylece alternatif faaliyetler arasında seçme imkanı veren, ayrıca uygulamaya esas teşkil eden bir plandır (rapordur) denilebilir (Erkuş, Rehber, 1983).

Proje Çeşitleri

Projeleri, hazırlanış amaçlarını başlıca iki grup altında toplayabiliriz (Ateş, 1972).

1. Kâr amacı ile yapılmayan projöeler

2. Kâr amacı ile yapılan projeler.

Kâr amacı ile yapılmayan projeler: Bu tip projelerin maliyetleri hesaplandığı halde,, faydalarını parasal olarak ifade etmek veya ölçmek oldukça zordur. Bu projelere tarımsal araştırma projeleri, belediye hizmetleriyle ilgili olan projeleri (kanalizasyon, kaldırım, aydınlatma v.s.) örnek olarak verebiliriz.

Kâr amacı ile yapılan projeleri de şu başlıklar altında toplayabiliriz.

a. Doğal Kaynaklara Dayanan Projeler: Keban projesi gibi ulusal menfaatlar açısından, bölgenin doğal bir neticesi olarak ele alınıp uygulanması gerekli olan projelerdir. Fırat nahrinin sahip olduğu su potansiyelinin, Türkiye'nin büyük bir elektrik ve sulama suyu ihtiyacına cevap verebilecek güçte bulunması. Bölgede böyle bir dev projenin uygulanmasını ulusal çıkarlar açısından yararlı kılmaktadır.

b. Politik ve Stratejik Projeler: Bazı kara ve demiryollarının yapılması, harp sanayii projeleri, radar projeleri gibi ulusal menfaatlar ve ülkenin bağımsızlığı için hiçbir şey düşünmeden uygulanması gereken projelerdir.

c. Genel kalkınma planına dayanan projeler: Bölgeler arası dengeli bir kalkınmayı sağlamak için uygulanması gerekli projeler gibi bazı projelerin uygulanmasını devletin kalkınma planı, öngörüyorsa bu gibi projeler uygulamada öncelik kazanır.

d. Sektörel Çalışmalara Dayanan Projeler: Sektörler arasında veya aynı sektörün kasimleri arasında uygulanmasında öncelik istenen projeler çeşitlidir. Üçüncü beş yıllık kalkınma planında öncelik tanınan sanayi sektörünün alınması nedeniyle bu dönemde sanayi projelerine ağırlık verilmesi gibi Tarım sektörünün hayvancılık şubesine diğer şubelerine göre daha fazla öncelik verilmesi de sektör için önceliklere bir örnek olarak gösterilebilir.

Projeleri uygulama şekline görede üç gruba ayırabiliriz

1. Tesis projeleri

2. Genişleme (tevsii) projeleri

3. Modernleştirme ve yenileme projeleri gibi

TARIMSAL PROJELER

Tarımsal projeler tarımın çeşitli alt sektörleri ile ilgilidir.

Tarımsal amaçlarla, herhangi bir sosyal ve ekonomik gayeye yönelik olarak kaynakların kullanılmasına yapılması gerekli faaliyetlerin ortaya koyduğu çerçevenin bütünü tarımsal projeyi oluşturmaktadır (Erkuş, Rehber, 1983).

Tarımsal projeleri aşağıdaki şekilde ana sınıflara ayırmak mümkündür.

1. Alt Yapı Projeleri: Mevcut fiziki şartları iyileştirmek, ıslah etmek amacıyla üretim alanlarında yapılan projelerdir. Sulama, drenaj, arazi ıslahı ile ilgili projeleri bu gruba örnek olarak verebiliriz.

2. Hayvansal ve Bitkisel Üretim Projeleri: Hayvansal ve bitkisel ürünlerin üretimine yönelik projelerdir. Tek tek bitkisel ve hayvansal üretim projeleri olacağı gibi bir tarımsal işletmenin kurulması ve reorganizasyonu ile ilgili projeler bu proje grubuna girer.

3. Pazarlama Hizmetine Yönelik Projeler: Bu gruptaki projeler tarımsal ürünlerin üreticiden tüketiciye kadar geçen tüm pazarlama hizmetlerine dönük olan projelerdir. Bu tip bir proje pazarlama hizmetlerinden bir tanesini ele aldığı gibi birkaçını veya tamamını için alan entegre bir proje de olabilir. Bu gruptaki projelere soğuk hava deposu, konserve fabrikası projeleri örnek olarak verilebilir.

4. Tarımsal Eğitim Projeleri: Çiftçilerin ve tarımsal hizmet yapan tüm kişilerin teknik, sosyal ve ekonomik yönden bilgi edinmelerini amaçlayan projelerdir.

5. Tarımsal Araştırma Projeleri: Tarımla ilgili problemlerin çözümü, yani tekniklerin geliştirilmesi, ıslah ve adaptasyon v.b. konularda yapılan projelerdir. Daha açık bir şekilde ifade etmek istersek araştırma projesi araştırmanın amacını, başlangıç ve sonunu tayin eden ve ne şekilde yapılabileceğini gösteren ayrıntılı bir plandır.

Yukarıda beş madde halinde özetlemeye çalıştığımız tüm konuları içeren projeler ülkesel, bölgesel projelerdir. Bu tip projeler sosyal ve ekonomik yarar amacını güderler. Daha çok kar amacına yönelik, çoğunlukla üretim ve ürün değerlendirmeyi kapsayan projeler ise işletme düzeyindeki projelerdir.

Tarım sektörünün yapısı ve karakteri gereği tarımsal projelerin gerek hazırlama ve gerekse değerlendirme yönünden diğer sektör projelerine göre farklı ve güç tarafları bulunmaktadır.

PROJE AŞAMALARI

Uygulama safhasına gelmiş olan bir proje Şekil 1'de görüldüğü gibi 4 aşamadan geçmiştir.

Proje fikrinin oluşmasından başlayarak ön çalışma, hazırlama, değerlendirme ve uygulama olmak üzere 5 aşamayı içeren süreç proje aşamalarını oluşturmaktadır.

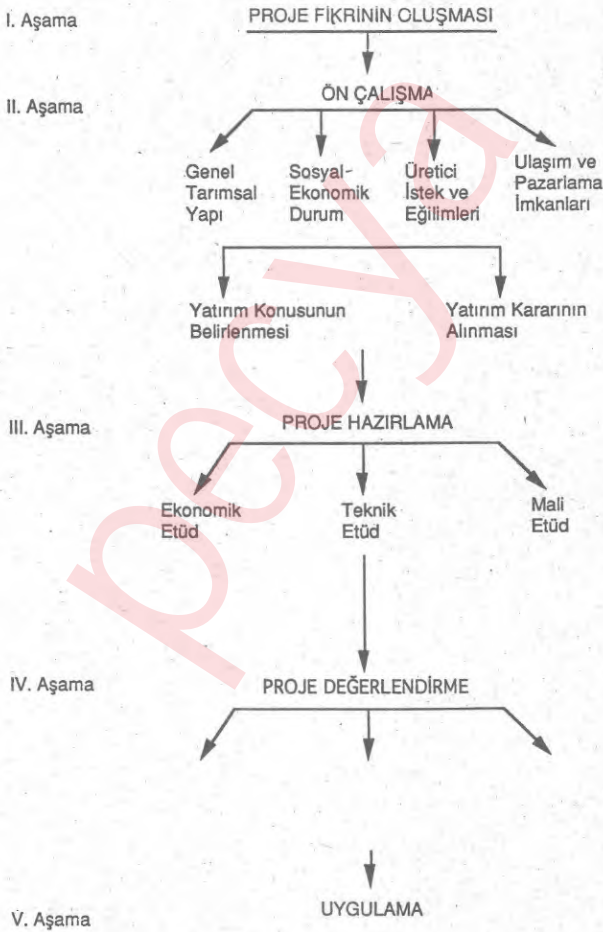
Proje Fikirlerinin Oluşması

İlk aşamada, bir yatırım veya işletme kurma düşüncesi doğar. Bu fi-

kir herhangi bir müteşebbisin zihninde, yeni bir proje veya mevcut bir işletme bir tevsi yatırım veya ek bir üretim ünitesi gibi oluşur.

Proje fikrinin oluşmasına, ortaya çıkan bir ihtiyaç veya daha şiddetlenen bir ihtiyaç neden olabileceği gibi teknolojinin, doğal kaynakları ekonomik olarak işletecek kadar gelişme göstermesi de etken olabilir. Ayrıca fiyatlar arasındaki ilişkilerin yeni proje olanaklarını yaratacak şekilde değişmesi de kaynak olabilir.

Makro seviyede proje fikrinin oluşmasını ele alalım. Dış ticaret dengesinin sağlanması (döviz kazançları için ithalatın kısılması veya ihracatın artırılması) yurt içi gıda ihtiyacının daha iyi bir şekilde karşılanması, yerli endüstriler için ham madde arzının sağlanması ihtiyacı, ayrıca ülkedeki bir mahrumiyet bölgesini veya halkın fakir bir kesimini kalkındırma ihtiyacı proje fikirlerinin oluşmasına neden olur (Bishop, 1982)

Şekil 1. Proje Aşamaları.

Ön Çalışma

Proje fikrinin oluşmasından sonra yatırım konusunun belirlenmesi ve yatırım kararının verilmesi gerekir. Daha önce de açıklamaya çalıştığımız gibi yatırımlar makro ve mikro düzeyde farklı anlamlar taşımaktadırlar.

Makro düzeydeki yatırımın konusu ve yatırım kararının verilmesi, yatırımı gerçekleştirecek olan kuruluşun görüş ve düşüncelerine bağlı kalacağı muhakkaktır. Buna rağmen gerek makro düzeyde gerek mikro düzeyde yapılacak bir yatırımın konusunun belirlenebilmesi için yatırım yapılacak bölgenin (makro düzeyde) veya işletmenin (mikro düzeyde):

- Genel tarımsal yapısı,
- Sosyo-ekonomik durumu,
- Üretici istek ve eğilimleri,
- Ulaşım ve pazar olanakları v.b. konulara ilişkin bir ön çalışmanın yapıp, gerekli olan verilerin toplanması gerekir. Bu verilerden yararlanılarak sulama, hayvancılık, bitkisel üretim v.b.. yatırım konusu, tek amaçlı olarak belirlenebileceği gibi çok amaçlı bir yatırım olarak ta tesbit edilebilir.

Daha sonraki aşamada ise, bölgedeki üreticiler de (makro düzeyde) işletmecinin (mikro düzeyde) istek ve eğilimleri işletme yapıları ve özellikle belirlenen yatırım konusunun yapısı dikkate alınarak yatırımın genel çerçevesi çizilir. Örneğin yatırım konusu hayvancılık seçilmiş ise, bölge üreticilerinin bu konudaki düşünceleri de dikkate alınarak, yatırımın (yeni ırkların ithali veya mevcut hayvanların ıslahı, bölgedeki süt üretiminin artırılması ve işleme imkanlarının geliştirilmesi, besi hayvancılığına yer verilmesi gibi) daha belirgin hale getirilmesi gerekir. Yatırım kararı alabilmek için de çeşitli konularda yatırımla ilgili bir ön çalışmanın yapılması zorunludur.

Proje hazırlamaya girmeden önce yatırım kararının alınabilmesi için yapılan ön çalışmada teknik ekonomik ve mali açıdan genellikle şu noktalar dikkate alınır.

1. Yatırım için gerekli üretim faktörlerinin belirlenmesi ve mevcut durumları,
2. Yatırım mallarının iç ve dış pazar durumu.
3. Yatırım projesi gerçekleştiğinde işletmeyi faaliyete geçirmek için gerekli hammadde ve yardımcı madde durumu,
4. Üretilmesi düşünülen ürünlerin talep ve fiyat durumu,
5. Üretilen ürünlerin maliyetleri,

6. Yatırım konusu ile ilgili olan kanun ve yönetmelik maddeleri nelerdir?

7. Yatırım tutarı hesaplanarak, devletin bu yatırım dalında sağladığı kolaylıklar verdiği öncelikler ve teşvik uygulamalarının olup olmadığı araştırılmalıdır.

Yatırım konusuna göre daha da artırılabilir olan yukarıda değindiğimiz noktalara, şayet yapılan ön çalışma sonucunda olumlu cevaplar alınırsa proje yapma kararı kesinleşir.

Yatırım konusu belirlendikten sonra alınan yatırım kararı bir ön karardır. Bu kararın projelendirilmesi tamamlandıktan ve çeşitli yönlerden değerlendirilmesi yapıldıktan sonra yatırım kararı kesin halini alır. Yani hazırlanan proje uygulamaya geçilir.

PROJE HAZIRLAMA

Proje hazırlama bir grup işidir. Grupta yer alanlar gerekli teknik bilgiye sahip olmaları gereklidir. Proje hazırlamada başarılı olabilmek, proje lideri ile projeyi hazırlayanlar arasında iyi bir diyalogun kurulmuş olmasına, işlemlerin belirli bir plan dahilinde yapılmasına bağlıdır. Konuyu biraz daha açıklamaya çalışalım. Bir işletmecinin, bir müteşebbisin çok küçük bir işletmede veya küçük tarım işletmesinde projesini, yapılabilirlik etüdünü kendisinin yaptığını görürüz. Bugün çoğu proje hazırlama, yapılabilirlik etüdüleri çeşitli konularda uzmanlaşmış kişilerden oluşan ekipler (gruplar) tarafından yapılır.

Herhangi büyük bir proje hazırlama grubu şartlarına göre ideal olarak aşağıda sayılan branşlardaki kişilerden oluşan bir grup olmalıdır.

- Bir işletmeci veya endüstriyel ekonomist (Genellikle proje lideri olması istenir).

- Bir pazarlamacı,

- Bir veya daha fazla ilgili konuda uzmanlaşmış teknolog,

- Bir makina veya endüstri mühendisi,

- Bir proje konusuna bağlı olarak ihtiyaç duyulursa bir inşaat mühendisi,

- Bir muhasebe uzmanı,

- Arazi plancıları, Laboratuvar uzmanları,

Küçük projelerin hazırlanmasında başta işletme ekonomisti ile birlikte bir mühendis (konuya bağlı sahası) ve bir muhasebeci uzmandan oluşan üçlü bir ekip yeterli olabilir.

Başarılı proje hazırlama ve değerlendirme, grubu oluşturan uzmanla-

rın sık sık bulgularını birbirlerine aktarmalarına ve diğer uzman arkadaşlarının ilgili konudaki fikirlerini almalarına, bir plan dahilinde çalışmalarına bağlıdır. Başarılı bir çalışma için örneğin gruptaki işletme ekonomisti talep tahmini sonucunda, bulunduğu işletme kapasitesini önce teknik uzmana aktaracak. Teknik uzman teknik şartların bu kapasitede işletmenin kurulmasını uygun olup olmadığını açıklayacak. Muhasebe uzmanı, bu kapasitede bir işletmenin yatırım miktarını hesaplayıp, mali imkanların buna yetip yetmeyeceğini araştıracaktır (Erkuş-Rehber, 1983).

Yani grubun, proje hazırlama çalışmaları esnasında, ekonomik, teknik ve mali etüd bölümleri aynı anda tek bir amaca doğru yönlendirilmiş ve birbirleriyle uyumlu olmalıdır.

Yukardaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi proje hazırlama safhaları başlıca 3 ana grup altında toplanmaktadır.

1. Ekonomik etüdü
2. Teknik etüdü
3. Mali etüdü

1. Ekonomik Etüdü

Bir projenin hazırlanmasında aşağıda sayılan konular ekonomik etüd kapsamına girmektedir.

- Projenin genel tanımı ve nedeni
- Piyasa etüdü
- Kuruluş yeri ve seçimi
- Kapasitenin tayini
- Projenin yaratacağı ekonomik faydalar,

Projenin Genel Tanımı ve Nedeni

Yatırım kararından sonraki aşamada yer alan projenin genel tanımı ve nedeni proje hazırlığının ilk basamağını teşkil eder.

Bu aşamada, projeyi yürütecek kuruluş ve kişiler hakkındaki bilgilere, yatırım hakkındaki genel bilgilere ve projenin yapılma (yatırım) nedeni gibi üç kalemde toplanan bilgilere ihtiyaç vardır.

Projeyi yürütecek kuruluş ve kişiler hakkındaki bilgiler ise, Projenin adı, proje sahibi firma veya kuruluş adı, hukuki şekil v.b. Yatırım hakkındaki genel bilgiler ise aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1. Yaklaşık yatırım tutarı,

2. Yatırımın yaklaşık başlama ve tamamlama tarihleri.
3. Yatırımı finanse edecek kuruluşlar hakkında bilgiler.

Projenin (Yatırım) nedeni: Proje ile gerçekleştirilmesine çalışılan yatırımın özelliği ve milli, bölgesel veya işletme seviyesinde oluşu v.b. özellikleri dikkate alınarak, projenin gerekçesi (nedeni veya yapılma sebebi) açıklanmalıdır.

Projenin amacını ve nedinini açık bir tarzda ortaya koyabilmek için aşağıda belirtilen konulara cevap verilmesi hatta cevapların rakam ve tablolara dökülmesi gerekir.

1. Projenin ülkede uygulanan milli ve bölgesel kalkınma ve plan ve program hedeflerine uygunluğu nedir?
2. Proje bağlı olduğu sektör veya alt sektörün kalkınma yolundaki güçlüklerini ortadan kaldırmaya veya asgariye indirmeye yönelik midir?
3. Proje öncelikle ait olduğu tarım sektörünün acil ihtiyaçlarını karşılayacak durumda mıdır?
4. Projeye ortaya konan yatırımın bölge, ülke ve işletme ekonomisine sağlayacağı faydalar hangi hususlarda olacak.

Piyasa Etüdü

Daha önce açıklamaya çalıştığımız bölümlerden oluşan ekonomik etüd, işletmenin ne kadar mal veya hizmet üretmesi gerektiğini ve bunun hangi fiyatlardan satılabileceğini, üretilecek ürün için pazar araştırmasını, tahmini yapılan taleple orantılı olarak işletmenin nerede ve hangi kapasiteyle kurulması gerektiğini ortaya koyar.

Proje hazırlamanın en önemli temel aşamalarından olan piyasa etüdünün yapılması ile de projenin üreteceği malın hangi fiyattan ve ne kadar üreteceği tahmin edilir.

Bir piyasa etüdünün temel amacı, projenin uygulama safhasına geçtiğinde karşılayacağı üretim miktarını ve fiyatını tahmin etmektir. O halde piyasa etüdünün amacının cevap verdiği iki soru mevcuttur.

- Gelecekte ürettiği üründen ne kadar satabilirim?
- Hangi fiyattan satabilirim?

Piyasa etüdü ile güdülen amacın gerçekleştirebilmesi için, kurulması düşünülen işletmelerde üretilecek ürünleri ile ilgili olarak aşağıdaki bilgilere ihtiyaç vardır.

- Araştırma konusu ürünle ilgili üretim, tüketim, ithalat, ihracat, miktarları ile fiyat serilerinin tesbiti. Genellikle 10 yıllık seriler yeterli sayılmaktadır.

- Ürünlerin kullanım yerleri,
- Mevcut durumda arz kaynakları, diğer işletmeler (aynı bölgede), ithal yerleri.
- Üretilen ürünle rakip ve tamamlayıcı durumda olan ürünler nelerdir?
- Tüketicilerin özellikleri
- Tüketicinin zevkine etki yapılıp, talebi artırmak mümkündür diğer bir ifade ile reklam ihtiyacının belirlenmesi,
- Fiyata ve üretim etki yapan vergi, gümrük ve ithalat politikaları,
- Hükümetin üretilen ürünle ilgili ekonomik politikası.

Yukarıda açıklanan hususların araştırılmasında kullanılan örnek formlar, ülke içi ve diğer ülkelerdeki üretim-tüketim ve ürünlerin kullanım yerleri dikkate alınarak tablo 1 ve 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Üretilen Ürünlerin Yurtiçi Üretim, Tüketim, İthalat ve İhracat Miktarları.

Yıllar	Üretim	Tüketim	İthalat	İhracat
1-10				
.				
.				
5				
.				
.				
10				

Tablo 2. Türkiye'de ve Diğer Ülkelerde Üretilen Ürünlerin Kullanım ve Miktarları.

Kullanım	Türkiye'de		Diğer ülkelerde	
	Miktar	%	Miktar (*)	%
1. ...				
2. ...				
.				
.				
İhracat				
Toplam	100		100	

(*) Miktarlar mutlak değer olarak alınır.

Piyasa etüdünde, fiyatlarla talep arasında bir bağıntı bulunmalı ve bu bağıntının değişimi incelenmelidir. Yapılan bu incelemenin üretime ge­ çildiğinde, fiyat politikasının tesbitinde yardımı büyük olacaktır (Pakde­ mirli, 1983).

O halde piyasa etüdünün çerçevesini, piyasada rol oynayan arz-talep ve fiyat gibi faktörlerin analiz ve değerlendirilmesi meydana getirmek­ tedir.

- Piyasa Araştırması

Bir pazarın genişliği tüketicilerin satın alma güçlerinin yanında, sayı­ larına da bağlı olması nedeniyle piyasa araştırması ile üretilmesi düşü­ nülen ürünle ilgili pazar potansiyeli ve firmanın alabileceği satış hacmi­ nin tesbiti yapılır.

O halde üretim ve satış hacmi belirlenirken araştırılması gereken ko­ nuların başında, pazarın genişliği diğer bir ifade ile tüketici sayısı gelir. Bunun yanında proje ile üretilecek ürünün yer alacağı pazarda, bulunan­ ların sayısı, sosyal nitelikleri ve gelir durumlarının bilinmesi gerekir.

Piyasa etüdünün önemli bir bölümünde arz ve talepten sonra devle­ tin pazarla ilgili müdahalelerini ve fonksiyonlarını araştırıp incelemek oluşturur. Kıt üretim yıllarında üreticiyi korumak için aldığı tedbirler, sübvansiyonlar, ayrıca ithalat ve ihracatta sağladığı kolaylıklar, fiyatlara müdahale gibi fonksiyonlar araştırılır.

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız arz, talep ve devletin pazarla ilgili politikaları araştırılıp gerekli veriler derlendikten sonra bunların değerlendirilmesiyle geleceğe dönük tahminlerin yapılması piyasa etü­ dünün son aşamasını oluşturur.

Talep tahmini ve genel olarak piyasa etüdü için gerekli bilgiler ya ha­ zır olarak bulunur veya etüdü yapacaklar tarafından yeniden toplanır.

Şayet kurulu bir işletmenin genişletilmesi için proje hazırlanıyorsa, işletme içi istatistiklerin sağladığı verilerde önemlidir. Yıllık ve aylık satış miktarları, karşılanamayan siparişler v.b.

Yeni bir işletme kurulması söz konusu ise ayrıca üretilecek ürün ya­ yınlanan istatistiklerde yer almıyorsa o taktirde yapılması gereken araş­ tırıcının veri toplamayı bizzat kendisinin yapması gerekir. Yani anket çalışması yapılması lazımdır.

Talep Tahmini

Ekonomide üzerinde önemle durulan sorunların başında, arz-talep dengesi gelir. Arz'ın talebi karşılayamaması halinde fiyatlar yükselir ve ithal zorunluluğu doğar. Diğer taraftan, mala karşı talebin az olması ise, malın satılmamasına, dolayısıyla stokların büyümesine neden olur.

Proje hazırlanırken, talep tahmininin doğru yapılmamış olması ve piyasanın iyi etüd edilmemiş olması sözü edilen durumlarla karşılaşmasının asıl nedenidir.

Sağlıklı bir talep tahmini yapmadan işletme kurmak, iflas ve başarısızlık ihtimalini arttırmak demektir. Başarısızlık halinde ise hem işletmenin, hem de milli ekonominin kaybı söz konusudur.

Proje hazırlama esnasında, talep tahmini doğru yapılarak, işletme için uygun kapasite belirlenmiş olsa bile, piyasanın devamlı izlenmesi gerekir. Çünkü, ekonomi devamlı gelişme halindedir ve işletmeler arasında, piyasayı elde tutmak için kıyasıya mücadele ve rekabet vardır. Bu nedenle, doğru tahmin edilmiş olsa da ilk talep, değişen şartlara göre yeniden gözden geçirilmeli, gerekiyorsa düzeltilmelidir. İşletmelerde, genellikle aşağıdaki nedenlerden dolayı talebin yeniden tahmini gerekmektedir.

- 1) Gelecek faaliyet dönemi için planlanan satışlarda beklentilerin gerçekleşme oranını yükseltmek,
- 2) İşletmenin mevsimlik değişmelere uyum göstermeyen satışlarını düzeltmek (ayarlamak),
- 3) İşletmenin satışlarında aksama olmasa dahi, ilk piyasa etüdünün yapılışından belli bir süre geçmiş olmak.

Talep Tahmininde Kullanılan Yöntemler

Sadece etüdün yapıldığı yıla ait veya işletmenin faaliyete başlama dönemine ait talebin tahmin edilmesinde büyük bir yarar yoktur. Önemli olan, gelecekteki 5-10 yıla ait talebin gerçekleşme düzeyine yakın olarak belirlenebilmesidir. Bu ise oldukça zor bir iştir. Çünkü gelecekteki 5-10 yıl içinde talebi etkileyen fiyatlar gelir, nüfus, rakip ve tamamlayıcı mallar, tüketici tercihleri gibi değişkenler, birbirinden farklı yönlerde ve oranlarda gelişme gösterebilirler.

Özellikle uzun dönem için yapılması güç olan talep tahminlerinde çoğunlukla (1) Zaman serisi analizleri, (2) Elastikiyet katsayıları, (3) Regresyon ve korelasyon analizleri yöntemleri kullanılmaktadır.

Uygulamada en fazla kullanılan bu yöntemlerle, geçmiş dönemlere ait istatistiksel verilerden yararlanılarak gelecek dönem için tahminler yapılabilmektedir.

Kuruluş Yeri ve Seçimi

Ekonomik etüd kapsamına giren kuruluş yeri ve seçimi uzun süre işletmenin çalışma koşullarını belirleyeceği için önemlidir.

Devletin proje uygulama alanının seçimindeki kriterlerin, işletme dü-

zeyinde ele alınacak kriterlerden farklı yönleri olup, daha çok produktivite ve sosyal hizmet anlayışı ile incelenmektedir. İster tarım işletmesi isterse endüstri işletmesi olsun kuruluş yerinin seçiminde üzerinde durulması gereken faktörler aşağıda belirtildiği gibi özetleyebiliriz (Erkuş, Rehber, 1983).

1. Arazi ve iklim koşulları
2. Pazara olan uzaklık ve ulaştırma
3. İşletme için gerekli olan hammaddenin yeterli düzeyde bulunması olanağı, ayrıca bu hammaddelerin fiyatı
4. İşçi ve işçi ücretleri.
5. Alt yapı hizmetleri
6. Enerji ve yakıt
7. Değişik alanlarda faaliyet gösterecek işletmeler için kuruluş yerinin seçiminde farklı önem derecesine sahip faktörler; Bölgelere göre uygulanan teşvik tedbirleri, -Sosyal İmkanlar, - Rakip firmalara olan yakınlık, -Artıkların atılması, -Tabii riskler karşısındaki durum, -Askeri tehlike.

Kapasitenin Tayini

Proje ile yaratılacak ünitenin üretim gücünü ifade eder. İşletme kapasitesi olarak ele alındığında mevcut üretim kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak üretebileceği ürün miktarıdır.

Çoğunlukla işletme büyüklüğünü tesbit etmede üretim miktarı dikkate alınır da işletme büyüklüğünü belirlemede birçok kantitatif (niceliksel) ve kalitatif (niteliksel) kriterler kullanılır.

Bunlardan kantitatif kriterler şunlardır:

- Üretim miktarı veya satış hacmi
- İşçi sayısı
- Belirli bir süre içerisinde kullanılan hammadde ve yardımcı madde miktarı
- Gelir ve sermaye miktarı
- Kullanılan makina sayısı ve gücü
- Özellikle tarımsal işletmelerde işletmenin ve yararlanılan arazinin büyüklüğü.

Kalitatif kriterler daha çok büyük işletmeler için kullanılan kıstaslar olup, şunlardır:

- Sermayeyi koyanların sayısı;
- Yönetim biçimi, küçük işletmelerde yönetim bağımsız, yönetici ise mal sahibidir.
- Sosyal ve ekonomik şartlar.

Projenin Yaratacağı Ekonomik Faydalar

Hazırlanan projenin uygulanması ile üretilecek mal ve hizmetlerin ekonomiye ne ölçüde katkıda bulunacağını hesabı için projenin yaratmış olduğu katma değerin hesaplanması lazımdır.

Bir projenin yarattığı katma değeri oluşturan unsurlar şunlardır;

- Personel ve işçilik, Amortismanlar, faiz, kira, kar ve vergiler.

Proje uygulaması ile elde edilen katma değerin ölçülmesi için proje uygulanan alanda, projesiz dönemde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerleri tesbit edilip, proje uygulamasından sonra üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerinden çıkarılması gerekir.

2. Teknik Etüdlar

Proje hazırlanırken teknik etüd yapmak suretiyle elde edilen sonuçların projede gösterilmesini, yapılacak yatırımın en az riskle karşılaşmasını sağlar.

Proje konusu ile ilgili literatürler ve mevcut tesislerin incelenmesi, üretim tekniğinin belirlenmesi için gereklidir.

Hazırladığımız projede üretim tekniğinin nasıl belirleneceğini tavukçuluk projesini ele alarak açıklamaya çalışalım. Daha önce ön çalışmamız ve ekonomik etüdlerimizi yaparak, et, tavukçuluğu yapmayı projelendirdiğimizi düşünelim.

Yetiştiricilikte hangi sistemi uygulamamız gerektiğini tesbit etmemiz gerekir. Konu ile ilgili literatür araştırmamız ve mevcut yetiştiricilerin uygulamalarını incelememiz sonucunda 3 tip yetiştiriciliğin olduğunu tesbit ettik. Bunlardan birinci serbest kır sistemin (yer tavukçuluğu), ikincisi kafeste yetiştirme sistemidir (Kafes tavukçuluğu), Üçüncüsü ise alta 18-20 cm derinliğinde talaş konulmuş derin altlık sistemidir. Bundan sonraki aşamada bu üç sistemden hangisinin et tavukçuluğu için en elverişli sistem olduğunu seçme işlemi yapılır. İncelemeler sonucunda en iyi sistemin birinci sistem olduğunu görürüz. Daha sonraki aşamada işe gerekli alet ve ekipmanın en ekonomik bir biçimde temin işlemidir. Örneğimizden de çıkaracağımız sonuca göre üretim tekniğini belirlemek için gerek literatür gerekse mevcut durumu diğer faaliyette bulunan işletmelerin çalışmalarını ele alıp incelememizi gerektiren geniş bir etüd yapmamız gerekiyor..

Üretim tekniğinin seçimi yapılırken üzerinde durulması gereken diğer bir konuda tesisin gelecekte geliştirilmesi imkanlarının gözönünde bulundurulmasıdır.

3. Mali Etüdler

Üretim kaynaklarının kıt oluşu dikkate alındığında projeler arasında seçim yapılırken daha fazla kar sağlayan projeler seçilir. Bir proje uygulamadan önce projenin işletme sermayesi dahil yatırım tutarının projenin üretiminin gelir-gider nakit akım durumunun bilinmesi gerekir.

Sabit sermaye ve işletme sermayesinin toplamı bir projenin yatırım tutarını verir. Projenin ekonomik ömrü boyunca kullanılan sermaye sabit sermayedir.

Projenin yatırım tutarını oluşturan kalemler aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

A. Sabit yatırım giderleri; 1. Etüd proje giderleri, 2. Arazi bedeli, 3. Makina ve teçhizat giderleri, 4. Tesis dönemindeki faiz, 5. İşletme binaları yatırımı.

B. İşletme Sermayesi; 1. Personel giderleri, 2. Hammadde giderleri, 3. Su, enerji yapıları, 4. Amortisman, 5. Bakım onarım, 6. İlaç (özellikle tarımsal projelerde), 7. Pazarlama.

Bir zaman birimi içerisinde işletmenin gelir ve giderlerinin kaynak akımı ve kullanım yerlerinin gösterilmesi şeklinde tarif edilen nakit akım, kâr kavramından farklıdır. Şöyle ki bir projenin kârı hesaplanırken, hasılden maliyetler çıkarılır. Buradaki maliyetler içerisinde fiili ödemeyi gerektirmeyen amortisman gibi masraflar yer aldığı halde nakit akım hesaplanırken fiili ödemeyi gerektirmeyen masraflar hasıladan çıkarılmaz.

PROJE DEĞERLENDİRME

Bir ülkenin kalkınmasında en büyük etken, mevcut tasarrufların verimli bir şekilde kullanılmasıdır. Bunun içindir ki, hazırlanan projelerin uygulama safhasına geçmeden önce değerlendirilmesi gerekir. Bir projenin uygulamaya elverişli olup olmadığı, eksik ve hatalı kısımlarının bulunup bulunmadığını, ekonomik ve teknik ömrü içerisinde kendisini finanse edip edemeyeceğini veya kârlılık derecesini ölçmek için yapılan çalışmalara proje değerlendirme veya fizibilite (yapılabilirlik) etüdlere denir. Proje değerlendirme, paranın zaman değerini ve projenin ekonomik ömrünü dikkate almayan (rantabilite, geri ödeme süresi gibi) kriterlerle yapılabildiği gibi paranın zaman değerini ve projenin ekonomik ömrünü dikkate alan (net şimdiki değer, iç kârlılık oranı gibi) kriterler ile de yapılır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Açıl, F., *Tarım Ekonomisi*, Ankara Üni. Ziraat Fak. Yay. 721, Ankara-1980.
2. Anonymous., *Erzurum Projesi Daphan Ünitesi Planlama Kademesinde Zirai Ekonomi Raporu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü VIII. Bölge Müdürlüğü, Erzurum, 1979.*
3. Anonymous., *Erzurum Projesi Yapılabilirlik Raporu Cilt I, Cilt II, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü VIII. Bölge Müdürlüğü, Şubat, 1979).*
4. Ateş, Ü., *Tarımsal Proje Yapma ve Değerlendirme Tekniğı, Ankara-1972.*
5. Bishop, R.A., *Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Projelerinin Hazırlanması, Değerlendirilmesi ve İşlenmesi Seminer Notları s.42, Ankara-1982.*
6. Erkuş, Ahmet-Rehber, Erkan; *Proje Hazırlama Tekniğı, Ankara Üni. Ziraat Fak. Teksir No: 96. Ankara-1983*
7. Kaptan, Kemal *Proje Değerlendirmede Kullanılan Bindirgeme ve İndirgeme Tabloları Teknik El Kitabı, Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara-1975.*
8. Köy İşleri Bakanlığı Topraksu Genel Müdürlüğü; *Münferit Sulama Tesislerinin Etüdü ile Ön Etüd ve Planlama Raporlarının Tanzimi, Ankara-1977.*
9. Pakdemirli, E., *Yatırım Planlaması ve Fizibilite Etüdüleri, Ankara-1983.*
10. Sayiner, Yüksel., *Proje Değerlendirme Yöntemleri, Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Etüd ve Plan Dairesi Başkanlığı (Teksir) Ankara-1979.*
11. Zincirlioğlu, Ö., *Tarımsal Yatırım Projelerinde Fizibilite Yapılabilirlik Etüdüleri, Ankara, 1977.*

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ KULLANIM ALIŞKANLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (GAZİANTEP VE SİNOP PİLOT BÖLGESİ)

Doç. Dr. Mehmet KÜÇÜKKURT
Y.Doç. Dr. Nurettin GÜZ

GİRİŞ

Kitle iletişim alanındaki araştırmalar 19. yüzyıldan itibaren Avrupa ve Kuzey Amerika'da yapılmaya başlandı. Bu alandaki ampirik araştırmaların başlangıcı ise 1930'lu yıllardır.(1) Özellikle son yıllarda gerek teknolojik alandaki gelişmeye paralel olarak bu araçların etkinliğinin artması, gerekse modern toplumlarda bu araçların üstlendiği işlev(2) sebebiyle bu alanda yapılan araştırmaların sayısı arttı. Kitle iletişim araştırmaları bugün temellerini Lasxwell'in ortaya attığı (3) beş alanda yapılmaktadır. Bunlar; 1)İletişimci üzerine yapılan araştırmalar, 2)İçerik analizi, 3) Medya araştırmaları, 4) Alıcı araştırmaları ve 5) Etki araştırmalarıdır. Kitle iletişim alanında yapılan araştırmalar ister deneysel

1) Roger L.Brown, "Kitle iletişim Araştırmalarının Tarihsel Gelişimi," **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, (Der. Korkmaz Alemdar, Reşit Kaya) Savaş Yayınevi, Ankara, 1983, s.21; Denis McQuail, "Kitle İletişim Araçlarının Etkileri" **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, (Der. Korkmaz Alemdar, Reşit Kaya) Savaş Yayınevi, Ankara, 1983, s.48.

2) Modern Demokratik toplumlarda basın yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet olarak işlev görür. Bu toplumlarda kitle iletişim araçları haber veren, eğiten, eğlendiren kamuoyunu oluşturan ve açıklayan, idareyi ve yönetenleri denetleyen, değişik siyasal, sosyal ve ekonomik kesimlerin görüşlerini topluma ve yönetime yansıtan, mevcut yöneticilerin mevcut sorunlara eğilmesini sağlayan kurumlar olarak görev yaparlar.(Bkz. Kayıhan İçel, "Devletle Basın Arasındaki İlişkiler," **Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar**, Hürriyet Vakfı Yayını, İstanbul, 1983, s.51-53) Basın organlarının bu görevleri yerine getirebilmelerinin şartı ise hür bir ortamdır. Ancak, serbest rekabetin söz konusu olduğu bir sistemde gerek fertler, gerekse kitle iletişim araçları açısından verilen hürriyetlerin tam anlamıyla kullanılmadığı, rekabetin azınlıkların ve geçici çoğunlukların bireysel seçim özgürlüğünü ağır bir biçimde zedelediği görüşü vardır. (Bkz. John Keane, **Medya ve Demokrasi**, (Çev. Haluk Şahin) 2.Bsk., Ayrintı Yayınları, İstanbul, 1993, s.81-90)

3) Denis McQuail, Sven Windahl, **İletişim Modelleri**, (Çev. Mehmet Küçük Kurt) İmaj Yayınları, Ankara, 1993, s.15-17.

çalışmalar, isterse alan araştırmaları olsun temel olarak bu beş alandan birine yönelmek durumundadır.

Kitle iletişim araçlarındaki (K.İ.A.) gelişme ve araçların toplumsal etkinliğinin artması her aracın ayrı bir biçimde ele alınmasını zorunlu kıldı. Bu durum araçların tarihsel gelişimi ile de yakından ilgilidir. İlk araştırmaların yazılı kitle iletişim alanında olması, diğer araçların daha sonra ortaya çıkmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin pek yaygın olmasada gazete okuyucu araştırmaları 1930'lardan önceye gittiği halde görüntülü kitle iletişim araçları üzerindeki akademik çalışmaların gelişimi ancak II.Dünya Savaşı yıllarından sonra olmuştur. (4)

Günümüzdeki kimi araştırmalar doğrudan kitle iletişim araçlarının birbirlerine karşı üstünlüklerini ve zaafalarını ele aldıkları halde (5), kimi araştırmalar da her aracı ayrı olarak değerlendirerek o aracın kullanımı ve etkinliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle alıcıyı merkez kabul eden araştırmaların sayısı oldukça fazladır. Alıcıyı merkez kabul eden modeller -ki bu araştırmanın da temelini teşkil etmektedir, kullanım ve doyumlar, kullanım ve etkiler ve bilgi arama modeli üzere üç ayrılır.

Kullanım ve doyumlar modeli veya yaklaşımının geleneksel etki araştırmalarından temel farkı, medyanın insanlara ne yaptığı üzerinde durmasıdır. Bu gelenek içerisinde değerlendirilen araştırmalar, medya içeriğinin bazı ihtiyaçları gidermede ya da bazı doyumlara ulaşmada kullanılması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Katz ve arkadaşları bu alanda yapılan araştırmaların mantığını şöyle açıklar: Bu araştırmacıların ilgilendiği şey, KİA ve diğer kaynaklardan bireylerin medyadan farklı şekilde faydalanmalarına sebep olur. Bu ise ihtiyacın doyumlar modelleri arasında en çok adı anılan Rosengren'in modelidir. Bu modelde bireyin ihtiyaçları başlangıç noktasını oluşturur. İhtiyacın oluşumu kendiliğinden ihtiyaçlar hiyerarsisine gönderme yapan Rosengren, yüksek düzey ihtiyaçları (arkadaşlık, sevgi, kabul görme, kendini gerçekleştirme ihtiyacı gibi) düşük düzey ihtiyaçlara (psikolojik ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyacı gibi) oranla kullanımlar ve doyumlar modelleriyle daha çok ilişkilendirir.(6)

Konumuz açısından önemli olan kullanımlar ve etkile modelinde de medya kullanımını belirleyen şey bireyin temel ihtiyaçlarıdır. Bu modelde ihtiyaç, kullanıma sebep olan faktörlerden sadece bir tanesidir. Bireysel özellikler, medyadan beklentiler ve medyanın algılanması, medyaya ulaşabilme derecesi bireyin medya içeriğini kullanma konusundaki kararını etkiler.(7)

4) Roger L.Brown, A.g.m., s.26.

5) Kitle iletişim araçlarının (K.İ.A.) birbirlerine karşı üstünlükleri vardır. Örneğin, bu araştırmanın konusu olan yazılı kitle iletişim araçlarının üstünlükleri şöyle sıralanır: 1) Okuyucu metnin görünümünü kontrol eder, 2) Gösterinin tekrarı mümkündür ve çoğu kere tekrarlanır, 3) Konu daha tam ve daha iyi işlenebilir, 4) Her konuda uzmanlaştırılmış bir sunuma elverişlidir, 5) Daha yüksek bir prestij vardır. (Bkz. Joseph T.Klapper, "Değişik Haberleşme Araçlarının Karşılaştırmalı Etkileri" Kitle Haberleşme Teorilerini Giriş, (Der. Ünsal Oskay) 3.Bsk., A.Ü.BYYÖ Yayını, Ankara, 1985, s.201-193).

6) Denis McQuail, Sven Windahl, A.g.e., s.112-114

7) Denis McQuail, Sven Windahl, A.g.e., s.119-121

Türkiye'de yazılı kitle iletişim araçları üzerine yapılan araştırmaların tarihi çok uzun değildir.(8) Yazılı kitle iletişim araçlarından gazeteler üzerinde yaptığımız bu araştırmada pilot bölge olarak Gaziantep ve Sinop seçildi. Araştırma ile her iki yerleşim biriminde ülke düzeyinde yayınlanan günlük gazetele- rin okuyucular tarafından kullanımla derecesi, okuyucuların sosyo-demografik ve sosyo-kültürel özellikleri ile gazetelerin okuyucular tarafından kullanılması arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması amaçlandı.

Araştırma sahası olarak Gaziantep ve Sinop özellikle seçildi. Gaziantep coğrafik konum olarak ülkenin güneyinde yer alan, Türkiye'nin değişik yörele- rinden göç kabul eden, daha dinamik, gelişen ve büyük şehir statüsünde olma- sının yanında heterojen bir yapıya sahiptir. Buna karşılık Sinop ise, Türkiye coğrafyasının kuzey uç noktasında bulunan, küçük, gelişmeye açık olmayan, dinamizmi daha az ve Gaziantep'e göre daha homojen bir toplum yapısına sa- hiptir.

Her iki ilde 1991 yılı Eylül ayında yapılan araştırmada deneklere aynı soru- lar soruldu. Her iki ilin ilçeleri de taranarak isabetli bir örneklem kümesi tespit edilmeye çalışıldı. Araştırma, Gaziantep'te 1.886, Sinop'ta 796 olmak üzere toplam 2.682 denekle yüzyüze görüşülerek yapıldı. Tesadüfi örneklem meto- dunun kullanıldığı ankette önceden eğitilmiş anketörler görevlendirildi. De- neklerle kimlikleri ve kişisel özellikleri ile ilgili hiçbir soru yönetilmeyerek sağlıklı bilgi vermeleri amaçlandı.

Konu üç bölümde ele alındı. Birinci ve ikinci bölümde Gaziantep ve Sinop illerinde cinsiyete, yaşa, gelir ve eğitim durumuna, mesleklerine göre okuyucuların yazılı kitle iletişim araçlarını okuma alışkanlıkları tespit edildi. Üçüncü bölümde ise her iki ilde elde edilen sonuç karşılaştırıldı. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular ortaya kondu.

I- GAZİANTEP İLİNDE GAZETE OKUMA ALIŞKANLIĞI

A. DENEKLERİN SOSYAL ÖZELLİKLERİ

1. Cinsiyetlere Göre Denekler: Gaziantep'te yapılan araştırmaya toplam 1886 denek katılmıştır. Araştırmaya katılan deneklerin %91'i (1709 kişi) er- kek, %9'u (177 kişi) kadındır.

2. Yaşlara Göre Denekler: Araştırmaya katılan deneklerin %40'ı (745 kiş) genç (30 yaş ve altı), %40'ı (746 kişi) ortayاشlı (31-45 yaş arası), %18'i (332 kişi) yaşlı (45 yaş ve üstü) kişilerden oluşmaktadır . Deneklerin %3'ü (63 kişi) bu soruya cevap vermemiştir.

3. Gelir durumlarına Göre Denekler: Araştırmaya cevap veren 1886 de- neğin %52'si (975 kişi) aylık birmilyondan az, %26'si (491 kişi) bir-ikimilyon

8) Türkiye'deki kitle iletişim araştırmaları 1970'li yıllarda başlar. Ancak bu araştırmaların birçoğu bu alan- da çalışma yapacaklar için temel teşkil edecek mahiyette değildir. Örneğin bkz. Cahit Alican, "Bir Kitle İleti- şim Aracı Olarak Gazete ve Halk Eğitimi," A.Ü.BYYO Yıllık A.Ü.BYYO Yayını, Ankara, 1973, s.213-241.

arası, %7'si (125 kişi) iki milyondan fazla gelire sahiptir. Deneklerin 916'sı gelirlerini açıklamamıştır.

4. Eğitim Durumlarına Göre Denekler: Araştırmaya cevap veren 1886 deneğin %51'i (960 kişi) ilkokul, %14'ü (157 kişi) ortaokul, %18'i (347 kişi) lise, %9'u (169 kişi) üniversite mezunudur. Deneklerin %8'i eğitim durumlarını belirtmemiştir.

5. Mesleklere Göre Denekler: Toplam 1886 deneğin, %9'u (168 kişi) işçi, %8'i (143 kişi) memur, %4'ü (77 kişi) emekli, %5'i (87 kişi) öğrenci, %12'si (231 kişi) serbest meslek sahibi, %4'ü (74 kişi) ev hanımı, %33'ü (613 kişi) küçük esnaf, %10'u (186 kişi) çiftçi, %3'ü (52 kişi) işsiz, %5'i (90 kişi) şoför, %7'si (165 kişi) diğer meslek grubundandır.

B. DENEKLERİN GAZETE OKUMA ALIŞKANLIĞI

1. Deneklerin Genel Olarak Gazete Okuma Alışkanlığı: Araştırmaya katılan toplam 1886 deneğin %34'ü (638 kişi) hergün en az bir, %12'si (231 kişi) ehrgün en az iki, %36'sı (685 kişi) arada sırada bir gazete okuduğunu, %17'si (316 kişi) ise hiç gazete okumadığını belirtmiştir. Deneklerin %1'i (16 kişi) bu soruya cevap vermemiştir.

Buna göre deneklerin %46'sı hergün en az bir gazete okumaktadır. Ancak, hergün gazete okumayanların oranı, okuyanlara oranla düşüktür.

2. Deneklerin Cinsiyete Göre Gazete Okuma Alışkanlığı: Deneklerin verdikleri cevaplar cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde, erkeklerin %34'ü hergün en az bir, %13'ü hergün en az iki, %36'sı arada sırada bir gazete okurken, %16'sı hiç gazete okumamaktadır.

Kadınların ise, %23'ü hergün en az bir, %6'sı hergün en az iki, %27'si arada sırada bir gazete okurken, %19'u hiç gazete okumaktadır. (Bkz. Tablo:1).

Erkeklerin günlük gazete okuma alışkanlığı %47 iken, kadınlar arasında bu oran %29'a düşmektedir. Yine erkekler arasında hiç gazete okumayanların oranı %16 iken, kadınlar arasında bu oran %19'a çıkmaktadır.

	Hergün bir gazete		Hergün iki gazete		Arada sırada bir gazete		Hiç gazete okumuyor		Cevapsız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erkek	586	34	217	13	618	36	274	16	14	1	1709	100
Kadın	40	23	11	6	47	27	34	19	45	25	117	100

Tablo-1: Cinsiyete göre Gaziantep'te gazete okuma alışkanlığı

3. Deneklerin Yaşlara Göre Gazete Okuma Alışkanlığı: Denekler yaşlara göre sınıflandırıldığında, gençlerin %37'sinin hergün en az bir, %13'ünün hergün en az iki, %38'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %11'inin hiç gazete okmadığı ortaya çıkmaktadır.

Ortayaşlıların %34'ünün hergün en az bir, %13'ünün hergün en az iki, %31'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %32'sinin hiç gazete okumadığı anlaşılmaktadır.

Yaşlıların ise, %27'sinin hergün en az bir, %9'unun hergün en az iki, %31'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %32'sinin ise hiç gazete okumadığı anlaşılmaktadır. (Bkz. Tablo:2)

Bu sonuçlara göre deneklerin yaş oranları küçüldükçe hergün en az bir gazete okuyanların oranının arttığı görülmektedir. Gençler arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı %50 iken bu oran orta yaşlılarda %47'ye, yaşlılarda %36'ya düşmektedir. Yine, deneklerin yaş oranları arttıkça hiç gazete okumayanların oranı artmaktadır.

	Hergün bir gazete		Hergün iki gazete		Arada sırada bir gazete		Hiç gazete okumuyor		Cevapsız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Genç	273	37	99	13	286	38	80	11	7	1	745	100
Ortayaşlı	254	34	99	13	270	38	119	16	4	0	746	100
Yaşlı	89	27	29	9	104	31	107	32	3	1	332	100

Tablo-2: Yaşlara göre Gaziantep'te gazete okuma alışkanlığı

4. Deneklerin Gelirlerine Göre Gazete Okuma Alışkanlığı: Deneklerin gazete okuma alışkanlıkları aylık gelirlerine göre değerlendirildiğinde, aylık birmilyondan az gelire sahip olan deneklerin %27'sinin hergün en az bir, %10'unun hergün en az iki, %42'sinin arada sırada bir gazete okuduğu, %21'inin hiç gazete okumadığı ortaya çıkmaktadır.

Aylık bir ile ikimilyon lira arasında bir gelire sahip olan deneklerin %46'sının hergün en az bir, %14'ünün hergün en az iki, %31'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %9'unun hiç gazete okumadığı anlaşılmaktadır.

Aylık ikimilyon liradan fazla gelire sahip olan deneklerin %48'inin hergün en az bir, %29'unun hergün en az iki, %16'sının arada sırada bir gazete okuduğu, %7'sinin ise hiç gazete okumadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Bkz. Tablo:3).

Gazete okuma alışkanlığı deneklerin gelirlerine göre değerlendirildiğinde günlük gazete okuma alışkanlığı ile deneklerin aylık gelirleri arasında doğru bir orantı vardır. Deneklerin aylık gelirleri arttıkça hergün gazete okuyanların oranı da artmaktadır. Aylık ikimilyondan fazla gelire sahip olan deneklerin %76'sı hergün en az bir gazete okurken, aylık birmilyondan az gelire sahip olan denekler arasında bu oran %37'ye düşmektedir. Aylık birmilyon ile ikimilyon TL. arasında gelire sahip olan deneklerle, aylık ikimilyondan fazla gelire sahip olan denekler karşılaştırıldığında, hergün en az bir gazete okuyanların oranları arasında büyük bir fark görülmezken, hergün en az iki gazete okuyanların oranları arasında önemli bir fark görülmektedir.

	Hergün bir gazete		Hergün iki gazete		Arada sırada bir gazete		Hiç gazete okumuyor		Cevapsız		Toplamı	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1mily.dan az	258	27	97	10	405	42	206	21	7	0	973	100
1-2 mily. arası	224	46	67	14	151	31	44	9	5	0	491	100
2mily.dan fazl.	60	48	36	29	20	16	9	7	0	0	125	100

Tablo-3: Aylık gelire göre Gaziantep'te gazete okuma alışkanlığı

5. Deneklerin Eğitim Durumlarına Göre Gazete Okuma Alışkanlığı:

Denekler eğitim durumlarına göre değerlendirildiğinde, ilkokul mezunu deneklerin %27'sinin hergün en az bir, %7'sinin hergün en az iki, %43'ünün arada sırada bir gazete okuduğu, %23'ünün hiç gazete okumadığı ortaya çıkmaktadır.

Ortaokul mezunu deneklerin %46'sının hergün en az bir, %13'ünün hergün en az iki, %35'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %6'sının gazete okumadığı anlaşılmaktadır.

Lise mezunu deneklerin %46'sının hergün en az bir, %21'inin hergün en az iki, %28'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %5'inin ise hiç gazete okumadığı görülmektedir.

Üniversite mezunu deneklerin ise, %46'sının hergün en az bir, %21'inin hergün en az iki, %28'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %5'inin ise hiç gazete okumadığı görülmektedir.

Üniversite mezunu deneklerin ise, %46'sının hergün en az bir, %30'unun hergün en az iki, %22'sinin arada sırada bir gazete okuduğu, %2'sinin ise hiç gazete okumadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. (Bkz. Tablo:4).

Buna göre, ilkokul mezunu denekler arasında hergün gazete okuyanların oranı %34 iken bu oran ortaokul mezunu denekler arasında %59'a, lise mezunu denekler arasında %67'ye, üniversite mezunu denekler arasında ise %76'ya yükselmektedir. Hiç gazete okumayanların oranı ise, ilkokul mezunları arasında %23 iken, ortaokul mezunları arasında bu oran %6'ya, lise mezunları arasında %5'e, üniversite mezunları arasında %2'ye düşmektedir. Dikkati çeken bir husus da ortaokul, lise ve üniversite mezunları arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı %46 iken, hergün en az iki gazete okuyanların oranı %46 iken, hergün en az iki gazete okuyan deneklerin oranı ortaokul mezunları arasında %13, lise mezunları arasında %21, üniversite mezunları arasında %30 olmaktadır. Bu sonuçlar bize insanların eğitim seviyeleri ile gazete okuma alışkanlığı arasında bir ilişki olduğunu, eğitim seviyesi yükseldikçe gazete okuma oranının arttığını göstermektedir.

	Hergün bir gazete		Hergün iki gazete		Arada sırada bir gazete		Hiç gazete okumuyor		Cevapsız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlkokul	255	27	69	7	408	43	217	23	11	1	960	100
Ortaokul	117	46	34	13	89	35	16	6	1	0	257	100
Lise	159	49	72	21	96	28	19	5	1	0	347	100
Üniversite	77	46	50	30	38	22	3	2	1	0	169	100

Tablo-4: Eğitim durumuna göre Gaziantep'te gazete okuma alışkanlığı

C. TERCİH EDİLEREK OKUNAN GAZETELER

Deneklere hangi gazeteleri okudukları soruldu. Toplam 1886 teneğin %76'sı bu soruya cevap verdi. Denekleri %20'si (375 kişi) "Hürriyet", %14'ü (258 kişi) "Sabah", %9'u (171 kişi) "Milliyet", %7'si (141 kişi) "Türkiye", %6'sı (111 kişi) "Cumhuriyet", %5'i (90 kişi) "Tercüman", %3'ü (59 kişi) "Fotospor", %2'si (45 kişi) "Bugün", %2'si (41 kişi) "Zaman", %2'si (41 kişi) "Meydan", %2'si (33 kişi) "Tan", %1'i (18 kişi) "Milli Gazete", %1'i (16 kişi) "Yeni Düşünce; %1'i (12 kişi) "Güneş", %1'i (11 kişi) "Günaydın" Gazetesini okuduğunu söylemiştir.

Buna göre, deneklerin %50'lik bir bölümü "Hürriyet", "Sabah", "Milliyet" ve "Türkiye" gazetelerini okudukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer %34'ü ise "Cumhuriyet", "Tercüman", "Zaman", "Bugün", "Günaydın", "Milli Gazete", "Tan", "Meydan", "Fotospor", "Güneş", "Fotomaç", "Yeni Düşünce", "Deily News", "Yeni Asya" gibi gazeteleri okumaktadır. Deneklerin %24'ü bu soruya cevap vermemiştir.

II. SİNOP İLİNDE GAZETE OKUMA ALIŞKANLIĞI

A. DENEKLERİN SOSYAL ÖZELLİKLERİ

1. Cinsiyetlere Göre Denekler: Sinop'ta yapılan ankete toplam 786 denek katılmıştır. Bu deneklerin %90'ı (713 kişi) erkek, %4'ü (32 kişi) kadındır. Deneklerin %6'sı bu soruya cevap vermemiştir.

2. Yaşlara Göre Denekler: Toplam 786 deneklerin %29'u (234 kişi) genç (30 yaş ve altı), %44'ü (354 kişi) orta yaşlı (31-45 arası) %15'i (117 kişi) yaşlı (46 yaş ve üstü) kişilerden oluşmaktadır.

3. Gelir Durumlarına Göre Denekler: Deneklerin %47'si (377 kişi) aylık bir milyondan az, %29'u (232 kişi) aylık bir-ikimilyon arası, %4'ü (33 kişi) aylık ikimilyondan fazla gelire sahiptir. Deneklerin %19'u (154 kişi) aylık gelirlerini açıklamamıştır.

5. Mesleklere Göre Denekler: Araştırmaya katılan deneklerin %6'sı (45 kişi) işçi, %7'si (54 kişi) memur, %14'ü (114 kişi) emekli, %20'si (161 kişi) öğrenci, %19'u (153 kişi) ev hanımı, %14'ü (115 kişi) küçük esnafıdır. Diğer meslek grupları %1 civarındadır. Deneklerin %19'u (150 kişi) mesleğini açık-

lamamıştır.

B. DENEKLERİN GAZETE OKUMA ALIŞKANLIĞI

1. Deneklerin Genel Olarak Gazete Okuma Alışkanlıkları: Toplam 796 denneğin %34'ü (273 kişi) hergün en az bir, %21'i (164 kişi) hergün en az iki, %27'si (213 kişi) arada sırada bir gazete okuduğunu, %15'i (122 kişi) hiç gazete okumadığını belirtmiştir. Deneklerin %3'ü (24 kişi) bu soruya cevap vermemiştir.

2. Deneklerin Cinsiyete Göre Gazete Okuma Alışkanlığı: 796 denekten 713 erkek ve 32 kadın denek bu soruya cevap vermiştir. Erkek deneklerin %34'ü hergün en az bir, %21'i hergün en az iki, %27'si arada sırada bir gazete okuduğunu, %16'sı hiç gazete okumadığını belirtmiştir.

Kadın deneklerin %41'i hergün en az bir, %19'u hergün en az iki, %28'i arada sırada bir gazete okuduğunu, %12'si ise hiç gazete okumadığını açıklamıştır. (Bkz. Tablo:5).

Buna göre, erkek deneklerin %55'i hergün en az bir gazete okurken, kadın deneklerin %60'ı hergün en az bir gazete okumaktadır. Bundan da kadınlar arasında gür luk gazete okuma alışkanlığının daha yaygın olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Arada sırada gazete okuyanların oranı erkeklerle kadınlar arasında büyük bir farklılık göstermiyor. Hiç gazete okumayanlar içerisinde erkek deneklerin oranı %16 iken, kadınlar arasında bu oran %12'ye düşmektedir.

	Hergün bir gazete		Hergün iki gazete		Arada sırada bir gazete		Hiç gazete okumuyor		Cevapsız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erkek	243	34	149	21	193	27	114	16	14	2	713	100
Kadın	13	41	6	19	9	28	4	28	0	0	32	100

Tablo-5: Cinsiyete göre Sinop'ta gazete okuma alışkanlığı

3. Deneklerin Yaşlara Göre Gazete Okuma Alışkanlığı: Araştırmaya katılan deneklerin 234 genç (30 yaş ve altı) bu soruya cevap vermiştir. Gençlerin %37'si hergün en az bir, %28'i hergün en az iki, %21'i arada sırada bir gazete okuduğunu, %13'ü ise hiç gazete okumadığını söylemiştir.

Bu soruya cevap veren 354 orta yaşlı (31-45 yaş arası) denneğin %33'ü hergün en az bir, %19'u hergün en az iki, %29'u arada sırada bir gazete okuduğunu, %16'sı ise hiç gazete okumadığını belirtmiştir.

Bu soruya cevap veren 117 yaşlı (46 yaş ve üstü) denneğin %32'si hergün en az bir, %13'ü hergün en az iki, %30'u arada sırada bir gazete okuduğunu, %22'si ise hiç gazete okumadığını açıklamıştır. (Bkz. Tablo:6).

Bu sonuçlara göre, hergün en az bir gazete okuyanların oranı gençler arasında %65 iken bu oran orta yaşlılar arasında %52'ye, yaşlılar arasında %45'e düşmektedir. Bu verilerden biz, nüfusun gençleştikçe günlük gazete okuma

alışkanlığının arttığı sonucuna varabiliriz. Yine, hiç gazete okumayanların oranı gençler arasında %13 iken bu oran orta yaşlılar arasında %16'ya, yaşlılar arasında %22'ye çıkmaktadır.

	Hergün bir gazete		Hergün iki gazete		Arada sırada bir gazete		Hiç gazete okumuyor		Cevapsız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Genç	87	37	65	28	49	21	30	13	3	1	234	100
Orta yaşlı	118	33	69	19	103	29	58	16	6	2	354	100
Yaşlı	38	32	15	13	35	30	26	22	3	3	117	100

Tablo-6: Yaşlara göre Sinop'ta gazete okuma alışkanlığı

4. Deneklerin Gelirlerine Göre Gazete Okuma Alışkanlığı: Araştırmaya katılan 796 denekten aylık birmilyondan az gelire sahip 377 denek bu soruya cevap vermiştir. Bu deneklerin %29'u hergün en az bir, %17'si hergün en az iki, %35'i arada sırada bir gazete okuduğunu, %22'si ise hiç gazete okumadığını söylemiştir.

Deneklerden aylık bir - ikimilyon gelire sahip olan 232 kişi bu soruya cevap vermiştir. Bu deneklerin %40' hergün en az bir, %26'sı hergün en az iki, %22'si arada sırada bir gazete okuduğunu, %9'u hiç gazete okumadığını açıklamıştır.

Deneklerden aylık ikimilyondan fazla gelire sahip olan 33 denek bu soruya cevap vermiştir. Bu deneklerin %30'u hergün en az bir, %48'i hergün en az iki, %9'u arada sırada bir gazete okuduğunu, %12'si ise hiç gazete okumadığını bildirmiştir. (Bkz. Tablo:7).

Buna göre, aylık birmilyondan az gelire sahip denekler arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı %46 iken, bu oran aylık bir-ikimilyon gelire sahip denekler arasında %66'ya, aylık ikimilyondan fazla gelire sahip denekler arasında %78'e çıkmaktadır. Bu sonuçlar bize, insanların gelirleri ile günlük gazete okuma alışkanlıkları arasında doğru bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanların çoğunluğunun bir günde en az bir gazete okuyabilmeleri için en az aylık bir milyon gelire sahip olmaları gerekmektedir.

	Hergün bir gazete		Hergün iki gazete		Arada sırada bir gazete		Hiç gazete okumuyor		Cevapsız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1mily.dan az	109	29	65	17	115	35	85	22	4	1	377	100
1-2mily.arası	92	40	60	26	51	22	22	9	7	3	232	100
2mily.dan fazl.	10	30	16	48	3	6	4	12	0	0	33	100

Tablo-7: Aylık gelire göre Sinop'ta gazete okuma alışkanlığı

5. Deneklerin Eğitim Durumlarına Göre Gazete Okuma Alışkanlığı: Toplam 796 denekten ilkökul mezunu olan 399 kişi bu soruya cevap vermiştir. Bu deneklerin %27'si hergün en az bir, %16'sı hergün en az iki, %32'si arada

sırada bir gazete okuduğunu, %23'ü hiç gazete okumadığını belirtmiştir.

Ortaokul mezunu olan toplam 126 denek bu soruya cevap vermiştir. Bu deneklerin %45'i hergün en az bir, %21'i hergün en az iki, %25'i arada sırada bir gazete okuduğunu, %7'si hiç gazete okumadığını söylemiştir.

Lesi mezunu olan toplam 125 denek bu soruya cevap vermiştir. Bu deneklerin %43'ü hergün en az bir, %32'si hergün en az iki, %14'ü arada sırada bir gazete okuduğunu, %10'u ise hiç gazete okumadığını açıklamıştır.

Üniversite mezunu olan toplam 37 denek bu soruya cevap vermiştir. Bu deneklerin %41'i hergün en az bir, %32'si hergün en az iki, %14'ü arada sırada bir gazete okuduğunu, %10'u hiç gazete okumadığını bildirmiştir. (Bkz. Tablo 8).

Denekler eğitim durumlarına göre ele alındığında, ilkokul mezunu deneklerin %43'ünün hergün en az bir gazete okuduğu ortaya çıkar. Bu oran ortaokul mezunlarında %66, lise mezunlarında %75, üniversite mezunlarında %87'dir. Bu sonuçlar bize, eğitim seviyesi yükseldikçe hergün gazete okuyanların oranının arttığını göstermektedir. Dikkati çeken bir husus da, arada sırada gazete okuyanların oranı ile eğitim seviyesi arasında ters bir ilişkinin olmasıdır. Eğitim seviyesi düşük olanlar içerisinde arada sırada gazete okuyanların oranı artmaktadır. Diğer taraftan ilkokul mezunları arasında hiç gazete okumayanların oranı ile ortaokul ve lise mezunları arasında hiç gazete okumayanların oranı bariz bir farklılık göstermektedir. Ortaokul mezunu denekler arasında hiç gazete okumayanların oranı %7 iken, bu oranın lise mezunları arasında %10'a çıkması dikkati çeken bir başka nokta olmaktadır.

	Hergün bir gazete		Hergün iki gazete		Arada sırada bir gazete		Hiç gazete okumuyor		Cevapsız		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
ilkokul	108	27	64	16	129	32	91	23	7	2	399	100
Ortaokul	57	45	26	21	31	25	9	7	3	2	126	100
Lise	54	43	40	32	17	14	12	10	2	2	125	100
Üniversite	15	41	17	46	3	8	1	3	1	3	37	100

Tablo-8: Eğitim durumuna göre Sinop'ta gazete okuma alışkanlığı

C. TERCİH EDİLEREK OKUNAN GAZETELER

Araştırmaya katılan denekler hangi gazeteleri okudukları soruldu. Bu soruya deneklerin %75'i cevap verdi. Toplam 796 denekğin %15'i (120 kişi) "Cumhuriyet" %13'ü (106 kişi) "Bugün", %11'i (88 kişi) "Sabah", %9'u (73 kişi) "Zaman", %7'si (54 kişi) "Hürriyet", %7'si (52 kişi) "Milliyet", %4'ü (31 kişi) "Tercüman", %3'ü (22 kişi) "Fotospor", %2'si (13 kişi) "Milli Gazete", %1'i (11 kişi) "Güneş", %1'i (9 kişi) Günaydın, %1'i (4 kişi) "Meydan", %1'i (4 kişi) "Tan", %1'i (4 kişi) "Daily News" Gazetesini okuduğunu belirtmiştir.

Sinop'ta yapılan araştırmada deneklerin "Hürriyet", "Milliyet", "Sabah" gibi büyük tiraja sahip gazeteler yerine fikri yönü ağır basan "Cumhuriyet" "Za-

man" gibi gazeteleri daha çok tercih ettikleri görülmektedir. "Hürriyet", "Milliyet", "Sabah"ı tercih edenlerin oranı %25 iken, "Cumhuriyet", "Bugün", "Zaman"ı tercih edenlerin oranı %37'dir. Dikkati çeken diğer bir husus da, "Cumhuriyet", "Bugün", "Sabah", "Zaman", "Hürriyet", "Milliyet" gibi gazeteleri tercih edenlerin oranı yaklaşık %62 iken, "Tercüman", "Fotospor", "Milli Gazete", "Güneş", "Günaydın", "Tan", "Meydan", "Daily News" gibi gazeteleri tercih edenlerin oranı %14 civarındadır. Deneklerin Yaklaşık %25'i tercih ettiği gazeteyi açıklamamıştır.

Gaziantep ve Sinop illerinde toplam 2682 denek üzerinde yapılan bu araştırmada deneklerin %92'si erkek, %8'i kadındır. Deneklerin %39'u genç, %43'ü ortayaşlı, %18'i yaşlıdır. Yine deneklerin %61'i aylık bir milyon, %32'si bir-iki milyon, %7'si iki milyondan fazla gelire sahiptir. %56'sı ilkokul, %16'sı ortaokul, %19'u lise, %9'u üniversite mezunu olan deneklerin aynı zamanda %8'i işçi, %7'si memur, %7'si emekli, %9'u öğrenci, %9'u serbest meslek sahibi, %8'i ev hanımı, %27'si küçük esnaf, %1'i tüccar, %7'si çiftçi, %2'si işsiz, %3'ü şoför, %11'i de diğer mesleklerdendir.

III. GAZİANTEP VE SİNOP VERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Gaziantep ve Sinop araştırması karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkar. Her iki ildeki deneklerin büyük bir bölümü erkek deneklerden oluşmaktadır (yaklaşık %90). Gaziantep'li deneklerin %40'ı genç, %40'ı orta yaşlı, %18'i yaşlı iken Sinop'lu deneklerin %29'u genç, %44'ü orta yaşlı, %15'i yaşlıdır. Gaziantep'li deneklerin %52'si aylık bir milyondan az, %26'sı bir-iki milyon arası, %7'si iki milyondan fazla gelire sahipken Sinop'lu deneklerin %47'si aylık bir milyondan az, %29'u bir-iki milyon arası, %4'ü iki milyondan fazla gelire sahiptir. Gaziantep'li deneklerin %51'i ilkokul, %14'ü ortaokul, %18'i lise, %9'u üniversite mezunu iken Sinop'lu deneklerin %50'si ilkokul, %16'sı ortaokul, %16'sı lise, %5'i üniversite mezunudur. Gaziantep'li deneklerin ağırlıklı olarak küçük esnaf (%33), serbest meslek sahibi (%12), Çiftçi (%10), işçi (%9), memurdan (%8) oluştuğu görülürken Sinop'lu deneklerin ağırlıklı olarak öğrenci (%20), ev hanımı (%19), küçük esnaf (%14), emekliden (%14), emekliden (%14) oluştuğu görülür.

Her iki ildeki denekler arasında günde en az bir gazete okuyanların oranı %34 iken, hergün en az iki gazete okuyanların oranı Sinop'ta %21 iken, Gaziantep'te %12'dir. Bu da bize Sinop'ta günde en az bir gazete okuyanların oranının Gaziantep'e göre daha fazla olduğunu göstermektedir. Arada sırada gazete okuyanların oranı Gaziantep'te %36 iken, Sinop'ta %27 olmaktadır. Hiç gazete okumayanların oranı Gaziantep'te %17 iken, Sinop'ta %15'dir.

Sinop'ta erkeklerden hergün en az bir gazete okuyanların oranı %55 iken bu oran Gaziantep'te %47'ye düşmektedir. Her iki ilde de erkekler arasında hiç gazete okumayanların oranı %16'dır. Sinop'ta kadınlar arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı %60 iken, Gaziantep'te bu oran %29'a düşmektedir. Ancak Gaziantep'teki kadın deneklerden %25'inin bu soruya cevap verme-

diği unutulmamalıdır. Sinop'lu kadın denekler arasında hiç gazete okumayanların oranı %12 iken Gaziantep'li kadın denekler arasında bu oran %19'a çıkmaktadır.

Her iki ilin araştırma sonuçları deneklerin yaşlarına göre gazete okuma oranları açısından ele alındığında, Sinop'lu gençlerin %65'inin hergün en az bir gazete okuduğu, bu oranın Gaziantep'li gençler arasında %50'ye düştüğu görülr. Buna karşılık Gaziantep'li gençler arasında hiç gazete okumayanların oranı %11 iken bu oran Sinop'lu gençler arasında %13'e çıkmaktadır. Gaziantep'li gençler arasında ara sıra gazete okuyanların oranı %38 iken, Sinop'lu gençler arasında %21 olmaktadır.

Orta yaşlılar arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı Sinop'ta %52 iken, Gaziantep'te %47'dir. Ancak her iki ildeki orta yaşlılar arasında hiç gazete okumayanların oranı %16'dır.

Yaşlılar arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı Sinop'ta %45 iken Gaziantep'te %36'dır. Yine yaşlılar arasında hiç gazete okumayanların oranı Sinop'ta %22 iken Gaziantep'te bu oran %32'ye yükselmektedir. Her iki ildeki yaşlılar arasında arada sırada gazete okuyanların oranı yaklaşık %30 civarındadır.

Her iki ildeki deneklerin gelir durumlarına göre gazete okuma oranları karşılaştırıldığında aylık bir milyondan az gelire sahip denekler arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı Sinop'ta %56 iken, Gaziantep'te %47 olmaktadır. Her iki ildeki aylık bir milyondan az gelire sahip olan denekler arasında hiç gazete okumayanların oranı %21-22 civarındadır.

Yine aylık bir ile iki milyon gelire sahip denekler arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı Sinop'ta %66 iken Gaziantep'te %60'dır. Bu gelir grubu içerisindekiler arasında hiç gazete okumayanların oranı her iki ilde de %9'dur.

Aylık iki milyondan fazla gelire sahip olan denekler arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı her iki ilde %77-78 civarındadır. Bu gelir grubu içerisindekiler arasında hiç gazete okumayanların oranı Gaziantep'te %7 iken Sinop'ta bu rakam %12'ye çıkmaktadır.

Her iki ildeki deneklerin eğitim durumlarına göre gazete okuma oranları karşılaştırıldığında, ilkokul mezunu denekler arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı Sinop'ta %43 iken Gaziantep'te %34'tür. Bu denekler arasında hiç gazete okumayanların oranı her iki ilde de %23'tür.

Ortaokul mezunu denekler arasında hergün gazete okuyanların oranı Sinop'ta %66 iken Gaziantep'te %59'dur. Bu denekler arasında hiç gazete okumayanların oranı Sinop'ta %7 iken Gaziantep'te bu rakam %6'ya düşmektedir.

Lise mezunu denekler arasında hergün gazete okuyanların oranı Sinop'ta %75 iken Gaziantep'te %67 olmaktadır. Bu eğitim seviyesine sahip denekler arasında hiç gazete okumayanların oranı Sinop'ta %10 iken, Gaziantep'te bu rakam %5'e düşmektedir.

Üniversite mezunu denekler arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı Sinop'ta %87 iken bu rakam Gaziantep'te %76'ya düşmektedir. Üniversite mezunları arasında hiç gazete okumayanların oranı her iki ilde de % 2'dir.

Bu sonuçlara göre, değişik sosyal ve kültürel özelliklere göre Gaziantep ve Sinop'ta yapılan araştırmalar karşılaştırıldığında, Sinop'lu denekler arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranının Gaziantep'li deneklere göre biraz daha fazla olduğu görülür. Buna karşılık Gaziantep'li deneklere göre Sinop'lu denekler arasında hiç gazete okumayanların oranı daha çöktür.

Her iki araştırmadaki toplam 2.682 denek birlikte değerlendirildiğinde genel olarak gazete okuma oranları şu şekilde olur: Hergün en az bir gazete okuyanlar %34 (911 kişi), hergün en az iki gazete okuyanlar %15 (395 kişi), arada sırada gazete okuyanları %33 (898 kişi), hiç gazete okumayanlar %16 (438 kişi), cevap vermeyenler %2(40 kişi).

Her iki ildeki toplam 2.682 denek cinsiyetlerine göre ele alındığında, toplam 2.422 erkek denekğin %34'ünün hergün en az bir gazete, %15'inin hergün en az iki gazete, %33'ünün arada sırada bir gazete okuduğu, %16'sının hiç gazete okumadığı, %2'sinin ise cevap vermediği görülür.

Toplam 209 kadın denekğin %25'inin hergün en az bir, %8'inin hergün en az iki, %28'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %18'inin hiç gazete okumadığı, %21'inin ise cevap vermediği ortaya çıkar.

Denekler yaşlara göre değerlendirildiğinde, toplam 979 genç denekğin %37'sinin hergün en az bir gazete, %17'sinin hergün en az iki gazete, %34'ünün arada sırada bir gazete okuduğu, %11'inin hiç gazete okumadığı, %1'inin ise cevap vermediği görülür.

Orta yaşlı toplam 1.100 denekğin %34'ünün hergün en az bir gazete, %15'inin hergün en az iki gazete, %34'ünün arada sırada bir gazete okuduğu, %16'sının hiç gazete okumadığı, %1'inin ise cevap vermediği sonucu elde edilir.

Yaşlı toplam 449 denekğin ise, %28'inin hergün en az bir gazete, %10'unun hergün en az iki gazete, %31'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %30'unun hiç gazete okumadığı, %1'inin hiç cevap vermediği sonucu ortaya çıkar.

Denekler aylık gelirlerine göre değerlendirildiğinde, aylık bir milyondan az gelire sahip toplam 1.350 denekğin %27'sinin hergün en az bir gazete, %12'sinin hergün en az iki gazete, %39'unun arada sırada bir gazete okuduğu, %21'inin hiç gazete okumadığı, %16'inin ise cevap vermediği görülür.

Aylık bir ile iki milyon arasında bir gelire sahip olan toplam 723 denekğin %44'ünün hergün en az bir gazete, %18'inin hergün en az iki gazete, %28'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %9'unun hiç gazete okumadığı, %1'inin ise cevap vermediği anlaşılır.

Aylık iki milyondan fazla bir gelire sahip olan toplam 158 denekğin, %44'ünün hergün en az bir gazete, %33'ünün hergün en az iki gazete, %15'inin

arada sırada bir gazete okuduğu, %8'inin hiç gazete okumadığı anlaşılır.

Denekler eğitim durumlarına göre değerlendirildiğinde, toplam 1.359 ilkököl mezunu deneğin %27'sinin hergün en az bir gazete, %10'unun hergün en az iki gazete, %39'unun arada sırada bir gazete okuduğu, %23'ünün hiç gazete okumadığı, %1'inin ise cevap vermediği sonucu ortaya çıkar.

Toplam 383 ortaokul mezunu deneğin %45'inin hergün en az bir gazete, %16'sının hergün en az iki gazete, %31'inin arada sırada bir gazete okuduğu, %7'sinin hiç gazete okumadığı, %1'inin ise cevap vermediği görülür.

Toplam 472 lise mezunu deneğin %45'inin hergün en az bir gazete, %24'ünün hergün en az iki gazete, %24'ünün arada sırada bir gazete okuduğu, %6'sının hiç gazete okumadığı, %1'inin ise cevap vermediği sonucu elde edilir.

Üniversite mezunu 206 deneğin %45'inin hergün en az bir gazete, %32'sinin hergün en az iki gazete, %20'sinin arada sırada bir gazete okuduğu, %2'sinin hiç gazete okumadığı, %1'inin ise cevap vermediği anlaşılır.

SONUÇ

Bu veriler ışığı altında sonuç olarak şunlar söylenebilir:

1. İnsanlar arasında yaş oranı küçüldükçe hergün gazete okuyanların oranı artmaktadır. Bunu sebebi de yaş küçüldükçe eğitim seviyesinin artması olabilir. Ayrıca genç kuşak arasında hiç gazete okumayanların yaşlı kuşağa göre oranı yaklaşık 1/3'tür.

2. Gazete okumayı etkileyen faktörlerden bir diğeri gelir seviyesidir. İnsanların gelir seviyesi yükseldikçe gazete okuma oranı artmaktadır. Gelir seviyesi aylık bir milyondan az olan insanlar arasında hergün gazete okuyanların oranı %40'lar civarındadır. Gelir seviyesi bir milyondan fazla insanlar arasında hergün gazete okuyabilenlerin oranı ise 960'ın üzerine çıkmaktadır. Özellikle aylık iki milyondan fazla gelire sahip olan denekler arasında hergün en az iki gazete okumayı tercih edenlerin oranı 930'un üzerindedir.

3. Eğitim seviyesi ile günlük gazete okuma alışkanlığı arasında bir ilişki vardır. Eğitim seviyesi yükseldikçe gazete okuma oranı da yükselmektedir. İlkokul mezunları arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı %40'lara yakın iken, ortaokul ve daha üst bir okuldan mezun olanlar arasında hergün en az bir gazete okuyanların oranı %60'ı geçmektedir. Özellikle eğitim seviyesi yükseldikçe insanların hergün ikinci bir gazete okuma ihtiyacı artmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesi yükseldikçe hiç gazete okumayanların oranı önemli ölçüde azalmaktadır. İlkokul mezunları arasında hiç gazete okumayanların oranı %23 iken üniversite mezunları arasında bu oran %2'ye düşmektedir.

TÜRK-ALMAN İŞBİRLİĞİ İLE UYGULANAN SAMSUN SIĞIRCILIK PROJESİ İŞLETMELERİNDE İNEK SÜTÜ MALİYETİ VE ÜRETİMİN FONKSİYONEL ANALİZİ

*Prof. Dr. Mehmet BÜLBÜL
Halil FIDAN*

GİRİŞ

Süt sığırı yetiştiriciliği toplumlar için hem inek sütü üretimi hemde sığır eti üretimi bakımından en önemli hayvancılık birimini oluşturmaktadır. Bu kapsamda süt sığırı yetiştiriciliği ile esas olarak inek sütü üretimi yapılırken, diğer yandan sığır besiciliği için hayvan materyalinin sağlanması da gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Ülkemiz nüfusunun beslenme krizine girmeden beslenebilmesi için nüfus artış hızı dikkate alınarak, gıda maddelerinin üretimindeki artış durumu düşünülmelidir. Bunun yanında nüfusun dengeli beslenememesi, önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dengeli beslenme dikkate alınırsa, hayvansal gıdaların ilk sıralarda yer alması gerektiği söylenebilir. Bu kapsamda da bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de hayvansal gıdalardan et ve süt üretiminde sığır yetiştiriciliğinin önemli olduğu ifade edilebilir.

Türkiye hayvan mevcudu bakımından büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak hayvan başına verim düşüktür. Bu bakımdan ülkemizde yüksek verimli ırkların oluşturulmasına çalışılmaktadır. Bu amaçla damızlık düve ithalatı, ıslah çalışmaları gibi yöntemleri uygulanarak genotiplerin iyileştirilmesi yoluna gidilmektedir. Ayrıca hayvancılığın daha teknik yöntemlerle ve üretken bir şekilde geliştirilmesini sağlamak üzere çeşitli kuruluşlar arasında işbirliği yapılarak, projeler yürütülmektedir. Samsun Sığırçılık Projesi Türk-Alman işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilen ve Samsun ilinde süt sığırçılığının geliştirilmesini

* A.Ü. Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü Araştırma Görevlisi

amaçlayan bir projedir.

Bu çalışma ile proje kapsamındaki işletmelerde inek sütü maliyetinin tespit edilmesi, girdi-çıkıtı ilişkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. İncelemede kaynakların optimal kullanımı açısından değerlendirmelere de yer verilmektedir.

MATERYAL VE METOD

Araştırmanın esas materyalini, örneğe çıkan işletmelerden anket yoluyla elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bunun için TC Ziraat Bankası elemanlarının hazırlanmış olan "Anket Formları" kullanılmıştır. Proje ile ilgili veriler Samsun Tarım İl Müdürlüğü ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığında temin edilmiştir. Araştırmada Devlet İstatistik Enstitüsü ve konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan daha büyük ölçüde istifade edilmiştir.

Türk-Alman işbirliği ile yürütülen Samsun Sığırcılık Projesi kapsamı içinde 1987 ve 1988 yıllarında Brown Swiss ırkı, 1989 yılında Holstein ırkı damızlık gebe düveler ithal edilerek, yetiştiricilere dağıtılmıştır. 1989 yılından sonra proje işleri yürütülmekle birlikte, proje kapsamındaki işletmelere ithal gebe düvelerin sağlanması ve dağıtılması işleri Tarım ve Köyişleri Bakanlığı il birimince (Proje kapsamına bağlı olmadan) gerçekleştirilmiştir. Projeyi Türk tarafını temsilen Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TÜGEM, il seviyesinde Samsun Tarım İl Müdürlüğü, Alman tarafını temsilen GTZ (Alman Teknik İşbirliği Ajansı) kanalıyla AFC (Uluslararası Tarım ve Gıda Danışmanlık Kuruluşu) üstlenmiştir. Proje 5 yıl süreli olarak 9.6.1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 31.12.1991 tarihinde tamamlanması düşünülen proje 31.8.1992 tarihine ertelenmiş ve daha sonra Ankara'da işbirliği kuruluşları arasında yapılan değerlendirmelerle 2 yıl süre ile uzatılması kararlaştırılmıştır. Araştırma için anket uygulamasına 7-11 Nisan 1992 tarihinde gidilmiş olup, Veriler 1991 yılı üretim faaliyeti dönemi için alınmıştır.

Örnek işletmelerin seçiminde, proje kapsamında 1987, 1988, 1989 yıllarında yetiştiricilere dağıtımı yapılan düve sayısı dikkate alınmış ve dağıtımın yoğun olduğu ilçeler proje biriminden öğrenilmiştir. Damızlık düve dağıtımının yoğun olarak yapıldığı ilçelerden köyler seçilmiştir. Köylerden, proje kapsamında köylerin idari olarak bağlı bulunduğu ilçe geneline dağıtılan damızlık düve sayısının ağırlığına göre gayeli olarak işletme sayısı belirlenmiştir. Samsun Tarım İl Müdürlüğü proje elemanları ile birlikte köylere gidilerek, elemanların doğru bilgi alınabilecek yetiştirici olarak gösterdiği kişilerle anket yapılmıştır.

Çizelge 1. Samsun Sığırcılık Projesi Kapsamında Yetiştiricilere Dağıtılan Düve Sayısının İlçelere Göre Dağılımı, Örneğe Alınan Köyler ve Köylerdeki örnek işletme Sayısı (1987, 1988, 1989 Toplamı İtibariyle)

İlçeler	Yetiştirici- çilere Dağıtılan Damızlık Düve Sayısı (Baş)	%	Örneğe Alınan Köyler	Köylerde Proje Kapsamında Yetiştirici- lere Dağıtı- lan Düve Sayısı (baş)*	%	Köylerde Dağıtılan Damızlık Düve Sayısının İlçe Genelinde Dağıtılan Dağımlık Düve Sayısı içindeki Payı (%)	Örnek İşletme Sayısı
Samsun Merkez	3	0.70	-	-	-	-	-
Alaçam	-	-	-	-	-	-	-
Bafra	29	6.79	-	-	-	-	-
Havza	75	17.56	Çayırözü	29	40.8	38.67	5
Çarşamba	23	5.39	-	-	-	-	-
Kavak	-	-	-	-	-	-	-
Ladik	49	11.48	Eğnekaraca	9	12.6	18.37	2
Tekkeköy	-	-	-	-	-	-	-
Temne	-	-	-	-	-	-	-
Vezirköprü	248	58.08	Merkez	33	46.6	13.31	7
Toplam	427	100.00	-	71	100.0	-	14

Kaynak: * Tarım ve köy işleri Bakanlığı, Samsun Tarım İl Müdürlüğü Dosyaları, 1992.

Araştırmada örnek işletme sayıları, gayeli örnekleme ile tespit edilmiştir. Gayeli örneklemede elde edilecek bilgilerin popülasyonu temsil etme yeteneği, kümenin iyi tanınmasına bağlıdır (Güneş ve Arıkan 1988). Örnek İşletme sayılarının seçiminde kümeyi iyi tanıyan, Samsun Tarım İl Müdürlüğünde, Samsun Sığırcılık Projesinde çalışan elemanların görüşleri ile hareket edilmiştir.

İncelenen işletmelerde mevcut inek sayısı 2-10 baş arasında değişim göstermektedir. Maliyet unsurları, fiziki ve parasal değerleri inek başına saptanmıştır.

Yem masrafları; kullanılan keşif yem ve kaba yem miktarının inek başına düşen kısmı anketle tespit edilmiştir. İşletmelerde beyan edilen yem fiyatları dikkate alınarak, hesaplama yapılmıştır.

İşgücü masrafları; sağılan inek başına harcanan iş saati, erkek iş saati olarak hesaplanmış ve bir erkek işgücüne günlük ödenen yevmiye dikkate alınarak, bir saatlik ücret bulunmuştur.

İnek sermayesinin faizi; kasaplık değer %45 (Fidan 1992) olarak kabul edilmiş ve aşağıdaki formül kullanılarak hesaplama yapılmıştır.

$$\text{İn. Ser. F.} = \frac{\text{Damızlık Kasaplık Değer} - \text{Değer}}{2} \text{ faiz} + \text{Kasaplık değer} \times \text{Faiz}$$

(Kıral 1992). Faiz oranı (f) %5 alınmıştır (Fidan 1992).

$$\text{İnek Amortismanı} = \frac{\text{Damızlık Değer} - \text{Kasaplık Değer}}{\text{Ekonomik Ömür}}$$

Formülü ile bulunmuştur (Kıral ve Rehber 1986).

Bina sermayesi masrafları; süt sığırcılığına tahsis edilen binaların dayanma süreleri dikkate alınarak, amortismanları alınmıştır. Binaların değerinin yarısı üzerinden (Bülbül 1981) %5 faiz alınarak faiz masrafları bulunmuştur. Daha sonra yıl içinde tamir-bakım için yapılan harcamalar masraflara ilave edilmiştir.

Veteriner masrafları; veterinerlere yıl içinde ödenen ücret ve bu amaçla yapılan ulaşım giderleri inek başına tespit edilmiştir.

İlaç masrafları; çeşitli ilaçların inek başına düşen miktarı fiziki miktarı ile tespit edilmiş ve ilaçların fiyatları bölgede veteriner ilaçları satan eczanelerden alınarak, masraflar hesaplanmıştır.

Aydınlatma masrafları; Harcanan kwh elektriğin inek başına düşen miktarı bulunmuş, bölgede geçerli 1 kwh elektrik fiyatı ile çarpılarak hesaplanmıştır.

Sun"i tohumlama Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca ücretsiz yapılmaktadır.

Alet ve edevat masrafları, balya yapma vb. inek başına tespit edilmiştir.

Genel idare giderleri toplam masrafların %3 dür (Açıl 1977).

Süt geliri, bölgede geçerli süt fiyatları esas alınarak tespit edilmiştir. Buzağı geliri, inek değerinin %18,46 sıdır (Fidan 1992). Gübre verimi ineğin ortalama canlı ağırlığının %8'i olarak alınmıştır (Fidan 1992).

İnek sütü maliyeti hesaplanırken, süt ana ürün, buzağı ve gübre tali ürün olarak kabul edilmiş ve tüm masraflardan tali ürün çıkarılmış, süt üretimine düşen masraflar bulunmuştur. Daha sonra bu değer üretilen süt miktarına bölünmüş, birim süt maliyeti bulunmuştur (Ayyıldız 1978) (Açıl 1977) (Açıl ve İnan 1976) (Aras ve İzmirli 1976).

Gayrisafi üretim Değeri (süt geliri, buzağı geliri, gübre geliri) ile inputlar arasındaki girdi- çıktı analizinde Cobb (Douglas üretim Fonksiyonu kullanılır.

mıştır. Cobb-Douglas tipi fonksiyon üssel olarak

$$Y = aX_1^{b_1}X_2^{b_2}X_3^{b_3} \dots \dots \dots X_n^{b_n}$$

şekilde yazılır (Zoral 1984).

Girdi-çıktı analizinde ele alınan değişkenler;

Y= Gayrisafi üretim Değeri (TL)

X1= Yem masrafı (TL)

X2 = Üretimde kullanılan insan işgücü (erkek iş saati)

X3 = İnek sayısı (Baş)

X4 = Sağlık giderleri (TL)

Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu denkleminde bi (b1, b2, b3) ile gösterilenler, üretim elastikiyetini ifade etmektedir (özçelik 1989).

Fonksiyonda Xi (X1, X2, X3, X4.....Xn) geometrik ortalamaya dayanan marjinal verim değeri

$$MVX_i = b_i \frac{Y}{X_i}$$

dir. Determinasyon katsayısı

$$R^2 = \frac{\sum Z^2}{\sum Z^2}$$

dir. R² determinasyon katsayısını, $\sum z^2$ müşade edilen z değerinin ortalama-dan farklarının kareleri toplamını, $\sum Z^2$ denklemden elde edilen teorik Z değeri-nin ortalama-dan farkının kareleri toplamını göstermektedir. bi lerin varyansı

$$S_{b_i}^2 = S_e^2 C_{ii}$$

dir.

S_e² denklemin varyansı, C_{ii} de ters matrisin köşegeni üzerinde ve i. satır ve i. sütunda bulunan elemandır. Katsayıların standart hatası

$$\sqrt{S_{b_i}}$$

dir. Katsayılar arasındaki farkın standart hatası

$$S_{b_i} = b_3 = \sqrt{S_e^2 (C_{ii} + C_{jj} - 2C_{ij})}$$

dir: B_j katsayısının testi formülü ile bulunur. Katsayıları arasındaki farkın testi formülü ile hesaplanmaktadır. Y üretimini elde etmek için X faktörüne karşılık X₂ faktöründe ne miktarda kullanılması

$$t_{bi} = \frac{b_i}{S_{bi}}$$

$$t_{bi-bj} = \frac{b_i - b_j}{S_{bi - bj}}$$

gerektiği

$$MTIH = \frac{dx_2}{dx_1}$$

formülü ile bulunur (özçelik 1989).

SAMSUN İLİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Samsun ili coğrafi olarak Orta Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Samsun ili sınırları içinde kalan alan 9241619 da dir. İl sınırları içinde kalan alanın %5'i düz, %21,5'i hafif meyilli, %24'ü dik, %2'si sarp arazidir. Samsun hemen hemen her mevsim yağış almaktadır. Kışları çok sert geçer. Yaz ayları da fazla sıcak olmaz. Yazın ortalama sıcaklık 38 - 39,6 C°'ye kadar yükselmektedir. Kışın sıcaklık - 10 C° ye kadar düşmektedir. Ortalama yağış 357 - 987 mm arasında değişmektedir (Anonymous 1981).

Samsun'da yerleşim alanının %39,60'ını ekili dikili saha oluşturmaktadır. Ekili ve dikili alanın %13,92'si sulanmaktadır. Ekili ve dikili alanın %77,50'inde tarla tarımı, %17,72'sinde meyve ağaçları ve diğer uzun ömürlü bitkiler bulunmakta, %4, 78'inde semize ve çiçek yetiştirilmektedir. Toplam yerleşim yeri genişliğinin %1, 47'si tarıma elverişli, %6, 42'si daimi çayır ve otlak arazi, %41,08'i koruluk ve orman arazisi, %8, 98'i tarıma elverişli olmayan arazidir (Anonymous 1991).

2836329 da olan tarla arazisinin %42, 98'inde buğday, %6,98'inde arpa, %17,77'sinde mısır, %3,59'unda çeltik, %1, 65'inde fiğ yetiştirilmektedir.

SAMSUN İLİNDE HAYVANCILIK

Samsun'da, ülkemizde sayısal olarak daha çok mer'aya dayalı yetiştiriciliği yapılan küçükbaş hayvancılığa göre büyükbaş hayvancılık daha ileri durumda-

dır. Samsun'da çeşitli türdeki hayvanların sayısal miktarları yıllar itibariyle incelendiğinde, bu açıkça görülmektedir. 1950 yılında büyükbaş hayvanların (sığır+manda) sayısı küçükbaş hayvanların sayısal olarak %60'ı kadardır. 1991

Çizelge 2. Samsun'da Hayvancılık (Her Yaştan)

Yıllar	Sığır (baş)	%	Manda (baş)	%	Koyun (baş)	%	Keçi (baş)	%	Kanatlı (adet)	Diğer	%	Toplam ***	%
1950**	239339	32.10	51794	6.95	305577	41.02	107826	14.46	59510	40769	5.47	745605	100
1960*	248925	29.08	43250	5.05	396450	46.31	131667	15.35	465000	35507	4.18	856099	100
1970*	264790	25.07	52160	7.75	456240	43.20	189350	17.93	554000	63560	6.02	1056100	100
1980*	362177	30.43	92253	7.75	528470	44.40	153520	12.90	770465	53770	4.52	1190220	100
1991*	319840	40.45	42470	5.37	367100	46.43	20430	2.55	6900056	40790	5.16	790630	100

Kaynak: ** Anonymous, Ziraat Sayım Neticeleri, DİE Yayınları, Yayın No:371, Ankara 1950.

* Anonymous, Tarımsal Yapı ve Üretim, DİE Yayınları 1970 ve 1980 Yılları.

* DİE Dosyaları 1994.

Not:*** Kanatlı dahil değildir.

yılında bu oran %99,41 dir. (Çizelge 2). Buradan da anlaşılabacağı üzere, Samsun'da küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine göre büyükbaş hayvan yetiştiriciliği gelişme göstermektedir.

Çizelge 2'den de görüldüğü gibi küçükbaş hayvanlardan koyunun toplam hayvan içindeki (kanatlı hariç) oranında dikkati çekecek bir değişme olmazken, keçi sayısının toplam hayvan içindeki payı azalmıştır. Büyükbaş hayvanlardan sığırın toplam hayvan içindeki payı artmıştır.

Çizelge 3. Türkiye ve Samsun'da Sığır Sayısı (Baş) her yaştan sığır)

Yıllar	Sığır Sayısı		Samsun ilinin Türkiye Sığır Sayısı içindeki Payı (%)
	Türkiye	Samsun	
1950**	10132721	239339	2.36
1960+	10825322	248925	2.30
1970	12756000*	264790&	2.08
1980	15894000*	362177&	2.28
1991	13246898\$	319840+	2.41

Kaynak:** Anonymous, Ziraat Sayım Neticeleri, DİE Yayınları, Yayın No: 371, Ankara 1950.

& Anonymous, Tarımsal Yapı ve Üretim, DİE yayınları 1970 ve 1980 Yılları,

+ DİE Dosyaları 1904.

* Anonymous, Planlı Dönemlerde Rakamlarla Türkiye Tarım Sektörü, TZOB Yayınları No: 166, Ankara.

§ Anonymous, 1991 Genel Tarım Sayımı Köy Bilgi Anketi Sonuçları, DİE Yayınları, No: 1550, Ankara 1992.

Çizelge 3'den de görüldüğü gibi 1991 yılı itibariyle, diğer yıllara göre Türkiye sığır mevcudu içinde Samsun ilinin almış olduğu pay artış göstermiştir.

SAMSUN SIĞIRCILIK PROJESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Samsun Sığırcılık Projesi, Samsun'da sığırcılıktan elde edilecek verimi yükseltmeye ve üretim artışına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu gaye ile özellikle kırsal kesimde yaşayan insanların gelirlerinde bir artış sağlanması hedef alınmıştır.

Bu kapsamda, proje ile üreticiler için pazar olanaklarının geliştirilmesi, üretim tekniklerinin artırılması, yetiştiricileri yüksek verimli damızlık materyalin sağlanması, eğitim çalışmalarına ağırlık verilmesi, farklı kuruluşlar arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve bu konularda etkin bir proje yönetiminin sağlanması üzerinde durulmuştur.

Amacın gerçekleştirilmesinde, proje çalışma planı ile sütçülük kooperatiflerinin kurulması, süt toplama merkezlerinin oluşturulması, yetiştirici birliklerinin organizasyonu, buzağı yetiştirme programı, süt üreticilerin teşvikine yönelik ekiplerin meydana getirilmesi gibi faaliyetlere yer verilmiştir.

Sütün kolayca pazarlamasını yapmak üzere 10 adet kooperatif kurulmuş ve her kooperatifin bünyesinde süt toplama merkezi oluşturulmuştur. Süt toplama merkezlerinde sütün kalitesini belirlemek için merkezlerde Geber Süt Yağı Analiz Laboratuvarı kurulmuştur (Türk-Alman İşbirliği Samsun Sığırcılık Projesi 1992). Süt toplama merkez ve kooperatiflerde toplanan süt Birtat, Meletsan, SEK fabrikalarına satılmaktadır (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dosyaları 1993).

1988 yılının Mayıs ayına kadar 5 kg süte karşılık 1 kg yoğun yem parasız olarak verilmesi devam etmiştir. 1988 yılı içinde ayrıca "Buzağı Yetiştirme Programı" da uygulanmıştır. Bu programda köylerde doğan tüm buzağular numaralanmış, buzağı büyütme yöntemleri hakkında yetiştiricilere bilgi verilmesi yanında, buzağı büyütmede bir buzağı için 250 kg yoğun yem de yetiştiricilere ücretsiz olarak sağlanmıştır. Bu program 4 ay sürmüş ve GTZ'nin ücretsiz yem sağlamayı reddetmesi üzerine sona ermiştir.

Proje ile yem bitkileri ekim alanının genişletilmesi yanında, daha önceden bölgede yetiştiriciliği yapılmayan yem bitkileri üretime sokulmuştur. Proje kapsamında yetiştirilen sorgum, italyan çimi, hayvan pancarı, fig, korunga, silajlık mısır gibi yem bitkilerinden bir veya birkaçının üretiminin yaptırılması uygun görülmüştür. 1990 yılı itibariyle tohum projeden karşılanmak suretiyle, yetiştiricilere 100 da sorgum, 400 da hayvan pancarı ve 80 da italyan çimi ekimi yaptırılmıştır.

Yetiştiricilere silaj yapma teknikleri de öğretilmiş, bu konuda gerekli ekipmanlar sağlanmıştır. Proje ile sorgum silajı, fig-yulaf silajı, şeker pancarı yaprağı silajı, şeker pancarı posası silajı yapımı yaygınlaştırılmıştır (Türk-Alman İşbirliği Samsun Sığırcılık Projesi 1992).

Samanın üre ile muamele edilerek kalitesinin yükseltilmesi konusunda iş-

letmelerin bir kısmında uygulama yapılmıştır. Ayrıca yetiştiricinin elinde bulunan ve ucuz satın alabileceği materyale dayanarak, en düşük maliyetli ve kaliteli rasyon örneği hazırlanıp, üreticilere sunulmuştur.

Tabii tohumlama hizmetlerinde kullanılmak üzere 1990 yılı içinde 5 baş boğa satın alınmıştır.

Bazı işletmelerde ineklere mastitis kontrolü yapılmış ve iç, dış parazitle mücadele için ilaç yardımıyla da bulunulmuştur.

İNCELENEN İŞLETMELERDE İNEK SÜTÜ MALİYETİ

İncelenen işletmelerde inek başına kullanılan girdilerin fiziki olarak değerleri Çizelge 4 de gösterilmektedir.

Etüd edilen işletmelerde süt ineğinin laktasyon süresi 302 gün ve bu süre içinde elde edilen süt miktarı da 4082,5 kg dır. Laktasyon süresince ölçüm yapılarak gider ve gelirler bakımından inek başına hesaplamaların yapıldığı bir araştırma sonucuna göre Holstein ırkı bir ineğin süt verimi en düşük 2950 en yüksek 3595 kg bulunmuştur. (Ayyıldız ve Yavuz 1988) Çorumda yapılan araştırmada kültür ırkı, süt ineğinin yıllık süt verimi 2561 kg olarak saptanmıştır (Fidan 1992). Türkiye'de kültür ırkı bir ineğin ortalama verimi, 1991 yılı itibarıyla 3284 kg dır. (DPT 7.BYKP ÖİK Raporu 1994). Samsun sığırcılık Projesi kapsamındaki incelenen işletmelerde inek başına verimin yukarıda ifade edilen miktarların üzerinde olduğu görülür.

Kültür ırkı inekler günde 1-2 saat ahırın dışına dolaşmak için çıkarılmaktadır. Bu dikkate alınmazsa, genellikle inekler ahırda kalmaktadır. Kültür ırkı ineklerin ekonomik ömürleri 8.75 yıldır (Çizelge 4).

İşletmelerde ineklere yedirilen yemlerin çeşitliliği oldukça fazladır. Bir inek yılda ortalama 6171 kg kaba yem, 768 kg kesif yem tüketmektedir. Kaba yemler genellikle işletmelerden sağlanmaktadır. Kesif yemlerden süt yemi, besi yemi, kepek gibi yemler en çok işletme dışından temin edilmektedir.

Genellikle aile işgücü kullanımının yaygın olduğu işletmelerde inek başına kullanılan işgücü, erkek iş saati miktarı olarak 396.5 bulunmuştur. Makinalı yetiştiriciliğin gelişmekte olduğu bu işletmelerde, insan işgücü kullanımı A.Ü. Ziraat Fakültesi Süt Sığırcılığı ünitesi (Şapdeniz 1993) ve Georgia'da (Elrod ve Russell 1959) yapılan araştırma sonuçları dikkate alınır, fazla olduğu görülür. Ancak, Çorum ilinde süt sığırcılığı işletmelerinde yapılan bir araştırmaya göre insan işgücü kullanımı, Samsun Sığırcılık Projesi kapsamındaki işletmelerden yüksektir (Fidan 1992). Çünkü, Çorum Süt Sığırcılığı işletmelerinde makinalı yetiştiricilik çok fazla gelişmiş değildir.

Kültür ırkı süt sığırcılığı yetiştirilen işletmelerde inek başına masraf unsurlarının değeri ile masraflar toplamı içinde oransal payları çizelge 5 de verilmiştir. Söz konusu çizelgeden de incelendiği gibi toplam üretim masrafları içinde ilk sırada %50,09 pay ile yem masrafları gelmekte, bunu %25,97 ile işgücü masrafları %6,74 ile inek amortismanı, %6,50 ile bina sermayesi masrafları izlemektedir. En düşük masraf unsurunu oluşturan aydınlatma masrafları toplam üretim masraflarının %0,06'sını teşkil etmektedir.

Gelir toplamının %81,58'ini süt geliri oluşturmakta ve ana ürün olarak kabul edilmektedir. Buzağı gelirinin toplam gelir içinde almış olduğu pay

Çizelge 4. Samsun İlinde Kültür Irkı (Yabancı Irklar) Süt İneği Yetiştiricilik Faaliyetinde Kullanılan Fiziki Girdiler (Hayvan Başına)

Laktasyon Süt Verimi (kg/baş)	4082.5
Laktasyon Süresi (Gün)	302
Merada Kalma Süresi (Gün)	-
Ahırda Kalma Süresi (Gün)	365
Ekonomik Ömür (Yıl)	8.75
Doğurganlık Oranı (%)	99
MASRAFLAR	FİZİKİ ÜRETİM GİRDİLERİ MİKTARLARI (YILLIK)
1. YEM (kg/baş)	
1. 2.Kaba Yem	
a) Saman	997
b) Şeker Pancarı Posası	1331
c) İtalyan Çimi	584
d) silaj	1053,5
e) Hayvan Pancarı	690
f) Mısır Sapı (kuru)	360
g) Sorgum Sapı (Yeşil)	653,5
h) Yonca	373,5
i) Yulaf Otu	128,5
1. 2. Keşif Yem	
a) Süt Yemi	251
b) Besi Yemi	32,5
c) Arpa Kırması	208,5
d) Buğday Kırması	16
e) Yulaf Kırması	4
f) Mısır Kırması	52
g) Kepek	204
2. İşgücü (Erkek İş Saati)	396,5
3. Aydınlatma (Kwh/baş)	10
4. İlaç	
a) Fasinex (Adet)	3
b) Bayitokal (cc)	8
c) Katosan (c)	4
d) Ademin (cc)	9
e) Linkospaktin (cc)	8
f) Venikol (cc)	3,5
g) Biravit-B (cc)	3,5
h) Oramin (kg)	1,25
i) Yeldif (cc)	4,5

%16,77, gübre gelirinin aldığı pay %1.66 dir.

İncelenen işletmelerde 1 kg süt maliyeti 1072 TL/kg bulunmuştur. Araştırma alanında sütün satış fiyatı 1320 (Teşvik primi dahil) TL/kg dir. Buna göre 1 kg sütün kar marjı 248 TL dir.

ÜRETİMİN FONKSİYONEL ANALİZİ

Bağımlı değişken ile ele alınan bağımsız değişkenler arasında aşağıdaki fonksiyon elde edilmiştir.

$$Y = 1,76X_1^{0.5500} X_2^{0.5360} X_3^{0.0703} X_4^{0.0036}$$

Fonksiyona ait çoklu belirleme katsayısı $R^2 = 0.9960$ bulunmuş olup, %1 ihtimal düzeyinde önemli bulunmuştur.

($F=595,29 > F_{0.01} = 6.42$). Buna göre süt sığırcılığında Gayrisafi Üretim Değeri (Y) %99,60 ile ele alınan bağımsız değişkenlerle açıklanabilmektedir. F hesap değeri, F tablo değerinden büyük ise bağımlı değişkenin tümünün bir bütün olarak bağımsız değişkenler üzerindeki etkilerini açıklamakta yeterlidir. Karcacier ve Anın (1993).

Çizelge 6'dan da görüldüğü gibi değişkenler arasında önemli ilişkiler olduğu görülmektedir. Değişkenler arasında %1 ihtimal düzeyinde ilişkilerin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak sağlık giderleri ile Gayrisafi Üretim Değeri, Kullanılan işgücü ile sağlık giderleri, inek sayısı ile sağlık giderleri arasındaki ilişkilerin istatistiki bakımdan önemsiz olduğu test edilmiştir. Bunun yanında, diğer değişkenler arasında güçlü bir bağlantı olduğu (Multicollinearity) görülmektedir. Bu bağlantı üretim ilişkilerini bozacağından ekonomik yorumların yapılmasında dikkatli olmak gerekir (Özçelik 1989).

Ele alınan bütün faktörlerin elastikiyet katsayıları pozitif bulunmuş ve bütün katsayılar 1'den küçüktür.

Bu bakımdan bu denkleme dayanılarak ekonomik optimum hesaplanabilir (Özçelik 1993). Denklemden yem masraflarında yapılacak %100 artış Gayrisafi Üretim Değerini %55, İşgücü kullanımında (erkek iş saati) %100 artış, Gayrisafi üretim Değerini %53,6, inek sayısında %100 artış, Gayrisafi üretim Değerini %7,03, sağlık giderlerinde %100 artış Gayrisafi Üretim Değerini %0,36 artıracaktır.

Cizelge 5. Samsun İlinde Kültür (Yabancı İrk) İrki Süt İneği Yetiştiricilik Faaliyetinde Mali üretim Girdileri ve Süt Maliyeti (İnek Başına Ortalama)

Masraf Unsurları	TL	%
1. Yem Masrafları	2804017	50.09
a) Kaba Yem	1918247	34.27
- Saman	157597	2.82
- Şeker Pancarı Posası	133100	2.38
- İtalyan Çimi	233600	4.17
- Silaj	632100	11.29
- Hayvan Pancarı	172500	3.08
- Mısır SApı	144000	2.57
- Sorgum SApı	238725	4.26
- Yonca	168075	3.01
- Yulaf Otu	38550	0.69
b) Keşif Yem	885770	15.82
- Süt Yemi	326050	5.83
- Besi Yemi	42250	0.75
- Arpa Kırması	229350	4.10
- Buğday Kırması	19200	0.34
- Yulaf Kırması	4600	0.08
- Mısır Kırması	60320	1.08
- Kepek	204000	3.64
2. İşgücü	1453569	25.97
3. İnek Sermayesinin Faizi	217500	3.89
4. İnek Amortismanı	377450.5	6.74
5. Bine Sermayesi Masrafları	363905.5	6.50
6. Veteriner Masrafları	5125	0.09
7. İlaç Masrafları	34568.5	0.62
8. Aydınlatma Masrafları	3500	0.06
9. Sun'i Tohumlama Masraf.	-	-
10. Alet ve Edevat Masraf.	5679	0.10
11. Yular Masrafları	15000	0.27
12. Balya Yapma	92118.5	1.65
13. Nakliye	61730	1.11
14. Genel İdare Giderleri	163032	2.91
Masraflar Toplamı	5597445	100.00
Süt Geliri	5388900	81.58
TALİ GELİR		
- Buzağı	1107600	16.77
- Gübre	109500	1.66
Gelirler Toplamı	6606000	100.00

1 kg süt maliyeti (TL/kg) = 1072

Çizelge 6. Faktörler Arası Korelasyon Matrisi

	Gayrisafi Üretim Değeri (TL) Y	Yem Masrafı (TL) X1	Kullanılan İşgücü (Erkek iş saati) X2	İnek Sayısı (Baş) X3
X1	0.0990+			
X2	0.986+	0.963+		
X3	0.969+	0.957+	0.957+	
X4	0.338	0.279+	0.326	0.349

+ %1 İhtimal düzeyinde önemli

Çizelge 7. Faktörlere Ait Üretim Elastikiyetleri ve Önem Dereceleri

	Yem Masrafı (TL) X1	Kullanılan İşgücü (Erkek iş saati) X2	İnek Sayısı X3	Sağlık Giderleri X4	Σbi
İlastikiyet Katsayıları	0.5500	0.5360	0.0703	0.0036	1.1599
Standart Hata Sbi	0.0882	0.1175	0.0982	0.002	-
t bi	6.24+	4.56+	0.72	1.64	-

+ % 1 ihtimal düzeyinde önemli

Bütün bağımsız değişkenlerin üretim elastikiyetleri Gayrisafi Üretim Değerini artırıcı yöndedir. Faktörlere ait üretim elastikiyetlerinin toplamı $\Sigma bi = 1.1599$ dur. Bu durumda ölçüğe göre sabite yakın bir getiri olduğu görülmekle birlikte, ölçüğe artan getirinin bulunduğu ifade edilebilir. Bunun anlamı; bütün bağımsız değişkenlerde yapılacak %100 artış, Gayrisafi Üretim Değerini %115,99 artıracaktır.

Çizelge 8. Faktörlere Ait Geometrik Ortalamalar, Üretim Elastikiyetleri, Marjinal Ürün Kıymetleri ve Etkinlik Katsayıları

	Yem Masrafları (TL) X1	Kullanılan İşgücü (Erkek İş Saati) X2	İnek Sayısı X3	Sağlık Giderleri X4	Gayrisafi Üretim Değeri (TL)
Gayrisafi Üretim Değeri Ait Geometrik Ortalamalar	11379626	1585.86	4.50	733.36	25749037
Faktörlere Ait Marjinal Ürün Kıymetleri	1.24	9702.84	402257.18	2.80	-
Faktör fiyatları (TL)	1.43	3666	6000000	1.43	-
Marjinal Etkinlik Katsayısı	0.87	2.37	0.0670	1.96	-

Bulunan kıymetlere göre yem masrafları 1 TL artırıldığında Gayrisafi üretim Değeri 1,24 TL, Erkek iş saati 1 birim artırıldığında Gayrisafi Üretim Değeri 8702,84 TL, 1 baş inek alındığında Gayrisafi üretim Değeri 402257,18 TL, Sağlık giderleri 1 TL artırıldığında Gayrisafi Üretim Değeri 2,80 TL artacaktır.

Y

Marjinal ürün kıymetlerinin bulunmasında b: — formülü kullanılmıştır (Rehber 1978).

X

Buradaki ortalamalar (Y, X₄) geometrik ortalamadır. Marjinal ürün kıymetleri hesabında faktör fiyatı olarak işgücü ücretlerinde normal olarak işgücüne ödenen ortalama ücret, parasal olarak ifade edilenler için normal faiz oranından bir TL fazlası (1+0,43) temel alınmıştır (Zoral 1973).

Marjinal etkinlik katsayısı 1 ise faktörün etkin kullanıldığı, 1'den büyük ise az kullanıldığı, 1'den küçük ise aşırı kullanıldığı anlaşılmaktadır (Karkacier ve Angın 1993). Buna göre X₁ faktörü diğer faktörü diğer faktörlere göre optimumun üzerinde kullanıldığı, X₂ ve X₄ faktörünün optimumun altında kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 9. Faktörler Arası Marjinal Teknik İkame ve Fiyat Oranları

	X ₂	X ₄
X ₁ dx ₁ / dx _i	7018.41	2.26
F _{xi} / F _{X1}	2563.64	1.00
X ₂ dx ₂ / dx ₄	-	0.00032
F _{X4} / F _{X2}	-	0.00039

Faktörlerin marjinal teknik ikame hadleri incelendiğinde X₁ (Yem Masrafları), X₂ (İşgücü) ve X₄(Sağlık Giderleri)e göre aşırı kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan ekonomik optimuma ulaşmak için X₁ yerine X₂ ve X₄ faktörü ikame edilmelidir. X₂ faktörü de X₄ faktörüne göre az kullanılmıştır. Fakat bu faktörler arasında ekonomik optimuma yaklaşıldığı ifade edilebilir. Ekonomik optimuma ulaşmak için mutlaka işgücü ve sağlık giderlerinin artırılması gerekir.

SONUÇ

Bu araştırmanın esas amacı Türk-Alman işbirliği ile gerçekleştirilen Samsun Sığırcılık Projesi işletmelerinde inek sütü maliyetini hesaplamaktır. Daha sonra amaca, incelenen işletmeler dikkate alınarak üretimin fonksiyonel analizinin yapılması ilave edilmiştir. Araştırmada 14 işletme gayeli örnekleme ile tespit edilmiş ve 7-11 Nisan 1992 tarihleri arasında anket uygulaması yapılmıştır.

Samsun sığır yetiştiriciliği bakımından gelişme gösteren illerimiz arasında

önemli yere sahiptir. 1991 yılı itibariyle ilde yaklaşık olarak her yaştan küçük baş hayvan sayısı kadar büyükbaş hayvan sayısı mevcuttur.

Samsun Sığırcılık Projesi, Samsun'da süt sığırcılığının gelişmesinin sağlanması açısından önem kazanmaktadır. Sığırcılık projesinin uygulanmasıyla süt pazarlamasında, süt toplama merkezlerinin kurulmasında, yeni üretim tekniklerinin üreticiye benimsetilmesinde, yem bitkileri yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılmasında, süt sığırcılığında eğitim çalışmalarının yetiştiricilere aktarılmasında önemli ilerlemeler sağlamıştır. Ancak bu konularda tam başarıya ulaşılamamıştır. bu nedenle başlangıçta 5 yılda bitmesi planlanan projenin süresi, eksikliklerin giderilmesi için uzatılmıştır.

İncelenen işletmelerde inek başına ortalama süt verimine bakıldığında, verimin Türkiye ortalaması ve daha önce yapılmış bazı araştırma sonuçlarından (DPT 7.BYKP ÖİK Raporu 1994) (Ayyıldız ve Yavuz 1988) (Fidan 1992) yüksek olduğu görülür.

Süt maliyeti hesabında masrafların %50,09 pay ile en büyük oranını yem oluşturmaktadır. Gelirler toplamının %81,58'i Süt geliridir. İncelenen işletmelerde 1 kg süt maliyeti 1072 TL/kg dir. 1 kg sütte 248 TL kar marjı olmaktadır.

Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılarak yapılan fonksiyonel analizde; Gayrisafi üretim Değeri (Y) bağımlı değişken, yem masrafları (X₁), kullanılan işgücü (X₂), inek sayısı (X₃), sağlık giderleri (X₄) bağımsız değişkenler olarak alınmıştır.

Bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasında,

$$Y=1,76X_1^{0.5500}X_2^{0.5360}X_3^{0.0703}X_4^{0.0036}$$

fonksiyon elde edilmiştir. Fonksiyonun çoklu belirleme katsayısı 0.9960 dir. Üretim fonksiyonuna ait üretim elastikyetlerinin toplamı $\sum b_i=1,1599$ dur. X₁ (Yem Masrafları) faktörünün, X₂ (Kullanılan İşgücü) ve X₄ (Sağlık Giderleri) göre fazla kullanıldığı, ekonomik optimuma ulaşmak için X₂ ve X₄ faktörünün artırılması gerektiği ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

Açıl, A.F., Tarımsal Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması ve Memleketimiz Tarımsal Ürün Maliyetlerindeki Gelişmeler, A.Ü.Z.F. Yayınları: 665, Ankara, 1977.

Açıl, A.F. ve İnan, İ.H., Eskişehir Merkez ve Alpu Ovası Tarım İşletmelerinde Süt Maliyeti ve Bunu Etkileyen Faktörler, A.Ü.Zir. Fak. Yıllığı, 26,3, 401-423, Ankara 1976.

Anonymous, Ziraat Sayım Neticesi. DİE Yayınları No: 371, Ankara 1950.

Anonymous, Tarımsal Yapı ve Üretim, DİE Yayınları, Ankara 1970.

Anonymous, Tarımsal Yapı ve Üretim DİE Yayınları Ankara 1980.

Anonymous, Planlı Dönemlerde Rakamlarda Türkiye Tarım Sektörü, TZOB Yayını No: 166, Ankara.

Anonymous, 1991 Genel Tarım Sayımı Köy Bilgi Anketi Sonuçları, DİE Yayınları No: 1559, Ankara 1992.

Anonymous, Köy Envanter Etüdü, Samsun İli, 1981.

Araş, A. İzmirli, R., İzmir Şehir Yöresinde Ahır Sütçülüğü Yapan İhtisas-

İlaşmış Süt İşletmelerinden Bir Grup'un Ekonomik Yönden İncelenmesi ve Üretim Maliyeti. E.Ü.Z.F. Yayını No: 279, İzmir 1976.

Ayyıldız, T., Erzurum İli Köylü İşletmelerinde İnek Sütü Maliyetleri, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 545, Ziraat Fakültesi Yay.: 244, Erzurum, 1978.

Ayyıldız, T. ve Yavuz, R., Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ziraat İşletmesinde İnek Sütü Maliyetleri, Doğa Tarım ve Ormanlık Dergisi Cilt 12, Sayı 3, Ankara 1988, S.312-321.

Bülbül, M., Kredi Finansman İlkeleri ve Türkiye'de Tarımsal Kredi Uygulaması, Türkiye'de Hayvansal ürün Planlamasının Ekonomik Yönü Semineri Bolu-Gölköy, 6-11 Mayıs 1981.

DİE Dosyaları, 1994

DPT, 7.BYKP ÖİK Raporu, 1994.

Elrod, J.C. ve Russell, J.R., An Economic Analysis of Grade A Dairy Farming In Georgia, Georgia Agricultural Experimental Stations University of Georgia College of Agriculture Athens, Georgia 1959.

Fidan, H., Çorum İlinde Sığır Yetiştiriciliği Yapan Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Hayvansal ürünlerin Maliyet Unsurlarının Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.

Güneş, T. ve Arıkan R., Tarım Ekonomisi İstatistiği, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 1049, Ders Kitabı: 305, Ankara 1988.

Karkacier, O. ve Angın, N., Tokat-Turhal İlçesi Sığır Besiciliği İşletmelerinin Fonksiyonel Analizi, Doğa Türk Tarım ve Ormanlık Dergisi, Cilt 17, Sayı 3, Ankara 1993.

Kıral, T., ve Rehber E., Hayvansal ürün Maliyetlerinin Hesaplanması, Batı Akdeniz Bölgesi, 1 Hayvancılık Semineri, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fak. Antalya 1986.

Kıral, T., Tarım Muhasebesi Ders Notları, 1992.

Rehber. E., Nevşehir'de Patates üreten Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Doktora Tezi, Ankara 1978.

Şapdeniz, İ., A.Ü. Ziraat Fakültesi Süt İnekçiliği ünitesinin Ekonomik Analizi ve Fiziki Girdilerin Saptanması üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.

Özçelik, A., Ankara Şeker Fabrikası Civarındaki Şeker Pancarı Yetiştiren Tarım İşletmelerinde Şeker Pancarı ile Buğday için Fiziki üretim Girdileri ve üretimin Fonksiyonel Analizi, A.Ü.Z.F. Yay. No: 1113, Bil. Araş. ve İnc: 605. Ankara 1989.

Özçelik, A., Tarımsal Uygulamalı üretim Fonksiyonları Ders Notu, 1993

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Samsun Tarım İl Md. Dosyaları 1992.

Türk-Alman Teknik İşbirliği, Samsun Sığırcılık Projesi, 1992. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dosyaları, 1993.

Zoral, Y.Z., Cobb-Douglas üretim Fonksiyonunun Yukarı Pasınlar Ovasında Patates üreten İşletmelere uygulaması, Atatürk Üniv. Yay. No: 303, Ankara, 1973.

Zoral, Y.Z., Üretim Fonksiyonları. Dokuz Eylül Üniversitesi, Mim. Müh. Fak. (MM6END-84-EY 052, İzmir 1984.

FINANSMAN FONU UYGULAMASININ İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Cahit GÜRAN

I. GİRİŞ

Devletin vergilendirme yetkisini kullanarak egemenlik sınırları içerisinde topladığı vergilerin temel amacı, devletin kamu hizmet ve yatırımlarını finanse etmektir. Devlet, bir takım kamu hizmetleri sunarken bunları gerçekleştirebilmek için önemli miktarda gelire ihtiyaç duyar. Bu geliri bulmak için devletin çeşitli kaynakları vardır. Devlet finansman ihtiyacını para basarak veya vergi toplayarak karşılayabilir. Ancak, bu gelir kaynaklarından en güvenilir olanı vergi gelirleridir. Biraz önce belirttiğimiz gibi, kamu finansmanını sağlamak iken, bir diğer amacı da, ekonomik ve sosyal hayatı yönlendirmektir. Bu itibarla vergiler, maliye politikasının etkili bir aracı olarak kendisini göstermektedir. Ülkenin bulunduğu konjoktürel dönemlere yada ulaşılmak istenen hedeflere bağlı olarak, maliye politikasının aracı niteliğindeki vergi uygulamaları farklılaşacaktır.

Sanayileşme, gelişmekte olan ülkeler için iktisadi büyüme ve kalkınmanın tek yolu olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak, bu ülkeler sanayileşmek için yatırımların teşvikine ve özendirilmesine ayrı bir önem atfetmektedirler. Devletlerin, yatırımların teşvikine ve özendirilmesine ayrı bir önem atfetmektedirler. Devletlerin, yatırımları teşvike yönelik politika araçları olarak; vergi, kredi ve diğer ekonomik ve bürokratik uygulamaları kullandığını görmekteyiz. Bu araçlar içerisinde sıkça kullanılan ve etkili bir teşvik aracı olarak, vergi uygulamalarının ön plana çıktığını görmekteyiz.

Bir teşvik aracı olarak vergi uygulamaları, kimi zaman vergi iadeleri, kimi zaman istisna ve muafiyetler, kimi zaman da vergi ertelemeleri şeklinde uygulanabilmektedir. Türk Vergi Sistemi içerisinde de, yatırımların teşvikine ve yönlendirilmesine hizmet eden bir çok uygulamanın olduğunu müşahade etmekteyiz. Bu uygulamalardan biri de hiç şüphe yok ki, Kurumlar Vergisi Kanununu'muzda düzenlenmiş olan Finansman Fonu'dur. Finansman Fonu, vergi borcunun belirli bir süre ertelenerek, devletin yatırımları dolaylı yoldan finanse etmesini sağlayan bir teşvik uygulamasıdır.

Fon, belirli bir amacın veya birbirine yakın amaçlar grubunun gerçekleştirilmesi için belirli kaynakların toplandığı ve harcandığı, özel hesaptır.¹ Yapılan tanımdan da anlaşılacağı üzere, fon uygulaması ile ulaşılmak istenen amaç ya da amaçlar vardır. Dolayısıyla, fonda tutulan kaynaklar ile belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Fonda tutulan kaynakların belirlenen amaçlar dışında kullanılması, fonun oluşturulması amacını ihlal edecektir. Başka bir deyişle, fonun kuruluş amacından sapılmış olunacaktır.

İşletme fonksiyonlarından birisini oluşturan finansman kavramı ise, işletmenin ihtiyaç duyduğu mali kaynakları, en uygun koşullarla ele geçirmek ve ele geçirilen kaynakların en etkin kullanımı sağlamaktır.² Dolayısıyla, finansman işlevi çerçevesinde, işletmenin sadece ihtiyaç duyulan kaynakları elde etmesi yeterli değildir. Elde edilen kaynakların aynı zamanda, en etkin şekilde kullanılması gerekmektedir.

Dikkat edilecek olursa, finansman ve fon kavramları iki ayrı kutubu simgelemektedir. Finansman işlevi parasal kaynak talebini ifade ederken, fon kavramı ise, parasal kavramı veya parasal kaynak arzını ifade etmektedir. Bu itibarla, vergi sistemimiz içinde yer alan Finansman Fonu uygulaması, isminden de anlaşılacağı üzere, parasal kaynak ihtiyacını ve bunu karşılayacak parasal kaynağı bünyesine alan ve karşılıklı talepleri buluşturan bir uygulamadır.

Çalışmamızda, finansman fonu ile alınırken, ilk öne tanımı ve önemi üzerinde durulacak, kanuni çerçeve hakkında bir bilgi verilecek, daha sonra finansman fonu uygulamasından yararlanacakların, taşınması gereken nitelikleri değinilerek, finansman fonunun uygulama esasları ele alınacaktır. Çalışmamızın sonunda ayrıca, kendi görüş ve değerlendirmelerimizin yer aldığı sonuç ve değerlendirme bölümü de oluşturulacaktır. Bu bölümde, uygulamanın faydaları ve sakıncaları üzerinde durulacak ve çeşitli öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

1. GENEL OLARAK FİNANSMAN FONU

1.1. Finansman Fonunun Tanımı ve Kapsamı

Finansman Fonu, vergilendirilecek kurum kazançlarının belirli bir kısmının fon olarak ayrılması suretiyle, kazancın fona ayrılan kısmı vergiye tabi tutulmayarak verginin belirli bir süre ertelenmesidir. Fon olarak ayrılan kurum kazancı daha sonra vergiye tabi tutulmaktadır.³ Finansman fonu geçici bir indi-

rim niteliğindedir.⁴ Bu uygulama ile, mükellefler ertelenen vergi miktarı kadar bir finansal kaynağı, ertelenen süre boyunca faizsiz olarak kullanma imkanı elde etmektedirler.⁵

Vergi sistemimize 1980 yılında giren finansman fonu; devletin vergi alacağının tahsilini belirli bir süre ertelemeye giderek, yatırım yapma potansiyeli olan mükellefleri teşvik etme aracıdır. Bu itibarla finansman fonu uygulamasında, devletin vergi alacağından vaz geçmesi bir durum söz konusu değildir. Bu uygulama içerisinde devlet, sadece kamu alacağının tahsilini geciktirerek, yatırım yapanlara destek olmaktadır. Dolayısıyla finansman fonu uygulamasının bir muafiyet ve istisna olduğunu söylemek mümkün değildir.

Finansman Fonu, devletin vatandaşlarından yapacağı vergi tahsilatıyla ilgilidir. Her mükellefin ertelenen vergi borcu, o mükellefe mahsus bir fon olarak T.C. Merkez Bankası hesaplarına intikal ettirilir. Devletin finansman fonu uygulamasındaki temel amacı, yatırım yapan mükelleflere imkan tanımaktadır.

1.2. Finansman Fonunun Amacı ve Önemi

Esasen finansman fonunun amacı; yatırımcıya bir finansman kredisi sağlamak ve vergi erteleme yoluyla belirli yatırımların finansmanına katkıda bulunmaktır. Dolayısıyla mevcut yatırımlara hız vermek ve yeni yatırımları teşvik etmektedir⁶

Finansman fonu uygulaması ile, devletin yapmış olduğu planlar çerçevesinde, ulaşılmak istenen hedeflere ulaşılması için gerekli görülen ve bu çerçevede teşvik kapsamına alınan (yatırım indirimi belgesi veya teşvik belgesi almış) yatırımların, finansal yönden de desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bunun dışında, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmasında önemli bir yeri olan müteşebbislerin korunarak geliştirilmesi de bir diğer amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırım yapmak ve başarılı olmak çok sayıda değişkenin etkisi altında gerçekleşmektedir. Değişken sayısının artmasına bağlı olarak yatırımın riski ve karlılığı da değişmektedir. Bu değişkenlerden birisi de finansman olanaklarıdır. Finansal imkanların fazlalığına ve maliyetinin düşük olmasına bağlı olarak yatırımın riski düşecek, karlılığı da yükselecektir. İşte bundan dolayı finansman fonu bir yönüyle de; müteşebbisleri koruma ve yatırımların başarı şansını artırma amacına yönelmektedir.

Finansman fonunun uygulaması ile hedeflenen amaçlara bağlı olarak, önemi de ortaya çıkmaktadır. Ülke ekonomisinin büyümesinde ve ülkenin kalkınmasında çok önemli bir yeri olan yatırım harcamalarının artırılmasına bağlı olarak, finansman fonunun önemi kendini göstermektedir. Başka bir deyişle, finansman fonu hem yatırımların artırılması açısından, hem de yönlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

2. FİNANSMAN FONU İLE İLGİLİ YASAL ÇERÇEVE

Finansman fonu hakkında kanun ve tebliğ olmak üzere iki tür yasal çerçeve

olduğu söylemek mümkündür.Uygulama ilk olarak 1980 yılında çıkarılan bir yasa ile gündeme gelmiştir.

2.1 Kurumlar Vergisi Kanunu Açısından

Finansman fonu Türk Vergi Sistemine ilk olarak 24.12.1980 tarihinde, **2362 sayılı kanunla, 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'na eklenen mükerrer 8. madde hükmü ile girmiştir (7)**. Bu maddede finansman fonu ile ilgili şu şekilde bir düzenlemeye gidilmiştir.

"Sermaye şirketleri ile kooperatifler, yatırım indiriminden yararlanması kabul edilmiş bulunan yatırımların finansmanında kullanmak ve yatırım indirimi belgesinde bu yatırım için öngörülen süre ile sınırlı kalmak kaydıyla aşağıdaki şartlarla finansman fonu ayırarak safi kurum kazancından idirilebilirler.

1. Ayrılacak finansman fonu Kurumlar Vergisi matrahının %25'ini ve yapılacak yatırım tutarını geçemez.

2. Finansman fonunun T.C. Merkez Bankasında açılacak her an paraya çevrilebilir Devlet tahvili hesabına yatırılması mecburidir.

3. T.C. Merkez Bankasında açılacak hesaptan çekişler Devlet Planlama Teşkilatınca düzenlenecek çekiş belgelerine dayanılarak yapılır ve yıl içinde yapılan fiili tutarını aşamaz.

4. Bir önceki yıl safi kurum kazancından finansman fonu olarak ayrılan meblağ hesap dönemi sonunda safi kurum kazancına eklenir."

Kurumlar vergisi yönünden uygulamanın şekline ilişkin açıklamalar ve ayrıntılar, Maliye Bakanlığı'nca hazırlanarak 8 Mayıs 1981 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan **20 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği** ile düzenlenmiştir.Buradaki her iki düzenlemede, (KVK'nun mükerrer 8. maddesi ve 20 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği) finansman fonu uygulamasının mükellef ve idare açısından önem arzeden hususlarını ele almaktadır. Oysa birazdan ele alacağımız Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile ilgili Tebliğ (93/2) ise; finansman fonundan faydalanan mükelleflerin, finansman fonu uygulamasına ilişkin şekli ödev ve sorumluluklarını ele almaktadır. Bu tebliğ bir tarafı ile, finansman fonundan faydalanan mükellefi, diğer tarafıyla ise Devlet Planlama Teşkilatı, ve Merkez Bankası'nı ilgilendirmektedir.

2.2 Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ Açısından

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca, Bakanlar Kurulu'nun 11.01.1993 tarih ve 93/4000 sayılı kararına istinaden, yatırımların ve döviz kazandırıcı işlemlerin teşviki ve yönlendirilmesi ile ilgili uygulama esaslarını yatırımcılara duyurulması amacıyla çıkarılmıştır (8). Bu tebliğin finansman fonunu düzenleyen 15. maddesinde, finansman fonundan yararlanmaya ilişkin şartlar ve müra-

caat şekli düzenlenmiştir.

3. FİNANSMAN FONU AYIRABİLMEK İÇİN ARANAN KOŞULLAR

Mükelleflerin bir hesap dönemi içinde elde ettikleri kazançtan finansman fonu ayırabilmeler için bir takım özelliklere sahip olmaları, başka bir deyişle, kanunda belirtilen bir takım nitelikleri sağlamış olmaları gerekir. Bunları, iki başlık halinde gruplandırmak mümkündür. Bunlardan ilki mükellefiyet ilişkindir. İkincisi ise, finansman fonu ayrılmasına imkan veren teşvik belgeli yatırıma ilişkindir.

3.1. Mükellefiyete İlişkin Koşullar

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun mükerrer 8. maddesinde "sermaye şirketleri ile kooperatifler, finansman fonu ayırarak safi kurum kazancından indirilebilirler." hükmüne yer verilmiştir.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 1. maddesinde kurumlar vergisi mükellefleri sayılmıştır. Buna göre; Sermaye Şirketi, Kooperatifler, İktisadi Kamu Müesseseleri, Dernek ve Vakıflara ait İktisadi İşletmeler ve İş Ortaklarının kazançları kurumlar vergisine tabidir. Oysa finansman fonunu düzenleyen madde hükümünden anlaşılacağı üzere, finansman ayırabilecek olan kurumlar, sermaye şirketleri ve kooperatiflerdir. Bu saptamadan sonra, finansman fonundan şu tüzel kişilerin faydalanabileceğini söyleyebiliriz.

1) Sermaye Şirketleri

- Anonim Şirketler
- Hisseli Komandit Şirketler,
- Limited Şirketler
- Aynı mahiyetteki yabancı kurumlar
- Menkul Kıymet Yatırım Fonları

2) Kooperatifler

Kooperatifler, Kooperatifler Kanunu'na yada özel kanunlara göre kurulan tüketim, kredi satış, v.s. kooperatifler ile aynı mahiyetteki yabancı kooperatiflerdir. Okul kooperatifi gibi dernek veya adi şirket mahiyetinde olanlar, Kurumlar Vergisi Kanunu uygulaması açısından kooperatif olarak kabul edilmezler.

Mükellefiyete ilişkin koşul finansman fonundan faydalanabilmek için gerekli, ancak yeterli koşul değildir. Bu belirlemiş olduğumuz tüzel kişilerin, aynı zamanda teşvik belgeli bir yatırıma sahip olması ve bu yatırıma ilişkin olarak finansman fonu ayırması gerekmektedir.(9) Yani her iki koşulun bir arada sağlanması gerekmektedir. Dolayısıyla, yatırım indirimi belgesi almış bir gerçek kişi mükellefiyet koşulunu sağlayamadığı için, yatırım indirimi belgesi ol-

mayan bir sermaye şirketi veya kooperatif ise yatırım indirimine ilişkin koşulu sağlayamadığı için finansman fonu ayıramıyacaktır.

Finansman fonu uygulamasının dışında tutulan İktisadi Kamu Müesseseleri ile derneklere ve vakıflara ait iktisadi işletmelerin finansman fonu uygulaması dışında tutulması, bu kurumların kanunda belirtilen hüküm doğrultusunda, yatırım indiriminden yararlandırılmamış olmasının doğal sonucudur (10). Bu kurumların hem yatırım indirimi hem de finansman fonu uygulaması dışında tutulmasının sebebi, zaten bu kurumların kamu yararına devletin bir takım ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmaya yönelik olarak faaliyet gösteriyor olmasıdır. Başka bir deyişle, bu kurumların vergi ve benzeri yollar ile teşvik edilmesine gerek yoktur.

Finansman fonu uygulamasının dışında tutulan bir kurumda, iş ortaklıklarıdır. Bunların finansman fonu dışında tutulmasının sebebi ise, vergi tekniği itibariyle, bu ortaklıkların çalışma şekillerinin, finansman fonu uygulamasını imkansız kılmasıdır. Çünkü, iş ortaklığı belirli bir işin yapılması için oluşturulmakta ve kazanç işin bittiği zaman ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, iş ortaklığı söz konusu iş bittiği zaman amacına ulaşmış olmakta ve dağılmaktadır. Dolayısıyla, bu kazanç üzerinden finansman fonu ayırarak bir yatırım finanse edilmesi ve daha sonra ertelenen kazancın, bir daha ki sene kazancına ilave edilmesi mümkün değildir (11).

Dar mükellefiyete tabi kurumlar açısından konu incelendiğinde, yasanın ilk uygulamaya geçtiği yıllarda, dar mükellef kurumların hem yatırım indirimi, hem de finansman fonu imkanından faydalanamadığını görmekteyiz. Ancak, 1986 yılından itibaren 3239 sayılı yasanın 74. maddesi ile Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 8. maddesinin 9. bendine getirilen değişiklikle, dar mükellefiyete tabi kurumlar da hem yatırım indirimi, hem de finansman fonu ayırma imkanlarından faydalanabilir olmuşlardır. Dolayısıyla, yatırım indiriminden yararlanan dar mükellef kurumların finansman fonu ayırmalarını engelleyen bir hüküm kalmamıştır (12).

3.2 Yatırım İndirimine İlişkin Koşullar

Finansman fonu ayırabilmek için gerekli koşullardan bir kısmı da yatırım indirimine ilişkindir. Bu koşullar; finansman fonunun, yatırım indiriminden faydalanması kabul edilmiş yatırımlar için ayrılmış olması ve yatırım indirimi belgesinde belirtilen süre ile sınırlı kalınmış olması şeklinde, iki noktada toplanmaktadır.

3.2.1. Yatırım İndiriminden Faydalanan Bir Yatırım İçin Finansman Fonu Ayrılması

Bir sermaye şirketinin finansman fonu ayırabilmesi için gerekli bir koşulda, yatırım indiriminden yararlanan bir yatırım için finansman fonu ayrılmasıdır. kurumlar vergisi Kanunu'nun finansman fonunu düzenleyen mükerrer 8. maddesinde "Sermaye şirketleri ve kooperatifler, yatırım indiriminden faydalanma-

şı kabul edilmiş bulunan yatırımların finansmanında kullanmak... için ... finansman fonu ayırarak safi kurum kazancından indirebilirler" denmektedir. Mükellefiyete ilişkin koşulu anlatırken bu konuya da deyinmiştik. Hatırlanacağı üzere, mükellefiyete ilişkin koşulun sağlanması, gerekli ancak yeterli koşul değildi. Aynı şekilde, yatırım indirimine ilişkin koşulların sağlanması da gerekli ancak yeterli değildir.

Uygulamada bir yatırımın yatırım indiriminden yararlandığının göstergesi; Yatırım İndirimi Belgesi, enazından teşvik Belgesi almış olmasıdır. En azından diyoruz, çünkü; 20 seri nolu tebliğde açıklandığı üzere, teşvik mevzuatı gereği Yatırım İndirim belgesi, ancak yatırım belli bir aşamaya geldikten sonra verilmektedir. Dolayısıyla, yatırımın başında finansman fonundan yararlanabilme açısından, teşvik belgesi yeterli görülmektedir (13). Teşvik Belgesi ile ilgili olarak, Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile ilgili, 93/2 Nolu Tebliğ de "Teşvik Belgesi, yatırımın karakteristik değerini ihtiva eden, bu değer ve tesbit edilen şartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi halinde, üzerinde yazılı bulunan teşviklerden istifade imkanı sağlayan Kalkınma Planına uygun ve ülke ekonomisi için faydalı olduğu Müsteşarlıkça kabul edilen yatırımlar için yatırımcılara verilen bir belgedir." denmektedir (14).

Kanun maddesinden ortaya çıkan bir şartta, finansman fonunun yatırım indiriminden yararlanan yatırımın finansmanında kullanılmak üzere ayrılmış olmasıdır. Dolayısıyla finansman fonuna ayrılan kaynakların, başka yatırımların finansmanında kullanılması mümkün değildir.

3.2.2. Finansman Fonunun Yatırım İndirim Süresi İçinde Ayrılması

Yatırıma ilişkin ikinci koşul ise finansman fonunun, yatırım indirim belgesinde belirtilen yatırımın süresiyle sınırlı olarak ayrılmasıdır. Mükerrer 8. madde de bu durum şöyle ifade edilmektedir. "Sermaye şirketleri ve kooperatifler, yatırım indiriminden faydalanması kabul edilmiş bulunan yatırımların finansmanında kullanmak ve yatırım indirim belgesinde bu yatırım için öngörülen süre ile sınırlı kalmak kaydıyla aşağıdaki şartlarla finansman fonu ayırarak safi kurum kazancından indirebilirler." Kanun maddesinden anlaşılacağı üzere finansman fonu ayırma süresi, direkt olarak yatırımın süresi ile sınırlıdır. Yatırımın tamamlanmasına ilişkin son harcamanın yapıldığı yıl, finansman fonu için bir meblağın ayrılması sözkonusu değildir. başka bir deyişle, yatırımın tamamlandığı yıl safi kurum kazancından finansman fonu ayrılmaz.

Yatırım indiriminden yararlananların almış olduğu yatırım indirim belgelerinde; indirimden yararlanan yatırımın gerçekleşme süresi ve yıllık olarak gerçekleştirilecek yatırım tutarları ayrıntılı olarak sayılmıştır. Yatırım indiriminden faydalanılan bir yılda, finansman fonu ayrılmasına rağmen o yıl fiilen hiçbir harcama yapılmamış olması gibi bir durum doğduğunda yatırımların teşviki ile ilgili kanun ve tebliğlere aykırı hareket edildiğinden, yatırım indirimini uygulamasından yararlanmak mümkün değildir. Dolayısıyla finansman fonu

ayırma imkanı da ortadan kalkacaktır (15). Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür, mükellefin yatırımların teşviki ile ilgili mevzuata aykırı davranması sonucu, yatırım indiriminden faydalanmasını imkansız kılan bir durum ortaya çıkması halinde, o mükellefin finansman fonundan faydalanması da mümkün değildir.

4. FİNANSMAN FONUNUN UYGULAMA ESASLARI

Şimdiye kadar, finansman fonundan yararlanabilmek için mükelleflerin yatırımlarının taşınması gereken özellikler üzerinde durduk. Çalışmamızın bu bölümünde, finansman fonunun uygulamaya yönelik başka bir deyişle şekli özellikleri üzerinde duracağız.

4.1. Finansman Fonu İçin Başvuru Şekli

Finansman fonundan yararlanabilmek için gerekli koşulları sağlayan mükellefler, finansman fonu ayırma isteklerini mevzuatta belirtilen şekilde uygun olarak göstermek zorundadırlar. Bunun için mükellefler aşağıda belgeleri tamamlayarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına müracaat ederler;(16)

a) Dilekçe

b) Fona yatırılan miktarı gösterir T.C. Merkez Bankası makbuzu, (beyanname verme süresini son gününe kadar yatırılır. Özel hesap dönemi ayrıca dikkate alınır.)

c) Yapılan fiili harcamaların dörder aylık dönemler veya aylar itibariyle tevsiği,

Bu aşamada mükellefin Devlet Planlama Teşkilatı ile ilişki içine girmesinin sebebi; Merkez Bankası'na yatırılan finansal kaynakların kullanımının, ancak Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan çekiş belgeleri ile mümkün olmasıdır.

4.2. Finansman Fonu İçin Ayrılacak Tutara İlişkin Esaslar

Bu konudaki düzenlemeler Kurumlar Vergisi Kanunu'nun mükerrer 8. maddesinin 1-4 bent hükümleri arasında yer almaktadır. Buna göre, finansman fonuna ayrılacak tutar, hem yatırım tutarını hemde kurumlar vergisi matrahının %25'ini geçemez. Ayrıca fona ayrılan meblağ, Merkez Bankası hesaplarına intikal ettirilecek ve fondan kullanımlar, devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nın vizesine tabi olacaktır. Bunlar dışında, önceki yıl finansman fonuna ayrılan meblağlar hesap dönemi sonunda kurum kazancına eklenecektir.

4.2.1. Ayrılacak Finansman Fonunun Tesbiti

Mükerrer 8.maddenin 1.bendinde, ayrılacak finansman fonunun tesbitine ilişkin iki kriter birden getirilmiştir. Buna göre fona ayrılacak miktar, kurumlar vergisi matrahanın %25'ini ve yapılan yatırım tutarını aşamaz.

bir de safi kurum kazancını dikkate alarak tablolaştırırsak;

Yıllar	Yıllık Y.T.	Tam.mamış Y.T.	Safi Kurum K.	Oran	Finans. Fonu*
1990	---	5.000.000.000	10.000.000.000	%20	2.000.000.000
1991	2.000.000.000	3.000.000.000	25.000.000.000^	%20	3.000.000.000
1992	2.000.000.000	1.000.000.000	15.000.000.000^	%20	1.000.000.000
1993	1.000.000.000	---	20.000.000.000^	---	---

(*) Safi kurum kazancı dikkate alınarak hesap edilen finansman fonu

(^) Bu rakamlara bir önceki yılda ayrılan finansman fonu dahildir.

Görüldüğü gibi ayrılacak finansman fonunun safi kurum kazancının %20'sini geçmemesi koşulu altındada ayrılacak finansman fonu, toplam yatırım tutarını aşabilmektedir. Finansman fonu uygulamasının özellik arzeden bir durumu da, yıl içinde fonu ayrılan tutarın çekişlerden, başka bir deyişle o yıla ilişkin yatırım tutarından fazla olması halinde, T.C. Merkez Bankası'ndaki hesaba yatırılan finansman fonunun bakiyesi, bir sonraki yıl hesaplanarak Merkez Bankası'na yatırılacak tutardan düşülür.(22) Örneğimiz de 1991 yılında da bu yatırımın tamamlanmayan kısmı kadar, yani 3 milyar TL finansman fonu ayırmış ve bu meblağı T.C. Merkez Bankası hesaplarına intikal ettirmiştir. Dolayısıyla, firmanın Merkez Bankası'nda 1 milyar TL bakiye alacağı vardır. Mükellef 1992 yılı kazancından finansman fonu ayırırken, tamamlanmamış yatırım tutarına göre 1 milyar TL finansman fonu ayıracaktır. Ancak, mükellefin Merkez Bankası'nda 1 milyar TL alacak bakiyesi olduğu için, finansman fonuna ayrılan tutarı Merkez Bankası'na yatırması gerekmemektedir.

4.2.2. Fonun Merkez Bankasına Yatırılması

Kurumlar Vergisi Kanunu'muzun mükerrer 8.maddesinin 2.bendinde "Finansman fonunun T.C.Merkez Bankası'nda açılacak heran paraya çevrilebilir Devlet Tahvili hesabına yatırılması mecburidir." hükmü yer almaktadır. Ayrıca Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili 93/2 Nolu Tebliğ'de de, fonun beyanname verme süresinin son gününe kadar yatırılması gerektiği belirtilmektedir. (23) Bilindiği üzere Kurumlar Vergisi Kanunu'na tabi mükellefler için beyanname verme süresi Nisan ayının son günüdür. Dolayısıyla, fonun Merkez Bankası'na Nisan ayının son gününe kadar yatırılması gerekir.

4.3.2. Fondan Çekilen Paraların Devlet Planlama Teşkilatı'nın İznine Bağlı Olması

Bu konu ile ilgili olarak, mükerrer 8.maddenin 3.bendinde, "T.C. Merkez Bankasında açılacak hesaptan çekişler devlet Planlama Teşkilatınca düzenlenecek çekiş belgelerine dayanılarak yapılır ve yıl içinde fiilen yapılan yatırım tutarını aşamaz." hükmü vardır. Bu hüküm uyarınca, yatırım indiriminden ya-

rarlanan işletmelerin, Merkez Bankası'na yatırmış oldukları finansman fonundan kaynak kullanılabilmeleri ancak, Devlet Planlama Teşkilatı'nın vereceği çekiş belgeleri ile mümkündür. Burada Devlet Planlama Teşkilatı'nın bir izin verme fonksiyonu vardır. Devlet Planlama Teşkilatı bu fonksiyonu yerine getirirken sınırsız kılınmamıştır. Kanun maddesinden anlaşılacağı üzere, çekiş belgeleri ile çekilmesine izin verilen tutar, yıl içerisinde fiilen yapılan yatırım tutarını aşamaz.

Çalışmamızın 4.1. numaralı Finansman Fonu için Başvuru Şekli'nin ele alındığı bölümde, yatırım indiriminden yararlanmak isteyen mükellefin yapması gereken işler sayılmıştı. Bu şekli şartların yerine getirilmesi ve Devlet Planlama Teşkilatı'nca uygun görüldüğü takdirde mükellefin finansman fonundan yararlanması mümkün olmaktadır.

Kanunlarımızda finansman fonunun ne zaman çekilebileceği hususunda bir hüküm yer almamaktadır. Bu konuda iki ayrı uygulama doğması mümkündür;

1- Yatırımların yapılmasından sonra fondan para çekilebilmesi

2- Yatırımların yapılıp yapılmadığına bakılmadan yatırım için öngörülen tutarın çekilebilmesi..

Bu her iki uygulamanın da kendine göre avantajları, dezavantajları vardır. Ancak, birinci uygulama şeklinin finansman fonunun amacı ile tezat oluşturduğunu söyleyebiliriz.(24) Finansman fonunun amacından hareketle, paranın yatırım harcamaları yapılmadan önce çekilebilmesi daha tutarlı gözükmektedir.(25).

4.2.4. Önceki Yıl Kurum Kazancından Ayrılan Finansman Fonu

Tutarının Hesap Dönemi İçindeki Kurum Kazancına Eklenmesi Esası

Yine mükerrer 8.maddenin 4.bendinde "Bir önceki yıl safi kurum kazancından finansman fonu olarak ayrılan meblağ hesap dönemi sonunda safi kurum kazancına eklenir." hükmü vardır. Bu hüküm uyarınca yatırımın süresi ne olursa olsun, her yıl ayrılan finansman fonu bir daha ki yılın kurum kazancına ilave edilecektir.

Bu bent hükmü, finansman fonunun bir istisna uygulaması olmaması sonucunu doğurmaktadır. Bu bent hükmü ile finansman fonu bir vergi ertelemesi şeklini kazanmaktadır. Bu itibarla, bu bent hükmünün finansman fonu uygulaması açısından gayet önemli bir yeri vardır.

Burada karıştırılmaması gereken bir husus vardır. Yıl sonunda safi kurum kazancına eklenecek miktar, bankadaki hesaptan yapılan fiili çekişler tutarı değil, bir önceki yıl safi kurum kazancından düşülen miktardır. Eklemenin yapılması için safi kurum kazancından düşülen miktardır. Eklemenin yapılması için yatırımın yapılıp yapılmadığına bakılmaz.(26) Bir hususta, ilavenin yapıldığı yılda da finansman fonu ayrılması söz konusu olursa, fon ayrılacak tutarın tesbitinde esas alınacak safi kazanç içinde, ilave edilen kısmında bulunacağı-

dır.(27)

5. FİNANSMAN FONUNUN UYGULAMASINA İLİŞKİN ESASLARA UYULMAMASININ SONUÇLARI

Finansman fonu uygulaması ile hedeflenen, teşvik edilmesi düşünülen yatırımların finansmanına vergi erteleme yoluyla katkı sağlamaktadır. Finansman fonu uygulamasında mükelleflerin yerine getirmek zorunda olduğu bir takım sorumluluklar vardır. Mükellefin, bu sorumlulukları yerine getirmesinin yatırım indirimi ve finansman fonu açısından yarattığı en önemli sonuç; mükellefin her iki avantajdan da yararlanmasının imkansız hale gelmesidir.

Finansman fonundan gerekli sorumlulukları yerine getirmediği için faydalanamayan mükellefin, vergi açısından durumu hakkında, kanunlarımızda her hangi bir hüküm yoktur. Burada finansman fonu için kurumlar vergisi matrahının %25'ini ayıran mükellefin doğurduğu vergi gelirinin geciktirilmesi söz konusudur. Acaba, bu durumda ne yapılmalıdır? Bu konuda genel kanaat, Maliye Bakanlığı'nın uygulamasına paralel şekilde gelişmiştir. Buna göre; finansman fonu ayrılmasında sayılan koşulların ihlal edilmesi veya şartlardan birinin eksik olduğunu sonradan tesbit edilmesi durumunda, vergi kaybının doğacağı doğaldır.(28) Finansman fonu ayıran kurumların, bu uygulamanın koşullarını yerine getirmemesi veya sayılan koşullardan her hangi birinin bulunmadığının sonradan anlaşılması durumunda, vergilendirme döneminde vergilendirilmeyen gelirlerden, vergi kaybına sebebiyet verilmesi nedeniyle genel hükümler çerçevesinde ceza alınması gerekir.(29).

Bu görüşlerin temelini oluşturan kanun maddesi, Vergi Usul Kanunu'nun 341. maddesidir. Bu madde de " Vergi ziyai, mükellefin veya vergi sorumlusunun vergilendirme ile ilgili ödevleri zamanında yerine getirmemesi yüzünden verginin zamanın da tahakkuk ettirilmemesini veya eksik tahakkuk ettirilmemesini ifade eder." şeklinde tanımlanmıştır.

Maliye Bakanlığı, Hesap Uzmanları Kurulu'nun (Hesap Uzmanları; Bahri Turgut, Zeki Kurtçu ve Kadir Boy'un 16.3.1984 tarihinde) hazırladığı, "Kurumlar Vergisi Kanununun 8. ve mükerrer 8.maddelerinin uygulamasında ortaya çıkan sorunlar ve çözüm yolları" konulu hizmet içi konferansında, aşağıdaki şu hallerde vergi kaybının meydana geleceği belirtilmiştir; (30)

- Yatırım indirimi uygulamasında vergi ziyai olarak sayılan haller, finansman fonu için de geçerlidir.

Yatırımdan vaz geçilmesi halinde vergi ziyai meydana geldiğinden cezalı tarhiyat yapılır.

Finansman fonunun uygulama koşullarına uyulmaması halinde de vergi zıyainin varlığı söz konusudur.

Bu konudaki düşüncelerimizi sonuç ve değerlendirme bölümünde belirteceğiz. Ancak, burada bu konunun bir de başka boyutunun olduğunu göstermek için küçük bir saptama yapmakta fayda görüyoruz. Olayı bir örnekle açıklar-

sak; yatırım indiriminden faydalanan ve 1992 yılı kurumlar vergisi matrahından finansman fonu ayıran mükellef A, bu parayı 1993 yılının Nisan ayının son gününe kadar Merkez Bankası'na yatırmaz ise, mükellef A hem finansman fonundan faydalanma avantajını kaybetmekte, hem de hakkında vergi ziyana yol açılması sebebi ile 341. ve 344. madde hükümlerince, kaçakçılık cezası uygulanmaktadır. Bir de finansman fonundan faydalanmayan mükellef B'nin durumuna bakalım. Mükellef B tanhakkuk eden kurumlar vergisinin ilk taksitini, Nisan ayının son gününe kadar yatırmaz ise, o zaman bu mükellef hakkında 341. ve 347. madde hükümlerine göre kaçakçılık cezası uygulanması söz konusu değildir. Mükellef B zamanında ödemediği kurumlar vergisine ilişkin olarak Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre vergisini zamli ödeyecektir. Görüldüğü gibi, finansman fonundan faydalanan mükellef açısından finansman koşullarına uyulmamasının çok ağır sonuçlar doğurması söz konusudur. Bunun gibi, finansman fonunun uygulanmasına ilişkin diğer koşulların ihlali de aynı sonuçları doğurmakta ve iyi niyetli mükellefleri mağdur durumda bırakmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Finansman fonu uygulaması bir vergi ertelemesidir. Bu itibarla finansman fonundan faydalanan mükellefler açısından bir teşvik uygulaması olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırımların teşviki ve yönlendirilmesi amacıyla getirilmiş ve düzenlemedir. Kurumlar, vergi ertelemesinin sağlayacağı avantajlar ile ertelenenin gerçekleştirilebilmesi için katlanılan maliyetleri karşılaştırarak, finansman fonundan yararlanıp yararlanmama konusunda kararlarını vereceklerdir.

Finansman fonunun faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz. İlk olarak finansman fonu, işletmelere yatırımlarını finanse etme imkanı verir. Bu sayede işletme finansman maliyetlerinden kurtulmuş olur. Enflasyonist ortamlarda ertelenen verginin aşınması ile reel olarak daha düşük vergi ödenmesi mümkün olur. Ayrıca finansman fonunun işletme açısından bir faydası da, finansman fonuna ayrılan para Merkez Bankası'nda devlet tahviline yatırıldığı için, bunun işletmeye net bir getirisi vardır. Bunların dışında dolaylı bir etki olarak da, işletmenin bilanço dengelerini yükseltmesi ve buna bağlı olarak, halka açık işletmelerde hisse senetlerinin değerinin artmasını sayabiliriz.

Finansman fonunun bir boyutu da devlete ilişkindir. Devletin ekonomik büyüme ve gelişmesini hızlandırır ve kaynak dağıtımının rasyonelitesine katkıda bulunur. Devlet, finansman fonu yoluyla borç kaynağı bulur ve kısa dönemli finansman ihtiyaçlarını karşılar. Yatırımların finanse edilmesi, yeni vergi kaynaklarının doğmasını sağlar.

Finansman fonunun bu faydaları yanında bir takım olumsuzlukları da vardır. İşletmeler açısından finansman fonunun en önemli olumsuzluğu, işletmeye bu işleri yürütebilecek nitelikte elemanlar alınmasını gerektirmesidir. Çünkü finansman fonuna ilişkin mevzuatı takip etmek ve finansman fonunun gerektirdiği işlemleri gerçekleştirmek, ihtisaslaşmayı gerektirecek kadar zor ve

önemlidir. Ayrıca işletme, kurumlar vergisi matrahının %25'ini Merkez Bankası'na yatırarak, normal şartlar altında kullanabileceği bir kaynağı kullanamamaktadır. (Mesela; 1 milyar TL kurumlar vergisi matrahı beyan edecek bir mükellef, kural olarak bunun %46'sını kurumlar vergisi olarak ödeyecek ve elinde 540 milyon TL kalacaktır. Oysa bu mükellef %25 oranında finansman fonu ayırırsa, 750 milyon TL üzerinde 345 milyon TL vergi ödeyecek, 250 finansman fonu için Merkez Bankası'na yatıracak ve elinde 405 milyon TL kalacaktır. Dolayısıyla, finansman fonundan yararlanan durumda mükellefin elinde 135 milyon TL daha az bir kaynak kalmaktadır.) Başka bir deyişle, mükellef daha az bir kaynak üzerinde hükmetme yetkisini kullanabilmektedir. Merkez Bankasına yatırılan fon ise, kullanılana kadar enflasyonun aşındırması altında kalmaktadır.

Devlet açısından olumsuzlukları ise şöyle sıralanabilir. Devletin belli bir dönemde tahsil etmesi gereken gelirden vaz geçmesi söz konusudur. Ayrıca, ertelenen vergi de enflasyonun aşındırıcı etkisine maruz kalmaktadır. Bunun dışında, finansman fonun bürokratik işlemlerinin yürütülmesi için gereken kadrolar da devlete önemli bir maliyet yüklemektedir.

Sonuç olarak, finansman fonunun hem devlete hem de mükelleflere olumlu ve olumsuz, doğrudan ve dolaylı bir çok yansıması vardır. Türkiye'de devletin genel yönetim anlayışından kaynaklanan olumsuzlukların (rüşvet, iltibas, verimsizlik v.s.) da yıkıcı etkisi ve finansman fonunun oluşturduğu şartlar altında, bir mükellef açısından finansman fonundan yararlanmanın getireceği çok büyük avantajlar olduğunu söylemek mümkün değildir. Aksine, tüyler ürpertici bir şekilde, iyi niyetli vatansız anlayıştaki müteşebbis niteliği ağır basan mükelleflere, kaçakçılık damgası vurulmasını sonuçlandırabilecektir.

Bütün bu anlattıklarımız çerçevesinde, ilk önerimiz; finansman fonunun uygulamasına ilişkin koşulların yerine getirilmemesinin sonucu olarak, mükelleflere kaçakçı muamelesi yapılmasına, son verilmelidir. Bunun yerine, uygulamanın kendi içinde bir takım caydırıcı hükümlere yer verilebilir. Mesela, finansman fonuna ayrılan tutar Merkez Bankası'na zamanında yatırılmaz ise, mükellefin finansman fonundan faydalanma hakkı elinden alınabilir ve vergi tahsilatının gecikmesi yüzünden de gecikme süresine göre Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun uyarınca zamlı tahsilata gidilebilir. İkinci olarak; Merkez Bankası'na yatırılan paraların, ne zaman çekilebileceğine bir açıklık getirilmesi gerekmektedir. Eğer, yıllık olarak yapılan yatırımlardan sonra çekiş izni verilirse, bu kanunun amacına ters düşmektedir. Bunun yerine, çekiş izninin yatırım harcamalarından önce verilmesi en doğru yoldur. Ancak, her iki uygulamada benimsenmek istenmek istenmiyor ise, o zaman bu konuya bir standart getirilerek, finansman fonundan faydalanan tüm mükellefler için ve her yıl hesap döneminin tam ortasında, yani altıncı ayın sonunda, fona ayrılan paranın tümünün çekilmesine izin verilebilir.

NOTLAR

- 1) Oğuz Oyan, Ali Rıza Aydın, **İstikrar Ekonomisinden Fon Ekonomisine**, Adım Yayıncılık, No: 19, Şafak Matbaası, Ankara, 1991, s.113.
- 2) Zeyyat Sabuncuoğlu, Tuncer Tokol, **İşletme I-II**, Örnek Kitaevi, Bursa, 1987, s.154
- 3) Şükrü Kızılot, **Kurumlar Vergisi Kanunu ve Uygulaması**, C.3, Savaş Yayınları, Feryal Matbası, Ankara, 1990, s.742.
- 4) Abdurrahman Akdoğan, **Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi Yayınları, No: 165, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara, 1991, s.293.
- 5) Nevzat Tüfekçioğlu, "Finansman Fonu ve Kar Dağıtımına Etkileri", **Vergi Dünyası**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, S.42, 1985, s.63
- 6) Esra Ekmekçi, **Yatırım İndirimi ve Yatırım Finansman Fonu**, Kazancı Hukuk Yayınları, No: 54, Kazancı Matbaası, İstanbul, 1986, s.97.
- 7) 20 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, Resmi Gazete, s.17334, 8.5.1981, s.6
- 8) Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ, Tebliğ No: 93/2, Resmi Gazete, s.21502, 20.2.1993, s.92.
- 9) Mehmet Tuncer, "Finansman Fonu", **Maliye Postası**, S.181, 1988.s.34
- 10) Şükrü Kızılot, a.g.e., s.744.
- 11) Şükrü Kızılot., a.g.e., s.745
- 12) Şükrü Kızılot, a.g.e., s.589.
- 13) 20 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, Resmi Gazete, S.17334, 8.5.1981, s.15
- 14) 1992 Yılı Teşvik Mezuatı, 22 Nisan 1992 tarih ve 314 sayılı İSO Dergisi Eki, s.57.
- 15) Şükrü Kızılot, a.g.e., s.748.
- 16) Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ, Tebliğ No: 93/2, Resmi Gazete, S.21502, 20.2.1993, s.114
- 17) 20 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, Resmi Gazete, S.17334, 8.5.1981, s.15
- 18) Şükrü Kızılot, a.g.e., s.751.
- 19) Şükrü Kızılot, a.g.e., s.754.
- 20) 20 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, Resmi Gazete, S.17334, 8.5.1981, s.16.

- 21) Abdurrahman Akdoğan, a.g.e., s.318.
- 22) 20 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, Resmi Gazete, S.17334, 8.5.1981, s.16.
- 23) Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ, Tebliğ No: 93/2, Resmi Gazete, S.21502, 20.2.1993, s.114.
- 24) Selahattin Paklar, **Kurumlar Vergisi Kanununu Yorum ve Uygulamaları**, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1982, s.160.
- 25) Esra Ekmekçi, a.g.e., s.102.
- 26) Mehmet Efli, "Finansman Fonu Müessesesi ve Uygulaması", **Vergi Dünyası**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, S.17, 1982, s.15.
- 27) 20 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, Resmi Gazete, S.17334, 8.5.1981, s.16.
- 28) Mehmet Tuncer, a.g.m., s.35.
- 29) Şükrü Kızılot, a.g.e., s.761.
- 30) Esra Ekmekçi, a.g.e., s.104.

KAYNAKLAR

- 1) Akdoğan Abdurrahman, **Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi Yayınları No: 165, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara, 1991.
- 2) Efli Mehmet, "Finansman Fonu Müessesesi ve Uygulaması", **Vergi Dünyası**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, S.17, 1982.
- 3) Ekmekçi, Esra, **Yatırım İndirimi ve Yatırım Finansman Fonu**, Kazancı Hukuk Yayınları, No: 54, Kazancı Matbaası, İstanbul, 1986.
- 4) Kızılot Şükrü, **Kurumlar Vergisi Kanunu ve Uygulaması**, C.3, Savaş Yayınları, Feryal Matbaası, Ankara, 1990.
- 5) Oyan Oğuz, Aydın Ali Rıza, **İstikrar Ekonomisinden Fon Ekonomisine**, Adım Yayıncılık, No: 19, Şafak Matbaası, Ankara, 1991.
- 6) Paklar Selahattin, **Kurumlar Vergisi Kanunu Yorum ve Uygulamaları**, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1982.
- 7) Sabuncuoğlu Zeyyat, Tokol Tuncer, **İşletme I-II**, Örnek Kitabevi, Bursa, 1987.
- 8) Tuncer Mehmet, "Finansman Fonu", **Maliye Postası**, s.191, 1988,
- 9) Tüfekçioğlu Nevzat, "Finansman Fonu ve Kar Dağıtımına Etkileri", **Vergi Dünyası**, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, s.42, 1985.

10) 5422 Sayılı **Kurumlar Vergisi Kanunu**

11) 2362 Sayılı **Yasa**, 27.12.1980 tarih ve 17203 sayılı **Resmi Gazete**

12) 20 Seri Nolu **Kurumlar Vergisi Genel Tebliği**, **Resmi Gazete**, S.17334, 8.5.1981.

13) **Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı İşlemlerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile İlgili Tebliğ**, Tebliğ No: 93/2, **Resmi Gazete**, S.21502, 20.2.1993.

14) **1992 Yılı Teşvik Mevzuatı**, 22 Nisan 1992 tarih ve 314 sayılı **İSO Dergisi Eki**.

becya

Türk Kooperatifçilik Kurumu Organları

YÖNETİM KURULU

- Başkan :** Prof Dr. Rasih DEMİRCİ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
- Başkan Yardımcısı:** Doç. Dr. Burhan AYKAÇ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Muhasip Üye :** Kaplan YILDIZ
T.C. Ziraat Bankası Samanpazarı Şubesi Müdürü
- Üye :** Doç.Dr. Kadir ARICI
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
Etibank Genel Müdürlüğü İ. Hukuk Müşaviri
- Üye :** Yrd. Doç.Dr. Nevzat AYPEK
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Mete BAŞÇI
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdür Yardımcısı
- Üye :** Erol DOK
Ziraat Yüksek Mühendisi, İş adamı
- Üye :** Prof.Dr. Celâl ER
A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Başkanı
- Üye :** Dr. Şenol ERDOĞAN
Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
- Üye :** Doç.Dr. Ahmet ÖZÇELİK
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Kâmil ÖZDEMİR
Pankobirlik Genel Müdürü
- Üye :** Dr. Ahmet TURAN
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Nevzat USLUCAN
Tarım ve Köyşleri Bakanlığı TÜGEM Değerlendirme ve Koordinasyon Dairesi Başkanı
- Üye :** Dr. Selim YÜCEL
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
- Üye :** Hayri YÜRÜR
Şeker Enstitüsü Deneme ve İstatistik Şubesi Şef Uzmanı
D.P.T. Uzmanı

DENETLEME KURULU

- Başkan :** Nail TAN
Kültür Bakanlığı Türk Halk Müziği Korosu Uzmanı
- Üye :** Nail ÇELEBİ
Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Başmüfettişi
- Üye :** Dr. Mustafa DOYUK
Tarım ve Köyşleri Bakanlığı APK Kurulu Başkanı

HAYSİYET DİVANI

- Başkan :** Nurettin HAZAR
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye :** Prof.Dr. Orhan ARSLAN
G.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Hüsnü POYRAZ
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMUNUN YAYINLARI

KDV DAHİL FİYATI

(1994 Yılı için)

1-	1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler).....	20.000
2-	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30).....	10.000
3-	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34).....	20.000
4-	Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet (Yayın No. 36).....	20.000
5-	Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38).....	10.000
6-	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40).....	15.000
7-	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41).....	20.000
8-	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası	
	IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler- (Yayın No. 42).....	25.000
9-	Türk Kooperatifçiliği Üzerinde Düşünceler (Yayın No. 43).....	20.000
10-	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler - (Yayın No. 44).....	23.000
11-	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45).....	15.000
12-	The Co-operative Movement In Turkey And Its Exopted Development (Yayın No. 46).....	15.000
13-	Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları (Yayın No. 47).....	20.000
14-	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48).....	30.000
15-	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Millî Ekonomiye Katkısı (Yayın No. 49).....	30.000
16-	Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50).....	20.000
17-	Çorlu İçmesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52).....	20.000
18-	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53).....	10.000
19-	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55).....	20.000
20-	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler-(Yayın No. 57).....	30.000
21-	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers- (Yayın No. 59).....	30.000
22-	Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No. 60).....	30.000
23-	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61).....	20.000
24-	Marketin Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America (Yayın No. 63).....	30.000
25-	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri-Seminer-Tebliğleri- (Yayın No. 64).....	20.000
26-	"Altın Bilezik" Esnaf ve Sanatkârlar Kefalet Kooperatifleri -Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65).....	20.000
27-	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Semineri Tebliğleri - (Yayın No. 66).....	20.000
28-	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler- (Yayın No. 67).....	30.000
29-	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers- (Yayın No. 68).....	30.000
30-	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu Alınması Gereken Tedbirler - Araştırma - (Yayın No. 70).....	30.000
31-	Anadolulu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71).....	20.000
32-	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72).....	25.000
33-	Türkiye'deki Sendikalar Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkânları-Araştırma- (Yayın No. 73).....	30.000
34-	Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yapısı ve Ülke Ekonomisindeki Yeni-Seminer Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı).....	25.000
35-	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topluluğu Bünyesine Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri - (Yayın No. 74).....	20.000
36-	"Kooperatifler ve Özelleştirme" Seminer Tebliğleri- (Yayın No. 75).....	20.000
37-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler- (Yayın No. 76).....	30.000
38-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-İngilizce/Almanca Tebliğler-(Yayın No.77).....	35.000
39-	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (yayın No. 78).....	45.000
40-	1992 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No: 80).....	75.000
41-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğleri (Yayın No: 81).....	75.000
42-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce / Almanca Tebliğleri (Yayın No: 82).....	75.000
43-	Millî Hakimiyetin İktisadi, Sosyal ve Kültürel Temelleri Sempozyumu Tebliğler (Yayın No: 83).....	50.000

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION IN TÜRKİYE
Adet (TL)	20.000	Karınca'nın Eki	20.000	75.000
Adet (\$)	2	olup parasızdır.	3	6
Adet (DM)	3		3	10
Yıllık (TL)	240.000		80.000	150.000
	(12 sayı ve Karınca Kardeş)		(4 sayı)	(2 sayı)

Yayın İsteme Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Cad. No. 38/A

06420 Kızılay/Ankara

Tel : (312) 431 61 25 - 431 61 26

Faks : (312) 434 06 46

Yayın bedeli yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şb. 30440/4.5 - ANKARA

Not: PTT ile kitap yayını isteyenlerin, PTT masrafı dahil yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri gereklidir. (Beher kitap için PTT gideri: 4.000 TL)